

ISSN 2522-9729 (online)

IMAGE OF THE MODERN PEDAGOGUE

№5 (182)

2018

**Управління
освітнім процесом**

●
**Management
of the educational process**

Web-site: isp.poippo.pl.ua

Проблематика публікацій: актуальні питання педагогіки, педагогічних технологій навчання та виховання, післядипломної педагогічної освіти, педагогічної майстерності, освіти та навчання дорослих, педагогічного менеджменту

Наукова сфера: педагогічні науки

Міжнародний стандартний номер: ISSN 2522-9729 (online)

УДК 37:004

Періодичність видання: 6 разів на рік

Рукописні мови: українська, англійська, польська, російська

Журнал заснований офіційно 1 червня 1999 року,
як електронне наукове видання – 22 травня 2017 року

Електронний науковий фаховий журнал
«Імідж сучасного педагога»
проіндексовано професійними асоціаціями:

- **BASE**
- **Google Академія**
- **WorldCat**
- **OpenAIRE**
- **Наукова періодика України**

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР

Білик Надія Іванівна, доктор педагогічних наук, доцент,

Полтавський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти ім. М. В. Остроградського, Україна

ЗАСТУПНИКИ ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА

Зелюк Віталій Володимирович, кандидат педагогічних наук, доцент, ректор,

Полтавський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти ім. М. В. Остроградського, Україна

Лук'янова Лариса Борисівна, доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України,
заслужений діяч науки і техніки України, директор, Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ СЕКРЕТАР

Курмишева Ніна Іванівна, кандидат педагогічних наук,

Полтавський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти ім. М. В. Остроградського, Україна

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Аніщенко Олена Валеріївна, доктор педагогічних наук, професор, Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України

Вовк Мирослава Петрівна, доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник, Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України

Гриньова Марина Вікторівна, доктор педагогічних наук, професор, Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

Дудак Анна, доктор наук хабілітований, професор, заступник декана факультету педагогіки Інституту педагогіки і психології Університету Марії Кюрі-Склодовської в Любліні (*Польща*)

Сльникова Галина Василівна, доктор педагогічних наук, професор, Українська інженерно-педагогічна академія

Жданова-Неділько Олена Григорівна, доктор педагогічних наук, доцент, Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

Льченко Віра Романівна, доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України, Полтавський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти ім. М. В. Остроградського

Калініченко Ірина Олександрівна, кандидат педагогічних наук, Полтавський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти ім. М. В. Остроградського

Королюк Світлана Вікторівна, кандидат педагогічних наук, доцент, Полтавський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти ім. М. В. Остроградського

Кравченко Любов Миколаївна, доктор педагогічних наук, професор, Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

Кучерявий Олександр Георгійович, доктор педагогічних наук, професор, Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України

Лаврінченко Олександр Андрійович, доктор педагогічних наук, професор, Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України

Лещенко Марія Петрівна, доктор педагогічних наук, професор, Інститут інформаційних технологій і засобів навчання НАПН України

Засновники

Полтавський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти ім. М. В. Остроградського, Україна

Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України

Видавець

Полтавський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти ім. М. В. Остроградського, Україна

Адреса редакції

вул. Соборності, 64-ж, м. Полтава, Україна, 36014

Контактна інформація

тел./факс: (0532) 56 3852, e-mail: root@poippo.pl.ua
тел. гол. ред.: (066) 033 1422, e-mail: bilyk@poippo.pl.ua

Web-site: isp.poippo.pl.ua

Мажець Гелена, доктор хабілітований, професор, Гуманістично-природничий університет в м. Кельце, філія Пьотрков Трибунальський (*Польща*)

Мирошник Олена Георгіївна, кандидат психологічних наук, доцент, Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

Неживий Олексій Іванович, доктор філологічних наук, професор, Полтавський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти ім. М. В. Остроградського

Отич Олена Миколаївна, доктор педагогічних наук, професор, ДВНЗ «Університет менеджменту освіти» НАПН України

Пікула Норберт, доктор наук хабілітований, професор, директор Інституту соціальної педагогіки Державного Педагогічного університету ім. Комісії Народової в Кракові (*Польща*)

Самодрич Анатолій Петрович, доктор педагогічних наук, доцент, Кременчуцький інституту Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля

Ситнікова Світлана Володимирівна, кандидат педагогічних наук, доцент, ректор, Мінський обласний інститут розвитку освіти (*Республіка Білорусь*)

Сотська Галина Іванівна, доктор педагогічних наук, професор, Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України

Стрельников Віктор Юрійович, доктор педагогічних наук, професор, Полтавський університет економіки і торгівлі

Ткаченко Андрій Володимирович, доктор педагогічних наук, доцент, Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

Федій Ольга Андріївна, доктор педагогічних наук, професор, Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

Хомич Лідія Олексіївна, доктор педагогічних наук, професор, Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України

Шпак Валентина Павлівна, доктор педагогічних наук, професор, Навчально-науковий інститут педагогічної освіти спеціальної роботи і мистецтва Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького

Журнал включено до Переліку електронних наукових фахових видань України у галузі «Педагогічні науки», у яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук, на підставі рішення Атестаційної колегії Міністерства від 12 грудня 2017 року (додаток 7 до наказу МОН України від 28.12.2017 № 1714)

Рекомендовано вченою радою
Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України
(протокол № 9 від 10.09.2018 року)

Редакційна рада:

Білик Н.І., Зелюк В.В. (голова ради), Льченко В.Р.,
Канівець З.М., Кирилюк М.В., Корягіна Н.В., Хомич Л.О.

Підписано до друку: 11.10.2018 р.

Формат: 60x84 1/8.

© «Імідж сучасного педагога», 2018

© ПОППО, 2018

Themes of publications: topical issues of pedagogy, pedagogical technologies of education, postgraduate and in-service pedagogical education, pedagogical mastery, education and training of adult, pedagogical management

Scientific field: pedagogical sciences

International Standard Number: ISSN 2522-9729 (online)

Periodicity: 6 issues per year

Manuscript languages: Ukrainian, English, Polish, Russian

The magazine was officially founded on June 1, 1999,
as a scientific electronic edition – May 22, 2017

Electronic Scientific Specialty zhurnal
«Image of the Modern Pedagogue»
is indexed professional associations:

- BASE
- Google Академія
- WorldCat
- OpenAIRE
- Наукова періодика України

EDITOR IN CHIEF

Nadia Bilyk, Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor,

M.V. Ostrogradsky Poltava Regional Institute of In-Service Teacher Training, Ukraine

DEPUTIES OF THE MAIN EDITOR

Vitaliy Zeliuk, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Rector,

M.V. Ostrogradsky Poltava Regional Institute of In-Service Teacher Training, Ukraine

Larysa Lykhanova, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Corresponding Member of the National Academy of Sciences of Ukraine, Honored Worker of Science and Technology of Ukraine, Director,
Institute for Pedagogical Education and Adult Education of NAPS of Ukraine

EXECUTIVE SECRETARY

Nina Kurmycheva, Candidate of Pedagogical Sciences,

M.V. Ostrogradsky Poltava Regional Institute of In-Service Teacher Training, Ukraine

MEMBERS OF EDITORIAL BOARD:

Olena Anischenko, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Institute of Pedagogical Education and Adult Education of National Academy of Sciences of Ukraine

Myroslava Vovk, Doctor of Pedagogical Sciences, Senior Researcher, Institute of Pedagogical Education and Adult Education of National Academy of Sciences of Ukraine

Marina Grynyova, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Poltava National Pedagogical University named after V.G. Korolenko

Anna Dudak, habilitated doctor, professor, deputy of the faculty of pedagogy at the Institute of Pedagogy and Psychology of the Maria Curie-Skłodowska University in Lublin (Poland)

Halyna Elnikova, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Ukrainian Engineering and Pedagogical Academy

Olena Zhdanova-Nedil'ko, Doctor of Pedagogical Sciences,
Associate Professor, Poltava National Pedagogical University named after V.G. Korolenko

Vira Ilchenko, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Full Member of National Academy of Sciences of Ukraine,
M.V. Ostrogradsky Poltava Regional Institute of In-Service Teacher Training

Iryna Kalinichenko, Candidate of Pedagogical Sciences, Poltava Regional Institute of In-Service Teacher Training named after M.V. Ostrogradsky

Svitlana Koroliuk, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, M.V. Ostrogradsky Poltava Regional Institute of In-Service Teacher Training

Liubov Kravchenko, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Poltava National Pedagogical University named after V.G. Korolenko

Alexander Kucheryavyy, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Institute of Pedagogical Education and Adult Education of National Academy of Sciences of Ukraine

Alexander Lavrinenko, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Institute of Pedagogical Education and Adult Education of National Academy of Sciences of Ukraine

Mariya Leshchenko, Doctor of Pedagogical Sciences, professor,
Institute of Information Technologies and Training Equipment of the National Academy of Sciences of Ukraine

Founders

M.V. Ostrogradsky Poltava Regional Institute of In-Service Teacher Training, Ukraine
Institute of Pedagogical Education and Adult Education of National Academy of Sciences of Ukraine

Publisher

M.V. Ostrogradsky Poltava Regional
Institute of In-Service Teacher Training, Ukraine

Address

Sobornosti st. 64 -Zh, «Poltava, Ukraine, 36014»

Contact information

tel. / fax: (0532) 56 3852, e-mail: root@poippo.pl.ua
tel. Goal. Ed.: (066) 033 1422, e-mail: bilyk@poippo.pl.ua

Web-site: isp.poippo.pl.ua

Helena Mazes, habilitated Doctor, Professor, University of Humanistic and Natural Sciences, Kielce, branch of Piotrkow Trybunalski (Poland)

Olena Myroshnyk, Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor, Poltava National Pedagogical University named after V.G. Korolenko

Oleksiy Nezhvyvi, Doctor of Philology, Professor, M.V. Ostrogradsky Poltava Regional Institute of In-Service Teacher Training

Olena Otych, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, SHEI "University of Educational Management" National Academy of Sciences of Ukraine

Norbert Pikula, habilitated doctor, professor, director of the Institute of Social Pedagogics of the State Pedagogical University named after People's Commission in Cracow (Poland)

Anatoliy Samodryn, Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor Kremenchuk Institute of the «Alfred Nobel University» Dnipropetrovsk

Svitlana Sytnikova, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, rector, Minsk Regional Institute for Education Development (Republic of Belarus)

Halyna Sotska, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Institute of Pedagogical Education and Adult Education of National Academy of Sciences of Ukraine

Viktor Strelnikov, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Poltava University of Economics and Trade

Andriy Tkachenko, Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Poltava National Pedagogical University named after V. G. Korolenko

Olha Fediy, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Poltava National Pedagogical University named after V. G. Korolenko

Lidiya Khomych, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Institute of Pedagogical Education and Adult Education of National Academy of Sciences of Ukraine

Valentyna Shpak, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Educational and Scientific Institute of Pedagogical Education of Special Work and Art of Cherkassy National University named after Bogdan Khmelnytsky

Journal is included in the List of electronic scientific professional editions of Ukraine in the field of «Pedagogical sciences», where the results of dissertation for obtaining scientific degrees of a doctor and a candidate of sciences may be published on the basis of the decision of the Attestation Board of the Ministry, December 12, 2017 (Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine, No 1714 of December 28, 2017, Annex 7)

Recommended by the Academic Council
of the Institute of Pedagogical Education and Adult Education of National Academy of Sciences of Ukraine (protocol № 9, 10.09.2018)

Editorial Board

Bilyk N.I., Zeliuk V.V. (Chairman of the Board), Ilchenko V.R., Kanivets Z. M., Kyrylyuk M.V., Koryagina N.V., Khomych L.O.

Signed for print: 11.10.2018

Format: 60x84 1/8

© «Image of the Modern Pedagogue», 2018
© Poltava-INSETT, 2018

ПЕДАГОГІЧНА ВІТАЛЬНЯ

Любов до отчого краю – міцний ґрунт, а слово – крила для злету (*вітання вихованців наукової школи професора М. І. Степаненка*)
Галаур С. П., Педченко С. О. 5

ТОЧКА ЗОРУ

Управління освітнім процесом у закладах вищої освіти: міждисциплінарний підхід **Міровська Маріола** (*Республіка Польща*) 10

ПЕДАГОГІЧНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ

Концептуальні основи формування харизматичного лідера **Нестуля С. І.** 14
 Розвиток управлінської культури майбутніх менеджерів в умовах магістратури **Стрельников В. Ю.** 21
 The role of student's periodic for popularization university department on the Internet **Kravets Ruslan, Syerov Yuriy, Fedushko Solomia, Shved Oksana** 25

ПСЛЯДИПЛОМНА ОСВІТА

Результати експерименту з організації самостійної пізнавальної діяльності вчителів у процесі підвищення кваліфікації
Тонне О. Ш. 30

ВИЩА ШКОЛА

On the issue of reading competence and habits among university students **Voytkevich Nina** 34
 Тестування як форма об'єктивного контролю та діагностики знань здобувачів вищої освіти **Гавриленко Н. І.** 38

ПРОФЕСІЙНА ОСВІТА

Професійна підготовка фахівців сфери обслуговування на засадах компетентнісного підходу **Шевчук С. С.** 41

РІДНІ ДЖЕРЕЛА

Вплив творчості Тараса Шевченка на національно-культурне відродження українського народу в контексті історіографічного дискурсу **Радько П. Г., Аванесян Г. М.** 46
 Фольклористичний рух в Україні: сучасні тенденції, проблеми й перспективи **Сінельников І. Г., Сінельникова В. В.** 51

КАЛЕЙДОСКОП МОВ

Історико-педагогічне становлення лінгвометодичної підготовки майбутніх викладачів іноземних мов у період Просвітництва
Кокнова Т. А. 55
 Проблема навчання майбутніх учителів-словесників компаративному жанровому аналізу художнього твору
Грицак Н. Р. 59

РЕЖИСУРА УРОКУ

Формування громадянської позиції майбутніх учителів на уроках правознавства в педагогічному коледжі за допомогою інтерактивних методів навчання **Станіченко О. Ф.** 63

ВІНОК МИТЦІВ І МИСТКИНЬ

Хорове аматорство в сучасній Україні **Остапенко Лариса, Іваниш А. А.** 69
 Розвиток вокальної універсальності в рамках проекту «Interkultur» **Попова А. Б., Кречко Н. М.** 74
 Методи розвитку виконавської виразності співака спеціальності «академічний вокал» **Закрасяна Ж. М., Мельниченко І. В.** 78
 Проблеми дотримання ансамблевості при виконанні творів а capella **Сіненко О. О., Остапенко Лілія** 82

ІМІДЖ-ІНФОРМАЦІЯ

CONTENT
electronic scientific professional journal
«IMAGE OF THE MODERN PEDAGOGUE»
№ 5 (182) 2018

PEDAGOGICAL LIVING ROOM

Love to Native Land is Strong Ground, and the Words are Wings for Rise (*Congratulations to Professor Mykola Stepanenko from his scientific scholars*) **Halaur Svitlana, Pedchenko Svitlana** 5

POINT OF VIEW

Management of the educational process in institutions of higher education: an interdisciplinary aspect **Mirovskaya Mariola** (Poland) ..10

PEDAGOGICAL MANAGEMENT

The Behavior of a Charismatic Leader: Analysis of Basic Concepts **Nestulia Svitlana** 14

Development of Managerial Culture of Future Managers in Magistracy **Strelnikov Viktor** 21

The role of student's periodic for popularization university department on the Internet **Kravets Ruslan, Syerov Yuriy, Fedushko Solomia, Shved Oksana** 25

EDUCATION POSTGRADUATE

Results of the Experiment of Organizing Teachers' Self-sustaining Cognitive Activity in Professional Development Process **Tonne Olena** 30

On the issue of reading competence and habits among university students **Voytkevich Nina** 34

HIGH SCHOOL

Testing as a Form of Objective Control and Diagnostics of Knowledge of Higher Education Builders **Havrylenko Natalia** 38

PROFESSIONAL EDUCATION

Professional Training of the Service Sphere Professionals on the Competent Approach Basis **Shevchuk Svitlana** 41

NATIVE SOURCES

The influence of Taras Shevchenko's creativity of national-cultural restoration of the Ukrainian people in the context of the historiography discussion **Radko Petro, Avanesyan Gennady** 46

Folklore Movement in Ukraine: Modern Trends, Problems and Perspectives **Synelnikov Ivan, Synelnikova Valentina** 51

RANGE OF LANGUAGES

Historical and pedagogical formation of the linguistic and methodical training of former teachers of foreign languages during the Age of Enlightenment **Koknova Tetiana** 55

Fictional Work Comparative Genre Analysis as a Problem of Teaching Future Teachers-philologists **Hrytsak Natalia** 59

TUTORIAL LESSON

Formation of a Civil Position of Future Teachers at the Jurisprudence Lessons in a Pedagogical College by Means of Interactive Teaching Methods **Stanichenko Oksana** 63

TALENT POOL

Choral Amateurism in Modern Ukraine **Ostapenko Larysa, Ivanysh Andriy** 69

Development of Vocal Universality under the Project «Interkultur» **Popova Alla, Krechko Natalia** 74

Methods of Development of Performing Expressiveness of the Specialty «Academic Vocal» **Zakrasniana Zhanna, Melnychenko Iryna** 78

Problems of Observing Ensemble in Performing Musical Works A Capella **Sylenko Oksana, Ostapenko Lilia** 82

IMAGE-INFORMATION

Information about the authors

УДК 811.161.2(092) Степаненко М. І.

Галаур С. П.
Педченко С. О.

ORCID iD <http://orcid.org/0000-0002-9333-3052>

ORCID iD <http://orcid.org/0000-0003-3995-6619>

ЛЮБОВ ДО ОТЧОГО КРАЮ – МІЦНИЙ ҐРУНТ, А СЛОВО – КРИЛА ДЛЯ ЗЛЕТУ (вітання вихованців наукової школи професора М. І. Степаненка)

А Присвячена знаковій особистості в історії сучасної філології – Миколі Івановичу Степаненкові. Ідеться про його значний внесок у духовний розвиток української держави. Професор М. І. Степаненко постає як мовознавець-синтаксист, історик мови, соціолінгвіст, літературознавець, лінгводидакт, краєзнавець, лінгвокультуролог, лексикограф, біобібліограф, активний громадський діяч і невтомний поборник рідного слова. Особливу увагу звернено на діяльність його наукової школи.

Ключові слова: Микола Степаненко; українська мова; наукова школа Миколи Степаненка; синтаксис; багатоаспектна діяльність

Професор Микола Іванович Степаненко

Вступне слово. «Людина нібито не літає... А крила має. А крила має!» Осмислюючи онтологію Людини неординарної, мимохіть згадаєш популярні нині слова Л. Костенко, що стали прологом до однієї із церемоній «Гордість країни», поширилися у світовій мережі тисячею аудіо-

версій. Чому крила має кожна людина, а відірватися від землі можуть не всі? Чому ті, хто скористався ними, демонструють різний їхній розмах? Можливо, відповідь варто шукати у «вічному пориванні», «щирості до роботи», «щедрості на турботи»?

Ми щасливі, що Бог наділив долею пізнавати загадки окриленості та грані таланту нашого мудрого наукового наставника, «духовного батька», ім'я якого стоголосо звучить на лінгвістичному Олімпі України, – Миколи Івановича Степаненка.

Наукові та почесні звання. Доктор філологічних наук, професор, академік Академії наук вищої освіти України, відмінник освіти України, заслужений діяч науки і техніки України, член Національної спілки журналістів України та Національної спілки письменників України, Наукового товариства імені Т. Г. Шевченка, лауреат міжнародних премій – імені Івана Кошелівця, Григорія Сковороди «Сад божественних пісень», Дмитра Нитченка, Пантелеймона Куліша, Державної літературної премії імені Олесея Гончара, всеукраїнських премій – імені Івана Огієнка, Бориса Грінченка, Петра Василенка, Олени Пчілки, преподобного Паїсія Величковського, крайових премій – імені Панааса Мирного, Івана Котляревського, Володимира Малика, Володимира Короленка, Самійла Величка, Валер'яна Підмогильного, премії конкурсу на кращий підручник, монографію, навчальний посібник, який щорічно проводить Академія наук вищої освіти України в номінації «Монографії», лауреат загальнонаціонального конкурсу «Українська мова – мова єднання» в номінації «На видноті всього світу», володар академічної нагороди Ярослава Мудрого Академії наук вищої освіти України, нагрудного знака «Пет-

ро Могила», знака «Ушинський К. Д.» Національної академії педагогічних наук (НАПН) України, орденів Святого Миколая Чудотворця Української православної церкви Київського патріархату та «За заслуги» III ступеня, ювілейної відзнаки «200 років від Дня народження Т. Г. Шевченка», Золотої медалі української журналістики, медалей Святого Володимира Академії наук вищої освіти України та «Григорій Сковорода» НАПН України, пам'ятної медалі Всеукраїнського фонду відтворення видатних пам'яток історико-архітектурної спадщини імені Олеса Гончара «За благодійність та добродійність у відтворенні втрачених святинь», – та чи можна за допомогою цих високодостойних титулів Миколи Івановича описати всю велич його безкомпромісного служіння Україні й рідному слову?

Біографічна довідка. Микола Іванович Степаненко народився 14 жовтня 1958 року в селі Великоселецьке Оржицького району Полтавської області. Закінчив Великоселецьку 8-річну школу (1974), Кременчуцьке педагогічне училище (1978), філологічний факультет Полтавського державного педагогічного інституту імені В. Г. Короленка (1982), аспірантуру Київського державного педагогічного інституту імені О. М. Горького (нині Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова) (1989).

Викладав українську мову й літературу у Великобудищанській середній школі Диканського району Полтавської області. З 1985 року працює в Полтавському державному педагогічному інституті (нині Полтавський національний педагогічний університет) імені В. Г. Короленка, обіймав посади асистента, старшого викладача, доцента, професора, завідувача кафедри української мови, першого проректора, декана філологічного факультету (згодом факультету філології та журналістики). Нині професор М. І. Степаненко – ректор Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

Філологічний досвід. Дебютувавши у великій науці як синтаксист (тема кандидатської дисертації – «Прикметниково-іменникові словосполучення у сучасній українській літературній мові (формально-синтаксичний і семантичний аналіз)», тема докторської дисертації – «Семантична і формально-граматична структура речень із просторовими поширювачами»), М. І. Степаненко залишився вірним одній із найскладніших царин української лінгвістики. Крім 2-х серйозних монографій, невтомний науковець подарував зацікавленим читачам понад 100 розвідок семантико-синтаксичної організації словосполучень і речень, і його прозріле око нині помічає всі дослідницькі лакуни в синтаксисі сучасної української мови, заповнювати які довіряє і своїм молодим послідовникам. А там... установлення інваріантних, варіантних, синонімічних, антонімічних синтаксичних структур з об'єктивним, атрибутивним, адвербіальним, суб'єктивним, синкретичним типом семантико-синтаксичних відношень може стати лише імпульсом, аби зануритися в проблеми тексту та його прагматизованого вияву – дискурсу.

Наукова школа Миколи Івановича Степаненка «Семантична і формально-граматична структура речення: симетричні / асиметричні зв'язки» щороку поповнюється новими кадрами і впотужнюється серйозними лінгвістичними набутками. За глибину аналізу досліджуваного мовного матеріалу, власні способи й методики розв'язання, здавалося б, зовсім не нових для вітчизняної й зарубіжної лінгвістики проблем, уміння систематизувати й упорядковувати досить неоднорідні одиниці представники школи здобули схвальні оцінки рецензентів зі славними іменами – М. П. Баган, Н. П. Гальони, С. І. Дорошенка, Н. Л. Іваницької, А. А. Лучик, В. М. Ожогана, О. А. Олексенко, В. Д. Пономаренко, А. М. Поповського, В. Д. Шинкарука, Л. В. Шитик та ін.

Про ефективну діяльність та розлогий спектр дослідницьких пошуків наукової школи професора М. І. Степаненка промовисто свідчать захищені кандидатські дисертації: «Семантика і функціонування модальних часток у сучасній українській літературній мові» (С. О. Педченко, 2010), «Префіксально-прийменникова кореляція дієслівного предиката» (С. П. Галаур, 2011); «Синтаксика відносних прикметників сучасної української мови» (І. Ю. Кірічек, 2013); «Функціонально-семантична парадигма віддієслівних іменників опрідметненої дії» (О. М. Петрик, 2013); «Лексична і граматична реалізація предикатів кількості в українській мові» (Н. М. Лукаш, 2014); «Кореляція первинних і вторинних прийменників у структурі часових семантико-синтаксичних відношень» (Л. І. Дерев'яно, 2014); «Ізофункційні парадигми в системі предикатів стану в українській мові» (Р. Г. Шрамко, 2015); «Суб'єктивна та об'єктивна оцінка в українському щоденниковому дискурсі» (Л. В. Дейна, 2016).

Дисертаційні роботи, які ще готуються, зокрема кандидатські: «Прийменниково-відмінкові форми просторової семантики на тлі первинних локативних прийменників» (К. М. Демидченко); «Семантична типологія обов'язкових адвербіальних синтаксем у сучасній українській літературній мові» (Л. В. Станіславська); «Вербалізація категорії розділової сурядності в сучасній українській мові» (Ю. А. Анікеєнко); «Валентні класи предикатів сприйняття в сучасній українській літературній мові» (Т. В. Зубко); «Функційно-семантична категорія мети в сучасній українській мові» (С. М. Микитченко); «Функціонально-семантична типологія конструкцій з дієсловами неповної особової парадигми» (В. О. Лопата); «Диференціація адвербіальної семантики прийменників у сучасній українській літературній мові» (Н. В. Кисла); «Жанрово-стильова парадигма лексичної синонімії в мовотворчості Пантелеймона Куліша» (М. І. Гриценко); докторські: «Український щоденниковий дискурс» (С. Є. Ігнат'єва); «Топонімний код української поезії: семантика і прагматика» (Ю. І. Браїлко); «Лінгвопрагматика суб'єктивної модальності в сучасній українській мові» (С. О. Педченко); «Лінгвопрагматика сучасної художньої прози: категорія регулятивності тексту» (С. П. Галаур).

Наукові публікації М. І. Степаненка. Понад 20 монографій, більшість із яких належать перу Миколи Івановича, 16 збірників наукових праць викладачів кафедри української мови, близько 20 навчально-методичних посібників, понад 300 статей у вітчизняних і зарубіжних виданнях, отримані свідоцтва про авторське право на твори (М. І. Степаненко, Р. Г. Шрамко).

Наукова діяльність ученого. Активна участь у конференціях, семінарах, симпозиумах, що проводяться як в Україні, так і за її межами – у Польщі, Австрії, Чехії, Німеччині; наукові стажування за кордоном (Р. Г. Шрамко, Т. І. Ніколашина, Л. В. Дейна, С. П. Галаур); укладені угоди про співпрацю з українськими та європейськими університетами. І в кожного, хто відчуває, що може вписати своє ім'я до реєстру цієї академічної спільноти, є канон, за яким треба звіряти свій шлях пізнання законів і секретів мови: «Цей полон – на все життя – стає солодкою карою й водночас бажаною мукою. Слово вабить до себе мудрих, світлих людей, магічно заворює їх і – уже не дає спокою, усякчас спонукає до многотрудності, часто аж надто виснажливої, але неодмінно з присмаком радості й утіхи» [3, с. 3]. Як би семантично несумісно це не звучало, однак одного разу ще в шкільному віці потрапивши в полон мовної стихії, Микола Іванович відчув незбагненне окрилення, а згодом силу допомагати іншим відчувати свої крила для злету в країні, що потребує здорового, впевненого, непереможного Слова.

І сьогодні професор М. І. Степаненко – Людина, яка володіє філігранною технікою плекання філологічних душ, – споглядає те, що й має бути: «дзвінка зірката юнь птахів, пильнує лет – й новітній зміст у давнім відкрива...» (В. Затулівітер).

Професійний успіх. Повсякчас приглядаючись до трудової діяльності нашого Вчителя, результати якої не на день, не на рік, а на сторіччя, і беручи на озброєння його стиль утамування спраги до знань, зрештою, розумієш, що «сродна праця», помножена на талант і неспинну енергію, може стати кодом до професійного успіху, принести щедрі плоди й добру славу. Ставши орієнтиром для студента-філолога, учителя-словесника, а згодом перспективного науковця М. І. Степаненка, Слово вияскравило йому широкий дослідницький шлях, спонукало не лише до власномовознавчої діяльності. Миколу Івановича знають як історика мови, соціолінгвіста, який довгий час досліджував український лінгвогенез, мовну ситуацію, мовну політику та мовне законодавство в Україні, статус української мови в сім'ї слов'янських мов і свої погляди на непростий життєпис рідної мови презентував у інформативно розлогіх та національно зорієнтованих статтях та книгах «Історія української мови» (1998), «Українське рідне слово» (2003), «Рідне українське слово» (2005), «Історія, граматики, поетика українського слова» (2008).

Професор М. І. Степаненко торкався окремих аспектів перекладознавства. Проблеми поетичного оригіналу

та його перекладу з погляду мовно-композиційних, стилістичних особливостей варіантів тексту, інтерпретації художньо-національного образу, вміння вчителя-словесника правильно коментувати переклад, бачити в ньому сильні й слабкі місця були інтегровані в навчальному посібнику «Проблеми зіставного лінгвостилістичного аналізу (методичний коментар)» (1993), у співавторстві з Л. Л. Безобразовою).

Не можна оминати словом його потужну діяльність як лінгводидакта, філософа освіти. Власне бачення вимог до сучасного підручника з рідної мови, перспективних технологій освітньої діяльності задля підвищення рівня мовленнєвої підготовки молодого покоління він популяризував для викладацької спільноти в ґрунтовних розвідках на сторінках багатьох науково-практичних, науково-методичних видань, як-от: «Дивослово», «Українська мова в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах», «Вивчаємо українську мову та літературу», «Українська мова й література в сучасній школі», «Імідж сучасного педагога», «Постметодика», у монографії «Опорна школа: шляхи становлення» (2017, у співавторстві з Н. І. Шиян, О. Ю. Ільченко, С. В. Стрижак, О. О. Буйдіною). Неоціненною стала його робота як автора й упорядника епістолярію («Листи Юрія Шевельова до Олекси Ізарського», 2014), редакторська праця як члена редакційної колегії збірників наукових праць філологічного та лінгводидактичного спрямування, матеріалів конференцій, періодичних і неперіодичних видань, з-поміж яких науково-теоретичний журнал Інституту української мови НАН України «Українська мова», національний науковий журнал Інституту керамології «Український керамологічний журнал», Всеукраїнський науково-практичний освітньо-популярний журнал «Імідж сучасного педагога», науковий журнал «Психологія особистості», газета для вчителів української мови «Методичні діалоги». Багато часу він присвячує формуванню тематичних рубрик, оформленню й редагуванню наукового, публіцистичного, художньо-літературного альманаху «Рідний край» – продовжувача традицій однойменного тижневика, що посів чільне місце в українській журналістиці початку ХХ століття та згодом став, за словами Н. С. Степаненко, «одним із надійних, об'єктивних джерел вивчення нелегких шляхів розвою історії українського народу, його визвольних змагань, націєтворчих прагнень, шляхів формування українського красномовства, місця й ролі в ньому визнаних і менш відомих поетів, прозаїків, драматургів, перекладачів, його зв'язку зі світовим літературним процесом, шляхів становлення української літературної мови, входження її в освітню галузь і всі інші царини буття» [4, с. 5].

Безмір любові до мовної стихії М. І. Степаненка пошанований науковою, освітньою спільнотою, та, на наш погляд, важливіше його надбання – вміння торкатися небайдужих струн душі широких кіл уболівальників за рідну мову. Із цієї позиції про нього варто говорити як про ав-

тора шанобливо виписаних життєвих тернів багатьох знаних сучасників – учених, педагогів, громадських діячів, критика, що дає справедливую оцінку низці сучасних лінгвістичних розвідок, порушує гострі й наболілі питання сьогодення (низка статей у всеукраїнських та регіональних журналах і газетах, монографії «Думки вголос і про себе» (2013), «Непроминальне в часоплині» (2015); *літературознавця*, який «жмутком» поліаспектних студій, здатних переростати в багатосторінкові наукові шедеври, сформував й употужнив Шевченкіану, Довженкіану, Гоголіану, вивів на новий рівень пізнання (понад 100 статей у різних виданнях, 4 монографії – «Публіцистична спадщина Олеса Гончара (мовні, навколомовні й деякі інші проблеми)» (2008), «Духовний посил Олеса Гончара» (2009), «Літературний простір «Щоденників» Олеса Гончара» (2010), «Світ в оцінці Олеса Гончара» (2012) Гончаріану; *засновника «гібридного жанру монографії й лексикографічного видання»* [2, с. 140], взірцем якого є книга «Політичне сьогодення української мови: актуальний перифрастикон» (2018), що проливає світло на лексичні та лексико-семантичні зміни в сучасній українській мові, спричинені дією екстралінгвальних чинників – Помаранчевої революції та Революції Гідності. Освітній україноцентризм професора педагогіки із запалом усотують із його *лекцій на курсах підвищення кваліфікації вчителів*, методичних порад як члена журі *учнівських конкурсів, олімпіад*; його *роботою на теренах словництва* захоплюються ті, хто в «Новітньому російсько-українському словнику» й «Новітньому українсько-російському словнику» (2006 р.) нарешті відчули сучасний дух лексичного складу обох мов; його *лінгвістична теорія*, компактно виписана в розділах «Морфеміка», «Прикметник», «Синтаксис складного речення» *навчального посібника нового покоління* «Сучасна українська літературна мова» (2011) та надрукованих у співавторстві з аспірантами *монографія*х 2017–2018 стають у пригоді спраглим до науки найсучаснішим студентам; його *виступи* перед широким загалом пересічних і непересічних українців чи то в *ефірному просторі* (передачі «Сторінками щоденників Олеса Гончара», «Храми муз поетів на Полтавщині», «Діалоги», рубрики «Слово рідне», «Плекаймо рідне слово» тощо), чи то в *реальному під час громадських зібрань* задля пошанування знакових віх культурно-мистецького буття країни пристрасно слухають ті, хто шукає в слові, промовленому «з такою любов'ю й ніжністю, з такою закоханістю, що можна було тільки по-доброму позаздрити» [5, с. 9], філологічний катарсис, ба більше – філологічне зцілення.

Інколи щиро дивуємося: як людина, яка працює поряд і, ніде правди діти, завжди була обтяжена додатковими адміністративними обов'язками, устигає обійняти увесь філологічний дивосвіт? Можливо, поєднання непоєднуваних, на перший погляд, площин наукової творчості Мико-

ли Івановича можна пояснити його зануренням через слово у ще ширший життєвий простір – патріота, який не знає збайдужіння, щиро вірить у прийдешні щасливі часи й без вагань готовий прямувати обраним раз і назавжди шляхом в ім'я України?

Бібліографічна місія філологічного таланту Миколи Івановича, що, зізнаємося собі, з огляду на суєтну швидкоплинність, не може стати до кінця усвідомленою та належно поцінованою його сучасниками, однак нащадками осягнеться зовсім по-іншому, із глобальніших позицій, а тому неодмінно викличе потужний всеукраїнський і міжнародний резонанс.

Ідеться про укладені ним довідники, з-поміж яких найвідоміші «Патріарх українського мовознавства (до 100 річчя з дня народження професора Михайла Жовтобрюха)» (2005), «Академік Арнольд Панасович Грищенко (біобібліографія до 70 річчя)» (2006), «Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка – 100 років на освітньому олімпі» (2014), «Перший полтавський! Відзначення 100-літнього ювілею Полтавського національного педагогічного університету (1914–2014)» (2014), «Літературні, літературно-мистецькі премії в Україні» (2014), «Мовознавча Полтавщина» (2014), «Літературознавча Полтавщина» (2015), «Сучасні письменники Полтавщини» (2014, 2016), зосібна окремі тематичні томи енциклопедії «Полтавіка» – «наймасштабнішого і найамбітнішого проекту з усіх, що здійснювалися на Полтавщині», який «містить синтез досягнень сучасної науки, замкнену цілість знання і водночас є показником рівня культурності й лідерської компетентності спільноти, що називає себе полтавською» [1, с. 18]. Сказати, що про своїх учителів-однодумців, краян, місцеві «осередки духовної культури» М. І. Степаненко повідомив світові гордо й захоплено, вивіряючи кожне слово, не залишаючи поза увагою жодної важливої деталі, – це не сказати майже нічого. Фундаментальність цих праць, що вражають обширом виконаної роботи, «науковим виваженням» і водночас «у міру охудожненням» (К. Городенська), здатністю автора зв'язати в один нерозривний вузол минувшину й сьогодення, потверджує знаковість постаті професора М. І. Степаненка на крайовому та загальнонаціональному небосхилах. Ці видання вкотре виявляють позицію людини, яка відчуває міцний щедрий ґрунт рідної землі й постійно відкриває невичерпні скарбниці знань і невмирущих моральних цінностей її достойників.

«Лише дві речі ми можемо дати дітям у спадок: перша – коріння, друга – крила», – переконують прихильні до традицій британці в популярному прислів'ї. Нам, «духовним дітям» Миколи Івановича, пощастило: ми отримали і те, і те. Тож залишилося повною мірою скористатися мудрим посилком наставника і своїм, дарованим Богом талантом, не цуратися щоденного самовдосконалення та упевнено мандрувати філологічним макрокосмом, несучи в кожне українське серце духовну поживу – добірне, відшліфоване, високе «Степаненкове» Слово.

Щиро вінуємо рідного Вчителя з ювілеєм! Низький уклін Вам і побажання неперервного творчого горіння, аби наступні – поважніші – дати зустріти з численнішою й міцнішою школою вихованців-однодумців, із новими оригінальними ідеями. Нехай нинішній Ваш день стане початком нового наукового завтра, бо є ще безліч незасіяних ділянок на наших духовних українських полях, які чекають Вашого мудрого Слова!

Галаур С. П., Педченко С. О. Любовь к родному краю – прочная почва, а слово – крылья для полёта (поздравление воспитанников научной школы профессора Н. И. Степаненко).

А *Посвящена ключевой фигуре современной филологии – Николаю Ивановичу Степаненко. Речь идет о его значительном вкладе в духовное развитие украинского государства. Профессор М. И. Степаненко представлен как языковед-синтаксист, историк языка, социолингвист, литературовед, лингводидакт, краевед, лингвокультуролог, лексикограф, биобиблиограф, активный общественный деятель и неутомимый борец за родное слово. Особое внимание обращено на деятельность его научной школы.*

Ключевые слова: Николай Степаненко; украинский язык; научная школа Николая Степаненко; синтаксис; разноаспектная деятельность

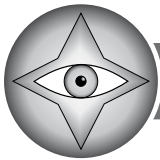
Halaur Svitlana, Pedchenko Svitlana. Love to Native Land is Strong Gground, and Words are Wings for Rise (Congratulations to Professor Mykola Stepanenko from his scientific scholars).

S *The paper is about significant personality in modern philology, Mykola Ivanovych Stepanenko. It sheds light on his invaluable contribution to the spiritual development of the Ukraine. Professor M. I. Stepanenko is represented as a linguist, a specialist in syntax, history of language, sociology, literature, linguistic didactics, local history, linguistic culturology, lexicography, biobibliography, an active public figure and a tireless militant for the native word. Particular attention is paid to the activities of his scientific school.*

Key words: Mykola Stepanenko; the Ukrainian language; scientific school of Mykola Stepanenko; syntax; activities

📖 Список використаних джерел

1. Білоусько О. А. Створення полтавської енциклопедії «Полтавіка». *Постметодика*. 2015. № 3 (122). С. 17–19.
2. Космеда Т. Новий погляд на розвій перифрастичного фонду українців (Рец. на моногр.: Степаненко М. І. Політичне сьогодення української мови: актуальний перифрастикон. Харків, 2017. 616 с.). *Українська мова*. 2018. № 1(65). С. 140–144.
3. Степаненко М. І. Думки вголос і про себе. Полтава: ПП Шевченко РВ., 2013. 412 с.
4. Степаненко Ніна. Часопис «Рідний Край»: духовні обшири українства. Полтава: ПП Шевченко Р. В., 2011. 190 с.
5. Український словопоклонник: на пошану професора Миколи Степаненка / укл.: Н. П. Лебідь, Н. І. Тарасова, Т. І. Ніколашина. Полтава: ТОВ «АСМІ», 2008. 228 с.

УДК 378.14

Міровська Маріола

УПРАВЛІННЯ ОСВІТНІМ ПРОЦЕСОМ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ: МІЖДИСЦИПЛІНАРНИЙ АСПЕКТ

А Розкривається сутність управління освітнім процесом у закладах вищої освіти. Робиться акцент на міждисциплінарному характері зазначеної проблеми. Надається характеристика соціально-педагогічної системи. Описується кейс-менеджмент (ведення випадку) як провідна технологія забезпечення якості освітнього процесу в закладі вищої освіти.

Ключові слова: соціально-педагогічна система; управління освітнім процесом; потреби здобувачів освіти; освітній процес; кейс-менеджмент

Актуальність проблеми. Виклики, що обумовлюють трансформацію сутності вищої освіти як в Україні, так і в Польщі, сприяють орієнтації університетської освіти на врахування і задоволення освітніх потреб і запитів молоді як безпосередніх користувачів послуг закладів вищої освіти. Разом із тим у період переорієнтації суспільства від індустріальної парадигми існування до інформаційної вирішальним чинником розвитку країни стає рівень інтелектуального потенціалу нації взагалі та рівень інтелектуального розвитку кожної особистості зокрема. Провідною характеристикою успішної діяльності людини стає її здатність адаптуватися та змінюватися в ситуації невизначеності та ухвалювати правильне рішення, аналізуючи низку чинників. Ураховуючи зазначене, освітній процес в закладі вищої освіти повинен мати адаптивний і випереджальний характер, що обумовлює швидке й адекватне реагування змістового наповнення освітнього процесу на нові виклики, на запити та потреби споживачів освітніх послуг, що надає заклад вищої освіти.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. В умовах сьогодення актуальним і необхідним є забезпечення якості надання освітніх послуг закладами вищої освіти, що, у першу чергу, залежить від стану організації в них освітнього процесу. Обґрунтуванню сутності управління освітнім процесом у закладі вищої освіти сприяє теорія управління, зокрема, це роботи таких авторів як М. Альберт, В. Афанасьєв, Р. Блейк, М. Мескон, Д. Моутон, Д. Тейлор, А. Файоль, Ф. Хедоурі, Е. Юдін та ін. Спираючись на роботи зазначених авторів, можна констатувати, що управління є процесом і здійснюється в організованих системах, забезпечує досягнення запланованих результатів. Управління притаманно соціальним системам. Одним із різновидів соціального управління є управління соціально-педагогічними системами (у т. ч. закладом вищої освіти).

Теоретичні та практичні аспекти управління соціально-педагогічними системами взагалі й закладами вищої освіти України зокрема, ґрунтовно розкриті в роботах: О. Боднар, Т. Борової, Н. Воляннюк, О. Галуса, Л. Даниленко, Г. Дмитренко, Г. Єльнікової, Л. Калініної, В. Камишина, М. Коляди, Н. Клокар, В. Курила, В. Маслова, В. Олійника, Н. Островерхової, З. Рябової, Л. Сергєєвої, О. Снісаренко, Т. Сорочан, Є. Хрикова, О. Шарова, С. Шевченка, В. Яковця та ін. У наукових джерелах зазначається, що управління є специфічним видом людської діяльності, ґрунтується на певній взаємодії суб'єкта та об'єкта управління з урахуванням зовнішніх і внутрішніх впливів на систему, що викликає певний дисбаланс соціально-педагогічної системи. До таких впливів відносяться, наприклад, зміна соціального статусу або соціальних умов суб'єктів освітнього процесу. Зазначимо, що їхнє виявлення та урахування під час організації та перебігу освітнього процесу сприятиме забезпеченню його якості. Крім того, учасники освітнього процесу мають певні освітні потреби, що спонукають їх до активної діяльності. У зв'язку із зазначеним вище провідними завданнями системи управління стає визначення впливів на діяльність суб'єктів освітнього процесу, зокрема, здобувачів вищої освіти, визначення та задоволення їхніх запитів і потреб під час перебігу освітнього процесу. В основі зазначеного розроблення відповідної освітньої траєкторії розвитку потенціалу студента для його успішної соціалізації й забезпечення якості надання освітніх послуг закладом вищої освіти. Зазначені аспекти підкреслюють міждисциплінарний аспект процесу управління соціально-педагогічними системами взагалі й освітнім процесом у закладі вищої освіти зокрема.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Аналіз наукових джерел і стан розробленості проблеми обумовлює постановку питання щодо розкриття сутності управління освітнім процесом у закладі вищої освіти як міждисциплінарної проблеми.

Мета статті: розкрити сутнісні характеристики управління освітнім процесом закладу освіти на міждисциплінарних засадах та охарактеризувати технологію кейс-менеджменту як провідну у забезпеченні якості надання освітніх послуг закладом вищої освіти.

Викладення основного матеріалу. В умовах глобалізації провідною метою вищої освіти є здобуття особою високого рівня наукових та/або творчих мистецьких, професійних і загальних компетентностей, необхідних для діяльності за певною спеціальністю чи в певній галузі знань [7]. Тобто, головне завдання вищої освіти підготувати людину до майбутньої професійної діяльності. Забезпечення успішності зазначеного потребує постійного його відстеження та коригування. Цілеспрямований вплив на стан будь-якого процесу, у т. ч. й освітнього, має назву управління.

У філософському розумінні управління є функцією високоорганізованих систем (соціологічних, біологічних, технічних), воно забезпечує їхню структурну цілісність, підтримання заданого режиму діяльності, забезпечує досягнення запланованої мети [14].

Заклад вищої освіти є відкритою соціально-педагогічною системою, під якою розуміють певну сукупність соціальних і педагогічних явищ і процесів, що перебувають у взаємовідносинах і мають певні зв'язки [4].

Провідними характеристиками соціально-педагогічної системи є: цілісність, як певна завершеність та єдність (структура), де системоутворювальним фактором є цілеорієнтація; адаптація (приспособлення до навколишнього середовища) на основі самоорганізації та саморегуляції; інтеграція (структурні компоненти системи є скоординованими); організаційна культура (підтримка ціннісного зразка взаємодії).

Акцентуємо, що соціально-педагогічна система являє собою певну взаємодію основних її структурних елементів, яка має п'ять аспектів: індивідуальна взаємодія як взаємодія особистостей; соціальна взаємодія як основа утворення соціальної групи; педагогічна взаємодія як основа утворення освітньої спільноти; ієрархічна взаємодія як посадова взаємодія організаційних структур; ціннісна взаємодія, що обумовлює зміст і характер поведінки суб'єктів взаємодії (рис. 1):

Рис. 1. Види взаємодії у соціально-педагогічній системі

Сутнісною ознакою такої системи є встановлені взаємозв'язки як між внутрішніми структурами організації, так і між зовнішніми, в основі яких покладені інформація й комунікація. Спираючись на роботи Н. Лумана [15] та Т. Парсонса, зазначимо, що соціальні системи утворюються під час інтеракції суб'єктів взаємодії. Зазначена інтеракція може бути стихійною, а може бути організованою суб'єктом управління. Під час такої інтеракції суб'єкти й об'єкти управління можуть мінятися місцями й одночасно виступати як суб'єкти, так і об'єкти управління. Управління в соціально-педагогічних системах підпорядковується загальній теорії соціального управління, де вирішальним чинником є людський фактор.

Зазначимо, що соціальне управління через цілеспрямовані впливи орієнтоване на впорядкування та узгодження інтеракції (взаємодії) людей для досягнення мети, яка стоїть перед ними. В основі взаємодії покладені сутнісні характеристики соціально-педагогічної дії, що є будь-якою дією одного суб'єкта освітнього процесу, що орієнтована на іншого суб'єкта освітнього процесу з метою зміни його поведінки чи установок. Взагалі, певні соціальні дії, за Я. Щепаньським, є системою вчинків, засобів і методів, за допомогою яких особа чи соціальна група має намір змінити поведінку чи установки інших осіб чи груп [18].

У соціально-педагогічних системах управління за змістом є впливом на діяльність учасників освітнього процесу, на організацію їхніх спільних дій, спонукання до взаємовідносин та об'єднання їх для досягнення певної мети. У межах нашої роботи щодо підтримки студентів у процесі навчання спираємося на такий вислів, що, вступаючи до навчання у заклад вищої освіти, молодь починає ототожнювати себе зі спільнотою закладу, повністю викреслюючи себе з минулого життя. Провідними характеристиками студентської спільноти є суспільна адаптація як межа соціальної відокремленості студентської молоді; функціональні зв'язки членів даної організації з іншими соціальними групами; особливості даної соціальної категорії як майбутньої інтелігенції [13]. Тому для успішної соціалізації через адаптацію в суспільстві та забезпечення якості надання освітніх послуг системі управління закладом вищої освіти необхідно враховувати зазначені характеристики студентської молоді.

Результативність управління залежить від його інформаційного забезпечення, яке є складним процесом інформаційно-комунікаційної взаємодії [8]. Аналізуючи роботи провідних науковців, зробимо висновок, що управління є процесом і здійснюється в організованих системах, забезпечує досягнення запланованих результатів. Спираючись на роботи А. Пригожина, зазначимо, що управління соціальними системами (у т. ч. і соціально-педагогічними) має свої специфічні особливості. Це пов'язано із тим, що воно здійснюється у системі «людина-людина» і спирається на загальну теорію соціології. Автор зазначає, що для успішності управлінської діяльності необхідно враховувати три складові управління. А саме: по-перше, це цільовий вплив, який складається з цілепокладання та ціледосягнення. Він обумовлює здійснення діяльності суб'єкта та об'єкта управ-

ління задля досягнення мети й отримання запланованих результатів. Мета повинна мати таку характеристику як досяжність; по-друге, це самоорганізація, як продукт соціальної взаємодії суб'єктів освітнього процесу. Вона діє через механізм громадської думки, яка, у свою чергу, виступає як форма соціального контролю (колективне регулювання процесів); по-третє, організаційний порядок, який має інтегративний характер щодо об'єднання управлінських цільових впливів і процесів самоорганізації [12]. У цьому зв'язку актуальним є описання сутнісних характеристик культури цільового управління в системі вищої освіти [10].

Отже, управління освітнім процесом у закладі вищої освіти є складним процесом, який здійснюється у соціальній реальності і враховує всі аспекти соціального співжиття. Так, Н. Білик управління адаптивно-педагогічним проектуванням регіональної освітньої системи підвищення кваліфікації розглядає «як цілеспрямований процес, який сприяє розвитку інноваційного потенціалу педагогічних працівників за певний інтервал часу при обмежених ресурсах шляхом чіткого визначення цілей управління, розроблення механізмів їхньої реалізації, термінів і стану проміжних етапів процесу, зв'язків планованих цілей із ресурсами» [3, с. 29].

Крім того, підкреслимо, що управління освітнім процесом у закладі вищої освіти реалізується у ході певної взаємодії суб'єкта та об'єкта управління і враховує зовнішні та внутрішні впливи на систему і для його реалізації необхідна наявність ресурсів: інформаційних, матеріальних, людських та ін. [1]. Таким чином, процес управління має три провідні аспекти: інституційний, функціональний, інструментальний [5]. Інституційний аспект визначається сутнісними ієрархічними зв'язками між суб'єктами та об'єктами управління; функціональний – характеризується сукупністю дій, які визначаються функціями управління, а інструментальний – методами та засобами управлінської діяльності. Спираючись на наукові джерела, зазначимо, що управління – це специфічний вид людської діяльності, сутність якого полягає в цілеспрямованому впливі керуючої системи на керувану з метою переведення останнього на вищий рівень розвитку й орієнтований на досягнення визначеної мети. Мета – це опис бажаного майбутнього стану об'єкта управління, який необхідно досягнути [1]. У нашому випадку провідною метою управління є забезпечення якості надання освітніх послуг засобом фокусування на задоволенні освітніх запитів і потреб споживачів на основі їхньої інтеграції та формуванні позитивної репутації закладу. Під репутацією розуміють громадську думку про щось [16]. У зв'язку із цим, забезпечення якості освітнього процесу, у першу чергу, пов'язано із рівнем навченості здобувачів освіти. На них спрямовується основна активність керуючої системи. Зазначимо, що кваліфікаційні вимоги щодо їхньої підготовки визначено певними нормативними документами, де визначено необхідний для виконання посадових обов'язків рівень професійної підготовки фахівця, що засвідчується документами про освіту та необхідним стажем роботи.

Акцентуємо, що освітній процес у закладі вищої освіти має трикомпонентну структуру: це взаємодія науково-пе-

дагогічних працівників і здобувачів освіти щодо опанування змісту навчальних дисциплін [11]. Тобто, в основі освітнього процесу покладено взаємодію його суб'єктів. Саме це й обґрунтовує його соціальну сутність. Аналізуючи наукові джерела, зазначимо, що провідною функцією освітнього процесу є соціалізація та підготовка особистості до професійної діяльності в суспільстві. У нормативних документах зазначається, що освітній процес – це інтелектуальна, творча діяльність у сфері вищої освіти і науки, що провадиться в закладі вищої освіти (науковій установі) через систему науково-методичних і педагогічних заходів та спрямована на передавання, засвоєння, примноження й використання знань, умінь та інших компетентностей у осіб, які навчаються, а також на формування гармонійно розвиненої особистості [6].

Таким чином, головним завданням освітнього процесу є розвиток і самореалізація особистості, що необхідні для формування конкурентоспроможного людського капіталу країни. Зазначене обумовлює необхідність використання теорій соціальної роботи в управлінні освітнім процесом в закладі вищої освіти. У межах нашого дослідження обґрунтовуємо необхідність і доцільність використання кейс-менеджменту як технології соціальної підтримки студентів під час навчання у закладі вищої освіти. Зазначена технологія була розроблена в теорії соціальної роботи як напрямок роботи з клієнтом. Вважається, що технологія кейс-менеджменту може бути джерелом інформації для людей, що користуються освітніми послугами, у ситуаціях ризику зниження їхнього соціального потенціалу, реалізуючись шляхом включення їх у процес планування покрокових дій щодо вирішення власних проблем. Це дозволяє нам розглянути кейс-менеджмент як перспективну стратегію для підтримки студентів під час навчання в закладі вищої освіти для розвитку їхнього освітнього потенціалу й соціалізації засобом розробки керівних вказівок щодо посилення їхньої ресурсності шляхом вирішення соціальних проблем.

Отже, кейс-менеджмент як технологія управління освітнім процесом в закладі вищої освіти забезпечує розвиток і підтримку студента на основі розкриття його власного потенціалу та залучення необхідних ресурсів для вирішення власних соціальних проблем. Під соціальними проблемами розуміємо питання та ситуації, що впливають на студента і, за його точкою зору, є достатньо серйозними й потребують певних зусиль для подолання, у т. ч. зовнішніх [9].

У науковій літературі кейс-менеджмент трактується як випадок або ситуація, що вимагає комплексного набору дій для отримання необхідного результату чи досягнення мети. Як правило, кейс-орієнтовані процеси є неструктурованими, управляються на основі слабо формалізованих рішень, змінюються з часом і ситуативно-варіативні. Вони важко піддаються цільовому пануванню й реалізуються засобом постійної комунікації з клієнтом. Кейс ініціюється певними обставинами і, як правило, в ситуації інформаційного дефіциту щодо можливих ресурсів і потребує низки дій, спрямованих на їхній пошук, побудову плану та визначення шляхів щодо його досягнення. Тому кейс-орієнтовані

процеси завжди мають початок і завершення, що презентується через план, протоколювання дій, терміни, оцінку та моніторинг. Кейс-менеджмент передбачає командну роботу фахівців різних сфер із визначенням керуючого випадком. Сучасний рівень розвитку комп'ютерних технологій надає можливість використовувати метод кейсів як комп'ютеризовану технологію роботи з клієнтом, що забезпечить усіх учасників команди до рівного доступу до інформації [2; 17].

Необхідно зазначити, що кейс-менеджмент передбачає розгортання послідовності робіт, які спрямовані на вирішення низки завдань у бажаному напрямі. Разом із тим зазначено технологію відрізняє те, що на відміну від інших методів і технологій, управління колективною роботою (наприклад, метод проектів) – це є динамічна, непередбачувана робота, напрямом якої визначає користувач цього кейсу, тобто клієнт, а не призначений менеджер. В основі кейс-менеджменту покладено співпрацю клієнта і виконавця, де перший виступає як носієм кейсу, так і тим, хто визначає напрямок його розгортання. На наше переконання, в ситуації посилення соціально-економічних ризиків при зростанні багатомірності життя саме кейс-менеджмент може бути доречним в управлінні освітнім процесом у закладі вищої освіти під час роботи з користувачем освітніх послуг – студентом. Таким чином, зазначені аспекти обумовлюють необхідність організації системи управління освітнім процесом у закладі вищої освіти провідних наробіток теорії та практики соціальної роботи.

Висновки з даного дослідження. Проведене дослідження щодо обґрунтування сутності управління освітнім процесом у закладі вищої освіти підтвердило міждисциплінарний характер зазначеної проблеми. Зазначене питання ґрунтується на законах філософії, загальній теорії соціальних систем, науці управління соціально-педагогічними системами, на теоретичних і практичних надбаннях соціології та соціальної роботи. Крім того, провідною технологією, що спроможна забезпечити стійку якість надання освітніх послуг закладом вищої освіти та сформувати конкурентоспроможного фахівця є технологія кейс-менеджменту, яка є певною методологією організації та перебігу освітнього процесу.

Перспективами подальших наукових досліджень є розкриття основних положень методології управлін-

ня освітнім процесом у закладах вищої освіти на засадах кейс-менеджменту. Необхідно описати закони, закономірності, принципи, методи та засоби діяльності управлінської системи закладу вищої освіти, розкрити сутнісні характеристики культури цільового управління в освіті.

📖 Список використаних джерел

1. Адаптивне управління: міжгалузеві зв'язки, науково-прикладний аспект: кол. монографія / Г. В. Єльнікова, Т. А. Борова, З. В. Рябова та ін.; за заг. і наук. ред. Г. В. Єльнікової. Харків: Мачулін, 2017. 440 с.
2. Бевз Г. Психологічна робота в практиці кейс-менеджменту: аналіз досвіду впровадження. *Психологічний часопис*: зб. наук. праць / за ред. С. Д. Максименка. № 3. Вип. 13. Київ: Інститут психології ім. Г. С. Костюка НАПН України, 2018. С.9–25.
3. Білик Н. І. Теоретичні і методичні засади управління адаптивно-педагогічним проектуванням регіональних освітніх систем підвищення кваліфікації педагогічних працівників : автореф. дис. ... докт. пед. наук : спец.: 13.00.06; Черкаський нац. пед. ун-т ім. Богдана Хмельницького. Черкаси: Бізнес-інновац. центр Черкаського нац. пед. ун-т ім. Богдана Хмельницького, 2016. 40 с.
4. Вікіпедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Соціальна_система.
5. Гольдштейн Г. Я. Основы менеджмента: конспект лекций. Таганрог: ТРТУ, 1995. 148 с.
6. Закон України «Про вищу освіту». URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
7. Закон України «Про освіту». URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
8. Калініна Л. М. Система інформаційного забезпечення управління загальноосвітнім навчальним закладом: автореф. дис... д-ра пед. наук: 13.00.06; Держ. вищ. навч. закл. «Ун-т менеджменту освіти». Київ, 2008. 41 с.
9. Оксфордский толковый словарь по психологии / под ред. А. Ребера. Oxford, Penguin NonClassic, 2002. 864 с.
10. Олійник В. В. Культура цільового управління в національній системі освіти: гуманістичний контекст [Текст]: кол. моногр. / О. Л. Ануфрієва, Т. І. Бурлаєнко, Г. А. Дмитренко [та ін.]; за заг. ред. Г. А. Дмитренко, В. В. Олійника. Луцьк: Вежа-Друк, 2017. 412 с.
11. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. / З. В. Рябова, І. І. Драч, Н. О. Приходькіна, Н. В. Любченко [та ін.]. Київ: НАПН України, ДВНЗ «Університет менеджменту освіти», 2017. 316 с.
12. Пригожин А. И. Методы развития организаций. Москва: МЦФЭР, 2003. 863 с.
13. Соціологія: навч. посіб. / А. А. Герасимчук, Ю. І. Палеха, О. М. Шиян. Київ, Видво Європейського університету, 2004. 246 с.
14. Філософський енциклопедичний словник / В. І. Шинкарук (гол. редколегії) та ін.; Л. В. Озадовська, Н. П. Поліщук (наук. ред.); І. О. Покаржевська (худ. оформл.). Київ: Абрис, 2002. 742 с.
15. Niklas Luhmann: Soziale Systeme. Frankfurt am Main, 1984.
16. Reputacja. [електронний ресурс]. URL: <https://sjp.pwn.pl/so/reputacja;4503876.html>.
17. Swenson K. D., editor. Mastering the Unpredictable: How Adaptive Case Management Will Revolutionize the Way That Knowledge Workers Get Things Done. Meghan-Kiffer Press, 1st edition, 2010.
18. Szczepański Jan. Konsumpcja a rozwój człowieka. Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne, 1981. 349 с.

Дата надходження до редакції авторського оригіналу: 21.08.2018

Мировская Мариола. Управление образовательным процессом в учреждениях высшего образования: междисциплинарный аспект.

Ⓐ *Раскрывается сущность управления образовательным процессом в учреждениях высшего образования. Делается акцент на междисциплинарном характере данной проблемы. Дается характеристика социально-педагогической системы. Описывается кейс-менеджмент (ведение случая), как ведущая технология обеспечения качества образовательного процесса в учреждении высшего образования.*

Ключевые слова: социально-педагогическая система; управление образовательным процессом; потребности соискателей образования; образовательный процесс; кейс-менеджмент

Mirovskaya Mariola. Management of the Educational Process in Institutions of higher Education: an Interdisciplinary Aspect.

Ⓐ *The article deals with the essence of the management of educational process in higher educational institutions. It is focused on the interdisciplinary nature of this problem. The characteristics of the social and pedagogical system are substantiated. Case management is described as the leading technology of ensuring the quality of educational process in the higher educational institution in this article.*

Key words: social and pedagogical system; management of educational process; charges of educational applicants; educational process; case management

УДК 316.46:159.923

Нестуля С. І.

ORCID iD <http://orcid.org/0000-0002-8853-4538>

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ХАРИЗМАТИЧНОГО ЛІДЕРА

А Аналізуються погляди авторів різних концепцій харизматичного лідерства на поведінку лідера, визначаються її основні особливості, вплив на неї життєвої місії лідера та очікувань послідовників.

Ключові слова: харизма; лідерство; харизматичне лідерство; особистість; місія; імідж; послідовники; поведінка

Актуальність проблеми. Харизматичне лідерство, яке впродовж тисячоліть зачаровує послідовників, лідера з незвичними, а іноді, на їхню думку, й надприродними якостями, знову опинилося у полі підвищеної уваги науковців і широкого загалу. Прагнучи розглядати його таїну, суспільство, вочевидь, сподівається отримати інструмент розв'язання багатьох викликів сучасності, значна частина яких розгортається як екстремальні ситуації, за яких саме харизматичне лідерство неодноразово демонструвало свою ефективність.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Починаючи від М. Вебера [1], вчені різних шкіл і галузей знань (політології [17; 19; 22], соціології [6; 9], філософії [18; 20], соціальної психології [4; 12; 13], психології [5; 10; 23], психоаналізу [8; 16; 26], управління [15; 24; 25] та ін.) намагалися структурувати харизматичне лідерство, «демістифікувати» його, знайшовши раціональне пояснення цього феномену. У результаті склалася ціла низка теорій харизматичного лідерства: релігійна, поведінкова, атрибутивна, функціональна, «керованої харизми», «месіанська», Я-концепція, драматургічна тощо, кожна з яких по-різному трактує процес виникнення харизматичних відносин між лідером і послідовниками. Проте жодна з них не обходить своєю увагою поведінку лідера. Адже саме через неї він демонструє свої

видатні здібності й неординарні якості, які послідовники і визнають як харизматичні.

У зв'язку з цим видається актуальною загальна мета пропонованої статті – узагальнення поглядів різних напрямків і шкіл лідерології на поведінку харизматичного лідера.

Задля її досягнення ставляться **завдання:** проаналізувати, як корелюються з поведінкою особисті якості лідера; проаналізувати особливості функціонування його підсвідомості, наскільки впливає на неї його життєва місія та технології управління враженнями послідовників, чим поведінка етичного харизматика відрізняється від поведінки неетичного.

Викладення основного матеріалу дослідження. На думку авторів «поведінкової теорії харизматичного керівництва в організаційних умовах» Д. Конгера і Р. Канунго, поведінка харизматичного лідера, з одного боку, обумовлена його ж особистісними якостями та рисами, а з іншого – спрямована на те, щоб гіперболізувати ці риси в очах послідовників. Мета – досягнути атрибуції лідерів як харизматичних, виключних. Невипадково теорію Конгера-Канунго (Conger & Kanungo, 1987) іноді називають атрибутивною. Відмінності поведінки харизматичного й нехаризматичного лідерів зазначено в таблиці, складеній авторами теорії [3, с. 415] (табл. 1):

Таблиця 1

Компоненти поведінки харизматичного й нехаризматичного лідерів

Компонент	Харизматичний лідер	Нехаризматичний лідер
Ставлення до статус-кво	Опозиція до статус-кво й зусилля на його зміну (Стів Джобс в «Apple»)	Згода зі статус-кво й прагнення підтримати його
Майбутні цілі	Уявлення, які сильно відрізняються від статус-кво (Том Морган з концепцією «Domino Pizza»)	Цілі, які не сильно відрізняються від статус-кво
Привабливість	Спільні перспективи й передбачення роблять з нього привабливого й шанованого героя, гідного вияву й наслідування (Лі Якокка в перші три роки в «Chrysler»)	Спільні перспективи роблять його привабливим

Таблиця 1 (продовження)

1	2	3
Кваліфікація	Уміння використовувати незвичні методи зміни існуючого порядку речей (Ол Девіс, власник Los Angeles Raiders)	Уміння використовувати відомі способи досягнення цілей в межах існуючого порядку
Сприйняття оточуючого	Необхідність сприйняття оточення з метою зміни статус-кво (Едгар Волард в «Du Pont»)	Низька потреба в сприйнятті оточення для підтримки статус-кво
Уявлення	Чітке уявлення майбутнього й сильна мотивація до лідерства (Росс Парат в «EDS»)	Слабкі уявлення про цілі й мотивації до лідерства
Підвалини успіху	Особистісна влада, заснована на знаннях, повазі й захопленні унікальністю (Ян Карлсон в «Scandinavian Airlines Systems»)	Влада посади й особистісна влада (на основі винагородження, знань і переваг друзів того ж типу)
Взаємовідносини «лідер-ведучий»	Приналежність до еліти, засновник, зразок (Мері Кей Аш із «Mary Kay Cosmetics») Спонукає людей до участі в пропорованих ним радикальних змінах (Едвард Ленд, винахідник фотокамери «Polaroid»)	Поборник рівності, шукає згоди, або ж директивний Підштовхує або змушує людей розділяти його або її погляди

Попри те, що «нехаризматичний лідер» у порівняльній таблиці більше нагадує менеджера, головні напрямки діяльності харизматичного в ній відображені досить повно. Але лише головні й без урахування неповторної індивідуальності кожного харизматичного лідера. На цьому аспекті акцентує увагу Й. Штайрер. Він стверджує, що покладені в основу визначених ним типів харизматичних лідерів «архетипи» управління визначають не лише домінуючі особистісні риси, а й їхні поведінкові особливості.

Лідер в образі «батька» з патерналістською харизмою відповідає прообразові творця, батька й необмеженого владика. Відповідно до типу деспотичного господаря він демонструє розсудливість, силу, знання, велич і могутність, стабільність, непохитність і надійність. Як батько «всіх дітей», він може ставитися до свого оточення доброзичливо, з турботою, сприянням, розумінням, прощаючи помилки, а може, навпаки, ставитися вимогливо, суворо, грізно, показуючи владу й караючи неслухняних.

«Герой», за Нойбергом, юнацька протилежність постарілого батька. Як колись і він у молоді роки, герой несхитний і самотній, наділений надлюдськими силами, йде своїм шляхом, перемагаючи всіх ворогів, завойовуючи захоплення і вдячність оточуючих, які визнають його напівбогом або рівним богам. Він нікому не підкоряється, реалізує колективу мрію про владу й свободу, самодостатній, самотній, навіть у своїх фантазіях могутній і сильний. Герой завжди величний.

«Рятівник» – це тип харизматичного оновлювача, великого перетворювача, мага-чарівника, який змінює все навкруги на краще. Усіляко підкреслюючи надзвичайність харизми власної осяйної особистості, яка настільки далека від буденності, що не може бути виміряна земними мірками, він демонструє своє «месіанство», надзвичайно

яскраво змальовуючи образ щасливого майбутнього, до якого може показати істинний шлях лише він.

Лідер із величною харизмою на основі архетипу «царя» – втілення вищого призначення людини, яка може піднятися до царської величі, якщо повністю реалізує свої здібності. Він – утілення мудрості колективного підсвідомого (за К. Юнгом). Відтак, поведінка харизматичного лідера величаво, спокійна, інтроверсійна та незворушна.

Таким чином, робить висновок Й. Штайрер, до виникнення тієї чи іншої харизми можуть призводити різні моделі поведінки керівника. Проте в їхній основі завжди повинні лежати вражаючі риси й особистісні якості лідера, на які й звертають увагу співробітники. Саме вони дають оцінку цим якостям і рисам як харизматичних [26]. У зв'язку з цим для харизматичного лідера особливого значення набуває вміння своєю поведінкою здійснювати або створювати враження володіння такими якостями. Оскільки стрижнем особистості харизматичного лідера є усвідомлене власне «месіанство», особлива місія, яку він повинен здійснити для своєї групи послідовників, і яка дає йому право на лідерську владу, він змушений постійно транслювати її, виявляти неабиякі здібності в управлінні увагою й цілями. Р. Хаус саме цим пояснював той факт, що поведінкові характеристики харизматичних включають: формування привабливого для підлеглих бачення, яке визначає напрямок їх зусиль і стимулює прийняття на себе зобов'язань; декларування високих очікувань від роботи підлеглих; вираження надії, що підлеглі здатні сформувати в себе впевненість у власних силах [10, с. 401].

Сучасні дослідники загалом погоджуються з оцінками Р. Хауса. Вони наголошують, що місія харизматика – це не пусті фантазії й безпідставні твердження. Вона заснована на передбаченні, яке включає в себе: 1) чітке уявлення

про майбутнє; 2) впевненість у правильності свого бачення майбутнього; 3) уміння яскраво й переконливо сформулювати своє бачення майбутнього; 4) навіювання своїм послідовникам упевненості в реалізації передбачення. Лідер просто випромінює впевненість у правоті, значущості й реальності своєї місії. Усією своєю поведінкою він говорить: «Ми вирішимо це складне завдання!». Водночас він повідомляє своїм послідовникам ключі – чітке формулювання завдань – того, що і як потрібно зробити для досягнення спільної мети [11, с. 167; 20].

На думку шведських учених Б. Карлофа та С. Седерберга, бачення має створювати мотивацію й мобілізувати ентузіазм більшості людей. У зв'язку з цим воно повинно надихати, тобто містити виклик, захоплювати картиною майбутнього; бути простим і зрозумілим для послідовників; бути щирим; реалістичним; відповідати цінностям та інтересам послідовників [7, с. 115]. М. Хаузер і Р. Хаус додають: формулювання бачення повинно відповідати таким критеріям, як лаконічність, зрозумілість; у ньому має міститися виклик, спрямованість у майбутнє, переконаність у правильності зробленого вибору; воно повинно надихати та вказувати на очікувані результати [10, с. 419].

Ось чому харизматичні лідери схильні формулювати власну місію та місію своїх послідовників як компактно-енергійні гасла, «афористично сугестивно, так, щоб це легко запам'ятовувалось, і при цьому виявляло вплив, здатний змінити стан свідомості» [16, с. 67]. Вони ніколи не забувають, що основна мета транслявання місії, бачення – запалити ними послідовників, «посіяти в них відчуття надзвичайної значущості, бажання йти до неї, усвідомлення власної корисності для лідера і для вирішення надзавдання» [2, с. 155]. У зв'язку з цим Д. Конгер називає харизматичних лідерів творцями сенсу. Навіть за найскладніших реалій дійсності, вони здатні малювати для своїх послідовників картини величезних можливостей, причому колосальної спонукальної сили. При цьому застосовують дуже тонкі способи переконання: інтерпретують реальність так, щоб на контрасті запропонувати своїм послідовникам насичені надзвичайною привабливістю картини майбутнього [10, с. 158].

«Харизматичний, – зазначає російський дослідник О. Сосланд, – тією чи іншою мірою – людина однієї думки. Яка б не була її реальна цінність, вона за будь-яких обставин їй виключно віддана. Це диктується необхідністю боротьби за свої ідеї, причому не як за об'єктивно-наукові «дані», які можна експериментальним, наприклад, шляхом підтвердити чи спростувати, а як за безсумнівні екзистенційні цінності, об'єктивна верифікація яких скоріше могла б їм зашкодити, ніж допомогти» [15, с. 68]. Невипадково харизматичний лідер своєю поведінкою ніколи не дає навіть натяків на те, що він невпевнений у правоті своєї місії. Як наголошує О. Сосланд, «виключна відданість ідеї, неможливість зрадити їй, тобто до певної міри надцінне ставлення до неї, неодмінно входить до будь-якого харизматичного репертуару» [там само, с. 91].

Поведінка харизматичного лідера – постійна демонстрація оптимізму, впевненості та сили, рішучості та натхнення у досягненні мети [27, с. 218–227]. У цьому контексті Р. Хаус говорить, що він здійснює управління враженнями з метою підтримки у підлеглих упевненості в керівникові; мотивує їх на досягнення мети, сам виступаючи поведінковим зразком. Автори «драматургічної моделі» У. Гарднер і Б. Аволіо розцінюють дії лідера з управління враженнями як спосіб досягнення та збереження ним іміджу бажаної ідентичності. Цим терміном Б. Шленкер описує демонстрацію індивідом оточуючим бажаного уявлення про себе. Автори «драматургічної моделі» вважають, що бажаність іміджу ідентичності для лідерів частково залежить від того, що цінується людьми, з якими вони працюють, частково – від особистих якостей самого лідера. Водночас, вони виділяють низку іміджів, які складають цінність для будь-якого харизматичного: імідж людини надійної, яка заслуговує на довіру (його називають головним, оскільки без довіри послідовники добровільно не підтримають бачення лідера); імідж людини гідної в моральному сенсі; імідж людини, схильної до новаторства; імідж людини, наділеної виключними здібностями, надзвичайно обдарованої [10, с. 401, 421–242].

Для легітимації лідерства та створення іміджу бажаної ідентичності харизматики нерідко використовують різноманітні прийоми містифікації чи гіперболізації особистісних якостей, рис і фактів своєї біографії. Їх ще у 1973 р. описав І. Шиффер [29], а згодом проаналізував російський психоаналітик О. Сосланд [16; 17]. На думку І. Шиффера, для харизматика надзвичайно важливо постійно транслювати свою бійцівську позицію [29, р. 57]. Виключне значення має демонстрація його готовності йти до кінця за інтереси своїх послідовників. Причому попереду інших. Це визначає повний, або значний радикалізм харизматиків. Невизначеність позиції, коливання, поступки, компроміси – це не їхня поведінка. Відтак, вони постійно гіперболізують проблеми, або знаходять їх навіть там, де їх немає. Вони постійно повторюють: «Все жахливо, тяжко й майже катастрофічно, але, слава Богу, є людина, яка знає, як із усім цим справитися» [16, с. 65–66; 27, с. 89].

Боротьба харизматика завжди повинна бути успішною. «Харизма годується успіхом», – наголошує О. Сосланд [там само, с. 73]. Невипадково харизматичні лідери готові на все, аби досягти успіху. Вони можуть демонструвати виняткову фізичну витривалість, наполегливість, енергійність, повністю мобілізуються самі й вимагають цього від інших. Перемога для них – понад усе. Все інше – в тому числі дуже часто й усталені норми моралі, здоров'я, сім'я, рідні, друзі – для них не настільки важливі.

Саме успіх формує харизму. Вона, в свою чергу, породжує нові очікування, що, поширюючись далі й далі, сприяють новим успіхам. Виникає ефект, який О. Сосланд називає харизматичним колом: успіх – харизма – успіх – посилення харизми – успіх і т.д. [там само, с. 73]. Це коло переривають невдачі. Проте справжні харизматики

вміють будь-яку поразку обернути собі на користь: розцінюють її як результат «шкідництва ворогів», мобілізуючи своїх прихильників на подолання перешкод (зрозуміло, на чолі з лідером, якого потрібно наділити додатковими повноваженнями); бачать у ній урок (демонструють гідну похвалу готовності навчатися) тощо. Відтак, навіть очевидний провал вони інтерпретують як голосну перемогу [там само, с. 74].

Демонструючи свою бійцівську позицію, харизматичний лідер підкреслює свою жертвність. А ще краще, коли його біографія, а особливо виконання ним лідерських функцій дає підстави для оголошення його жертвою – заздрисників, конкурентів, ворогів та ін. «З одного боку, – пише О. Сосланд, – харизматичний – завжди боєць, з іншого, край бажано, щоб при цьому він був ще й жертвою. Завжди непогано, коли є потреба згуртуватися не лише навколо ідей, проектів лідера, але ще й заради захисту його від екзистенціального ворога» [там само, с. 77].

Бійцівські риси харизматика посилюються і фактами з його біографії, що підкреслюють його вміння досягти успіху наперекір долі, незручностям, нестаткам, злидням, нерозумінню, протидії зовнішніх сил, попри утиски чи переслідування. І тут – головний акцент на перемогу («Зробив себе сам!»). Суттєво зміцнюють харизму лідера факти переборення ним небезпеки загибелі чи смерті. Та хоч такі випадки згадати може кожен, харизматик розповідає про них із особливим пафосом – як про свідчення його обраності [2, с. 96–101].

Імідж харизматичного лідера, на думку І. Шиффера, створювати значно легше, якщо він – людина зі сторони, про справжні вади та переваги якої оточення не знає. Відтак, це створює передумови для дозування фактів біографії лідера та використання їх з метою ірраціонального ефективного впливу на послідовників [29, с. 24].

Інший важливий аспект І. Шиффер назвав харизмою неповноцінності. Він вважав, що для харизматика важливо мати якісь дефекти, стигмати (кульгавість, горб, родима пляма, низький або дуже високий зріст, епілепсія, параноза тощо), які б переводили їх володаря в особливий вимір, показували послідовникам, що перед ними особлива особистість, відмічена «знаком» вищих сил [там само, с. 24]. Стигмати можуть бути не лише природженими, а й набутими (зачіска, елементи одягу й аксесуари, каліцтво, шрами тощо). Особливий вид стигматів: уніформа, знаки відмінності, влади, – які, на відміну від попередніх, підкреслюють не індивідуальність конкретного харизматика, а окреслюють цілу категорію лідерів [там само, с. 114]. Ще один поведінковий штамп, спрямований на посилення харизми лідера І. Шиффер назвав «покликанням». Відповідний знак можуть подати «вищі сили». До месіанської діяльності людина може бути пробуджена й інсайтами: ясним розумінням шляхів, відповідей на якісь виклики, своєї місії, яка виходить із середини особистості як своєрідне осяяння. Поштовхами до нього, а іноді й джерелом може бути нестандартна ситуація, природне явище, авторитетна

людина тощо [там само, р. 34]. Нерідко самі харизматики стверджують, що їхньому «осяянню» передували якісь знаки чи знамення. Найважливішим тут О. Сосланд вважає «поєднання інтелектуального вирішення якоїсь проблеми з вольовим вибором у сенсі готовності до боротьби та жертв». Відтак, функціонально харизматик «вбудовує» цю історію в свою біографію як «зустріч з долею». Отже, завдяки цьому він стає обранцем долі. Врешті-решт, наголошує О. Сосланд, не так уже й важливо, яким чином «вищі сили» сигналізували харизматикові про його «обраність». «Головне, – пише він, – щоб ця подія функціонально вбудувалась в історію героя як ключовий імпульс, щоб так чи інакше відбулась якась «зустріч з долею» [16, с. 64].

Перш за все у біографії лідера привертають увагу факти, що говорять про його обдарованість, край високі інтелектуальні та фізичні здібності, про особливі духовні якості [2, с. 94]. Як уже зазначалося, зазвичай вони мають принаймні якусь із них. Саме через неї (них), яку лідер сам тонко відчуває, він і демонструє свою приналежність до особливої когорти людей. Іноді якості лідера ненабагато перевищують середньостатистичні. Але цього досить, щоб гіперболізувати їх в очах послідовників. Відтак, з'являються легенди про суперздоров'я лідера (лише тому, що п'є й не п'яніє), особливу енергію чи працездатність (спить з увімкненим світлом – працює всю ніч, а вранці, як нічого й не було).

На харизму працюють й розповіді про зверхінтелект, пам'ять (запитав про здоров'я у сантехніка, якому щойно підписав допомогу на ліки – знає всіх в обличчя, уважний до підлеглих), надзвичайну інтуїцію (запізнився на потяг, а той потрапив в аварію), неймовірну витримку й стійкість (ніколи нікому й ні на що не жаліється) тощо [там само, с. 94–102].

Демонстративно підкреслюючи суб'єктивну й соціальну значущість власних місії та бачення, рішучість у їхньому відстоюванні та реалізації, необхідні для цього риси, харизматик часто «приховує» власні амбіції, показуючи себе «слугою народу», який супроти своєї волі і, ніби, з неохотою бере на себе делегований йому тягар влади. Розповіді, що свідчать про так звану «скромність», «невибагливість» «великих і простих» вождів народів, є часто невід'ємною частиною їхніх біографічних нарративів» [16, с. 86].

Харизматичний підкреслює, що бачить своє призначення в тому, щоб давати іншим, а не брати собі. Тому демонструє турботу про людей, акцентує увагу на вчинках, спрямованих на їхнє благо. У гіршому варіанті – виказує відповідні наміри.

В арсеналі методів посилення харизматичного образу багатьох лідерів – показний аскетизм, демонстрація скромного способу життя, невибагливість до їжі, одягу, житла тощо, демонстративна відмова від надмірностей, предметів розкоші, привілеїв, зарплати, які належать їм за статусом. Ще один вияв аскетизму – підкреслена релігійність. Щоб у послідовників не виникало сумнівів у аскетизмі та подвижництві харизматиків, їхньої відчуженості від усього буденного, що відволікає їх від виконання місії,

вони дуже часто утаємничують особисте життя, дім, сім'ю. Щоб не здаватися буденними – забороняють собі їсти й пити, спати й втомлюватися за присутності інших, хворіти чи виглядати хворим [2, с. 121–128].

Харизматичний лідер – завжди хороший оратор, який під час своїх виступів отримує владу над аудиторією, змушуючи її пережити необхідні для усвідомлення єдності з лідером почуття та готовність до потрібних дій. Його мова й форма виступу зрозуміла для аудиторії. Він майстер розповідати притчі, байки, історії, особливо з власного життя, що підтверджують його висновки. Харизматичні виступи часто проходять у жанрі проповіді, коли мова й зміст відповідають рівневі аудиторії й одночасно підіймають її до рівня оратора. Вони супроводжуються закликами щось зробити, щось змінити в собі. При цьому факти й історії подаються через призму власного осмислення, враження й ставлення до них. Рефреном звучать тези про пристрасне ставлення лідера до його місії та власне зараження поставленою метою. Це дає йому право виступати ще й у ролі педагога, лектора, наставника. Він – транслює враження, володіє ширшим життєвим досвідом. Харизматик прагне створити у своїх виступах враження простоти, живої розмови, мови. Він рідко користується конспектами чи презентаціями, концентруючи всю увагу на собі й досягаючи зорового контакту зі слухачами. Його виступи, як правило, добре режисовані, нагадують театралізовані постановки й заряджені енергією. Можуть бути жорсткими, різкими, з використанням особливих слів і виразів, жестів. Головне – вони мають показувати індивідуальність харизматика та його місії. Для їхньої демонстрації харизматичні лідери нерідко майстерно використовують епатаж, вдаються до екстраординарних вчинків. Це руйнує шаблони, вводить оточуючих у стан трансю, викликає враження, що перед ними – надприродна й надуспішна особистість, якій дозволено все та яка може все [там само, с. 155–161]. На думку І. Шиффера, харизматичний лідер у більшості випадків демонструє «новаторський життєвий стиль», вносячи в свою зовнішньо-демонстраційну частину харизми якісь нові елементи [28, с. 53]. «Взагалі, – наголошує О. Со-сланд, – харизма живе новизною. Неможливо уявити собі, щоб носій екстраординарних здібностей обґрунтував їх загальноприйнятими ідеями чи оформлював в загально-прийнятий спосіб» [16, с. 69]. Звідси й та ексцентричність і дивацтва харизматичних, які лише підкреслюють їхню обраність. Це може бути захоплення якимось надзвичайним чи екстремальним видом спорту, грою на музичних інструментах, релігійні переконання, культ здоров'я, незвична доброта чи жорстокість, перепади настрою тощо.

«Вони дуже вимогливі й авторитарні, диктують, як мають поводити себе їхні послідовники, і карають тих, хто не дотримується субординації. Вони зберігають дистанцію між собою й своїми учнями, використовують різні засоби, носять парадні костюми чи уніформу, надають перевагу особливим формам спілкування, проголошують промови з високих трибун, влаштовують зібрання у величезних за-

лах тощо», – так П. Штомпка описує ще одну особливість поведінки харизматичних лідерів – її зовнішню театральність [27, с. 332].

І. Шиффер називав цей феномен харизмою прикидання, удавання [29, с. 48]. Досить повно його характеризує О. Со-сланд: «Харизма прикидання передбачає наявність певного елемента гри, певних зусиль із формування зовнішньо-театрального боку діяльності. Абсолютно необхідно, щоб харизматична активність усіляко кидалась у вічі, привертала до себе увагу. Тобто окрім зусиль, спрямованих на реалізацію основних цілей, багато уваги потрібно приділяти приверненню до них уваги, причому бажано в яскравому, можливо, навіть динамічно-агресивному стилі. Тут підійдуть будь-які засоби... Будь-яка спокуслива стратегія передбачає вибудування системи знакових принад» [16, с. 66–67].

В арсеналі харизматичного лідера їх немало. Серед них: створення різноманітних гасел, емблем, гімнів, прапорів, символів, обрядів і ритуалів, через які харизматичний лідер нав'язує підлеглим шаблони необхідної для нього поведінки, готовність підкорятися йому. Водночас, вони дають відчуття єдності навколо надзавдання, визначеного харизматиком, підіймають настрій і дух підлеглих, вводять їх у певний стан, за якого не може бути навіть найменших сумнівів у правильності того, що говорить і робить лідер. Відтак, беззаперечне виконання його наказів стає ще й нормою, закріпленою силою ритуального впливу колективу, організації. За допомогою театралізованих ритуалів «харизматичні лідери вчать своїх підлеглих діяти без роздумів, без мозкових штурмів. Не дискутувати, не сумніватися, а кидатися в бій» [2, с. 167–175].

У зв'язку з цим, наголошує О. Со-сланд, «представницька частина харизматичної діяльності повинна носити характер, за можливості незмінний», а «ритуали й символи, правила поведінки та привітання – це те, чому необхідно зберігати вірність, щось непорушне» [16, с. 68].

Останнє аж ніяк не суперечить образу харизматичного лідера як новатора, здатного руйнувати старе, його радикалізму, екстравагантності й непередбачуваності. Чим ширший набір форм поведінки харизматичного лідера, тим більші можливості його впливу на послідовників: кожен із них знаходить у своєму «кумирові» те, що йому ближче. «Не потрібно боятися бути суперечливим, потрібно лише вміти переконливо пояснити такі суперечності». Для харизматичного вияву більш важливо, щоб одночасно взаємно протилежні емоційні знаки (ті, що лякають і заспокоюють) були виражені за можливості сильно. Оптимально, коли образ лідера вселяє певний «страх і трепіт» [там само, с. 83]. Харизматик уміє це робити.

Підкреслимо, що описані форми поведінки характерні як для конструктивних, так і деструктивних харизматичних лідерів, лідерів зі справжньою чи псевдохаризмою, зорієнтованих на власну особистість чи інтереси послідовників. Адже харизма, яку завдяки власній поведінці хоче утвердити лідер, етично нейтральна. Проте це не означає,

що сам харизматичний лідер не може бути позитивним чи негативним із етичної точки зору. Відтак, дослідни-

ки визначили головні відмінності у поведінці етичного й неетичного харизматичного лідера [14, с. 96] (табл. 2):

Таблиця 2

Етика й харизма

Неетичний харизматичний лідер	Етичний харизматичний лідер
Використовує владу лише у власних інтересах	Використовує владу в інтересах інших
Просуває лише своє власне бачення	Будує своє бачення відповідно до потреб і прагнень послідовників
Переслідує критику на свою адресу	Рахується з критикою й бере уроки з неї
Вимагає безумовного виконання своїх рішень	Стимулює у послідовників творчий підхід до справи та своїх поглядів
Комунікує лише в одному напрямку: від себе вниз	Заохочує відкриту й двосторонню комунікацію
Нечутливий до потреб послідовників	Навчає, розвиває й підтримує послідовників, ділить свою славу з іншими
Покладається на зручні зовнішні моральні стандарти для задоволення своїх інтересів	Покладається на внутрішні моральні стандарти для задоволення організаційних і суспільних інтересів

Харизматичні лідери далеко не завжди діють в інтересах очолюваних ними компаній чи організацій. Багато з них використовують свою владу для того, щоб переробити їх на свій смак. У найгірших випадках вияву егоцентричної харизми лідери ставлять власні інтереси та цілі вище за інтереси та цілі своїх організацій. Абсолютно нетерпимі до критики на свою адресу, вони оточують себе людьми типу «Чого побажаєте?», зобов'язаними ублажати свого патрона й створювати атмосферу, за якої люди бояться задавати неприємні запитання чи поправляти лідера, коли той, на їх думку, припускається помилок. Часто використовують організаційні фінансові ресурси в корисливих цілях, порушують закон і загальноприйняті етичні норми, фальсифікують фінансово-господарські результати діяльності [15, с. 238].

До особливостей поведінки неетичних харизматиків Г. Юнг відносить також такі маніпулятивні дії:

- неправильне трактування подій або провокування інцидентів із метою створення видимості кризи;
- перебільшення своїх позитивних досягнень й отримання за це незаслужених похвал;
- створення видимості чудес;
- використання театралізованих заходів із музикою й символічним оформленням, щоб стимулювати емоції й викликати ентузіазм;
- ретельне приховування помилок і невдач;
- осуд інших за помилки, допущені керівником;
- обмеження доступу підлеглих до інформації, яка стоїть на перебігу справ й отриманих результатів;
- обмеження рамок виконуваних підлеглими робочих ролей;
- обмеження інформації, що містить критику чи інакше думство;
- оброблення свідомості нових членів;
- впровадження ритуалів пошанування й статусної символіки;
- створення бар'єрів, які ізолюють членів організації від контактів зі сторонніми особами [10, с. 454-455].

Харизматичний лідер дуже часто стає заручником своєї ідеології та ним самим створеного образу. Розгорнувши свою діяльність у певному ідеологічному й ритуальному просторі, він змушений усе життя дотримуватися проголошених ним принципів і обрядів, оскільки «перегляд поглядів» його послідовники можуть прийняти як зраду. Харизматичний лідер «дуже скутий у своєму маневрі й у будь-якому випадку стає заручником тих міфів і ритуалів, які сам напридумував, а також тих, хто мав нещастя в усе це вплутатися» [16, с. 95].

У харизматичних лідерів на основі деструктивного нарцисизму чи з рисами параної від цього поведінка стає ще екзальтованішою. Вони поводять себе зарозуміло, очікують особливих послуг, не підкоряються спільним правилам і відчують, що мають особливі права. Вони нездатні до емпатії, не турбуються про оточуючих, використовують їх, не сприймають обмеження об'єктивної реальності. Коли загрози їхньої переваги немає, вони зазвичай позитивні й оптимістичні. Коли ж вона виникає, з'являється роздратованість й образа на оточуючих, зневіра та спалахи люті. Маючи патологічний страх перед невдачами, вони їх бояться та завжди намагаються приховати. Коли ж цього зробити не вдається, ні про яку самокритику не може бути й мови – лише самовиправдання. Щойно мова заходить про себе, харизматичного, рефлексія переключається на «об'єктивізм» (у кращому випадку) або на знамениту морфлотівську формулу: «Я вивів корабель із порту, але ми сіли на міліну». Розпочинається «роздача слонів» і покарань за розкладом, із неодмінною суцільною «поркою» («знав би за що, взагалі вбив би»). Відтак вони мало чому вчаться при поразках. Частіше – знаходять «цапів-відбувайлів» серед оточення, зляться аж до істерики, якщо щось іде не за їхнім сценарієм [8, с. 49-50].

Деструктивні нарцисисти, не готові ділити владу ні з ким, рідко слухають колег, надаючи перевагу прийняттю самостійних рішень. Якщо ж і звертаються за порадами, то частіше за все це ритуальний жест. Вони ділять світ на своїх і

Список використаних джерел

чужих, ворогів. Свої – ті, хто демонструє підтримку місії лідера. Вороги – всі інші. Причому до числа «своїх» і «чужих» записує сам лідер у залежності від їхньої реальної чи уявної поведінки. Оскільки харизматики «люди боротьби», вони постійно її провокують, постійно шукають «ворогів». Корпоративні структури на чолі з харизматиками у постійному військовому становищі: ведуть боротьбу за виконання плану, проти конкурентів, байдужості чи інакомислення співробітників, засланих агентів, шпигунів [2, с. 81–90].

«У організаціях у всьому світі навіть нарцисисти середнього порядку, – наголошує М. Кетс де Вріс, – використовують можливість стати живими богами, як тільки така надасться. У цій трансформації вони втрачають здатність розрізнити фантазію й реальність... Тривожні й бентежні, коли вони не в центрі уваги, вони їй люто вимагають. Вони живуть у світі миттєвого задоволення, демонструючи надмірну пихатість, зарозумілість, заздрість, гнів, жадібність і мстивість у стосунках з оточуючими. Їхні нехтування правилами й традиціями приводить їх до неетичної поведінки, в той час як тенденція звинувачувати оточуючих у невдачах створює культуру страху» [8, с. 56]. Паралізуючий вплив на організацію нарцистичного харизматичного лідера мало обходить: для нього головне зберегти вплив на послідовників.

Висновки. Таким чином, поведінка лідера загалом визначається його особистістю й завданнями рекрутування послідовників. Демонструючи своє бачення майбутнього, готовність до жертв заради нього, бійцівські риси, оптимізм і суперздібності та можливості, підкреслюючи у різних формах свою унікальність, створюючи імідж бажаної ідентичності тощо, харизматичний лідер прагне одного – завоювати довіру й об'єднати навколо себе послідовників, без підтримки яких його «місія нездійсненна».

Сила впливу харизматичного лідера на своїх послідовників визначається, насамперед, надзвичайною енергетикою його поведінки, яку він черпає з усвідомленням своєї життєвої місії, яка пробивається як «внутрішні голоси» – життєве покликання із сформованих ще в ранньому дитинстві «архетипів» підсвідомого. Саме відсутність внутрішнього конфлікту між раціональною сферою та сферою підсвідомості харизматичного лідера, зорієнтованого на досягнення спільної з послідовниками мети, стає невичерпним джерелом його етичного харизматичного лідерства. Навпаки, зосередженість лише на власних цілях та інтересах, особистій владі за будь-яку ціну робить поведінку харизматичного неетичною і, рано чи пізно, призводить до втрати своїх послідовників, впливу на них і омріяної влади.

Нестуля С. И. Поведение харизматического лидера: анализ основных концепций.

Анализируются взгляды авторов различных концепций харизматического лидерства на поведение лидера, определяются её основные особенности, влияние на неё жизненной миссии лидера и ожиданий последователей.

Ключевые слова: харизма; лидерство; харизматическое лидерство; личность; миссия; имидж; последователи; поведение

Nestulia Svitlana. The Behavior of a Charismatic Leader: Analysis of Basic Concepts.

The paper analyzes views of different concepts' authors on a leader's behavior, identifies its main features and peculiarities, an impact of leader's life mission on it and the expectations of followers.

Key words: charisma; leadership; charismatic leadership; personality; mission; image; followers; behavior

- Вебер М. Харизматическое господство. *СоцИс.* 1988. № 5. С. 68–78.
- Гандапас Р. Харизма лидера. Москва: Манн, Иванов и Фербер, 2013. 224 с.
- Гибсон Дж. Л., Иванцевич Д. М., Донелли Д. Х.-мл. Организации: поведение, структура, процессы / Пер. с англ. 8-е изд. Москва: ИНФРА-М, 2000. XXVI, 662 с.
- Занковский А. Н. Психология лидерства: от поведенческой модели к культурно-ценностной парадигме. Москва: Центр психологии РАН, 2011. 296 с.
- Зелинский С. А. Информационно-психологическое воздействие на массовое сознание. Санкт-Петербург: Скифия, 2008. 407 с.
- Итвел Р. Возрождение харизмы? Теория и проблемы операционализации понятий. *СоцИс.* 2003. № 3. С. 9–19.
- Карлоф Б., Седерберг. Вызов лидеров. Москва: Дело, 1996. 354 с.
- Кетс де Врис М. Лидер на кушетке. Клинический подход к изменению людей и организаций / Пер. с англ. Санкт-Петербург: Бест Бизнес Букс, 2008. 331 с.
- Кравченко В. И. Харизматическая личность: многообразие понимания. *СоцИс.* 2004. № 4. С. 134–137.
- Кричевский Р. Л. Психология лидерства: учеб. пособ. Москва: Статут, 2007. 544 с.
- Куницына В. Н., Казаринова Н. В., Погольша В. М. Мегаличностное общение: учеб. для вузов. Санкт-Петербург: Питер, 2001. 544 с.
- Московичи С. Век толп. Исторический трактат по психологии масс / Пер. с фр. Москва: Центр психологии и психотерапии. 1996. 478 с.
- Московичи С. Машина, творящая богов / Пер. с фр. Москва: Центр психологии и психотерапии, 1998. 560 с.
- Мэйджер Ч. Кто такой харизматический лидер? // Психология современного лидерства: Американские исследования. Москва: Когито-Центр, 2007. С. 91–97.
- Ньюстром Дж.В., Дэвис К. Организационное поведение / Пер. с англ. СПб.: Питер, 2000. 448 с.
- Сосланд А. Фундаментальная структура психотерапевтического метода, или как создать свою школу в психотерапии. Москва: Московский гор. псих.-пед. ун-т, 2013. 368 с.
- Сосланд А. Харизма совершенного политика. *Логос.* 1999. № 9. С. 87–95.
- Старовойтова Г. М. Харизматичне лідерство як предмет соціально-філософського розгляду. *Вісник Донецького нац. ун-ту економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського*, 2013. № 2 (54). С. 84–90.
- Такер Р. С. Сталин. Путь к власти. 1879–1929. Москва: Прогресс, 1990. 478 с.
- Титаренко В. В. Харизма та харизматичне лідерство: філософсько-релігійний аналіз понять. *Вестник СевГТУ.* Севастополь: Изд-во СевГТУ, 2003. Вип. 46. С. 111–118.
- Трунов Д. Г. Феномен харизматического лидерства. *Философия социальных коммуникаций.* 2009. № 2. С. 55–62. URL: <http://trunoff.hotmail.ru/archiv/p086.htm>.
- Френк Н. В. Политическая харизма: обзор зарубежных концепций. *Социологическое обозрение.* 2001. Т. 1. № 1. С. 5–24.
- Шалагинова Л. В. Психология лидерства. Санкт-Петербург: Речь, 2007. 464 с.
- Шеклтон В. Психология лидерства в бизнесе / Пер. с англ. Комаров С. Санкт-Петербург: Питер, 2008. 222 с.
- Шермерорн Дж., Хант Дж., Осборн Р. Организационное поведение, 8-е издание / Пер. с англ. Под ред. Е. Г. Молл. Санкт-Петербург: Питер, 2004. 637 с.
- Штайрер Й. Харизма руководителя и управленческие архетипы. *Проблемы теории и практики управления.* 2001. № 4. С. 102–106.
- Штомпка П. Социология социальных изменений / Пер. с англ. Москва: Аспект Пресс, 1996. 416 с.
- Энкельман Н. Б. Власть мотивации. Харизма. Личность. Успех / Пер. с нем. 4-е изд. Москва: Интерэксперт, 2012. 270 с.
- Schiffer I. Charisma: A Psychoanalytic. Look of Moss Society. Toronto: University of Toronto Press, 1973. XVI, 184 p

Дата надходження до редакції авторського оригіналу: 11.08.2018

РОЗВИТОК УПРАВЛІНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ МЕНЕДЖЕРІВ В УМОВАХ МАГІСТРАТУРИ

А Проаналізований сучасний стан науково-теоретичного підґрунтя проблеми розвитку управлінської культури майбутніх менеджерів в умовах магістратури. Досліджена структура управлінської культури майбутнього менеджера. Встановлено, що управлінська культура є особливою складовою професійної культури менеджера. Вона виявляється через систему фахових, культуро-зорієнтованих знань, культуротворчих умінь, розвинену мотиваційно-ціннісну, інтелектуальну, комунікативну, емоційно-вольову сфери особистості.

Ключові слова: розвиток; структура; професійна культура; управлінська культура; майбутній магістр із менеджменту

Актуальність проблеми. Виокремлення і розвиток управлінської культури у структурі професійної культури менеджера зумовлено особливостями управлінського фаху, що здебільшого полягає в роботі з персоналом, оскільки на будь-якій посаді в організації (директори та їхні заступники, керівники лінійних чи функціональних структурних підрозділів тощо) менеджери очолюють колективи, у яких працюють різні за індивідуально-типологічними властивостями, психологічними якостями працівники. У сучасній освіті особливої значущості набуває підготовка в умовах магістратури активного, ініціативного менеджера, який володіє управлінською культурою, спроможний бути конкурентоздатним і реалізувати свій потенціал на користь суспільству.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Незважаючи на значну кількість праць, присвячених розвитку управлінської культури менеджерів у сучасній вітчизняній і зарубіжній філософії, педагогіці, психології, соціології, вона залишається однією із найбільш дискусійних. Нами проведено теоретичний аналіз наукової літератури, зокрема, таких авторів, як О. Бондар, О. Єршова [1], Е. Єфімова, Н. Зінчук, В. Каткова, О. Крупський [2], О. Крюкова, А. Кургузов, Л. Лебедик [3–5], І. Луценко, С. Нікітчина, М. Ньюшенкова, О. Остапенко, Г. Попова [6], І. Сенча, Ю. Сурмін, Л. Хомяк, К. Чернова, Е. Шейко та ін. Учені досліджували вимоги управлінської практики до сформованості тих чи інших якостей особистості менеджера, для забезпечення їхнього розвитку пропонували різні способи вдосконалення підготовки таких фахівців, урізноманітнюючи методи та форми освітньої діяльності у закладах вищої освіти (далі ЗВО).

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проведений теоретичний аналіз наукової літератури дозволив указати на відсутність праць, що презентували б цілісне вивчення досліджуваного явища, хоча окремі аспекти загальної, професійної, управлінської культури достатньо висвітлені в педагогічній літературі.

Мета статті: дослідження структури управлінської культури майбутнього менеджера. Основні **завдання:** здійснити аналіз науково-теоретичного підґрунтя пробле-

ми розвитку управлінської культури майбутніх менеджерів в умовах магістратури; схарактеризувати структуру управлінської культури майбутніх менеджерів.

Викладення основного матеріалу. Вчені розглядають управлінську культуру майбутнього менеджера через інтелектуальну, комунікативну, емоційно-вольову сфери особистості.

Управлінська діяльність потребує від менеджера виконання розмаїття розумових операцій (аналіз, синтез, порівняння, абстрагування, узагальнення тощо), що вимагають розвиненої інтелектуальної сфери, причому не стільки високого рівня інтелекту, скільки гнучкості, продуктивності, критичності, креативності мислення, аналітичних здібностей, соціального інтелекту. Їх формування та розвиток відбувається в процесі оволодіння системою знань із різних навчальних дисциплін і методів наукового пізнання, що виявляються в сформованості професійного мислення менеджера та забезпечують процеси прийняття як абсолютно аргументованих рішень, так і оригінальних, нестандартних підходів до розв'язання організаційних чи управлінських проблем.

Розвинена комунікативна сфера особистості менеджера забезпечує культуру управлінської поведінки під час вирішення оперативних виробничих завдань, конфліктних ситуацій, дозволяє налагодити рівні, доброзичливі взаємовідносини з колективом, створити сприятливий соціально-психологічний клімат в очолюваному колективі. Емоції та почуття є своєрідними регуляторами фахової діяльності, впливають (позитивно чи негативно) на сприйняття, переробку інформації, спрямованість уваги та дій майбутніх менеджерів. Прийняття управлінських рішень, подолання різних труднощів у роботі з колективом, стримування негативних емоційних станів, несумісних із управлінською професією вимагають розвиненої емоційно-вольової сфери особистості менеджера. Тому особливо важливо в процесі розвитку управлінської культури майбутніх менеджерів в умовах магістратури передбачити в освітньому процесі ЗВО необхідні способи й заходи, що забезпечуватимуть розвиток цих якостей.

Управлінська культура є особливою складовою професійної культури менеджера, що виявляється через систему фахових, культуро-зорієнтованих знань, культуротворчих умінь, розвинену мотиваційно-ціннісну, інтелектуальну, комунікативну, емоційно-вольову сфери особистості. Водночас управлінська культура набуває характерологічних ознак, властивостей особистісної та професійної культури менеджера, інтегрує їх підвалини, виходячи із соціальної спрямованості фахової діяльності [6].

Управлінська культура є складним утворенням із власною структурою, тому доцільно виокремити та обґрунтувати її складові. Структурою є філософська категорія, яка означає сукупність стійких зв'язків об'єкта, що забезпечують його відтворення в мінливих умовах.

У процесі опанування майбутніми менеджерами культурою роботи з інформацією розвиваються аналітичні, творчі здібності, фахове мислення, зокрема такі його параметри, як гнучкість, критичність, набувають певного сенсу пізнавальні мотиви. Разом з тим усвідомлення вагомості інформаційної діяльності в контексті професійної успішності такого фахівця сприяє її інтеріоризації як професійної цінності, тим самим посилюючи фахові мотиви. З огляду на це, вважаємо доцільним і необхідним виокремити *інформаційний компонент* управлінської культури.

Сучасні менеджери мають володіти культурою проведення досліджень, яка забезпечує їх залучення в межах обраної професії до дослідницької діяльності, результатом чого є отримання додаткового фахового знання, зокрема відпрацювання нових способів її реалізації тощо [6, с. 31]. Формування культури дослідницької діяльності вважаємо актуальним завданням підготовки менеджерів в умовах магістратури, зважаючи на її значення у професійному становленні та розвитку фахівця. Тому виокремлюємо *дослідницький компонент* управлінської культури.

Робота менеджера передбачає проведення численних досліджень: соціальних (розроблення систем професійного навчання, адаптації, мотивації персоналу та складання відповідних планів, програм тощо); економічних (проведення оцінки продуктивності праці та формування заходів щодо її підвищення тощо); психологічних (діагностика рівня згуртованості колективу, мотивів праці підлеглих і розробка відповідних заходів за її результатами тощо) [там само, с. 31]. Організуючи їх, менеджери здобувають необхідну інформацію, аналізують її, що уможливорює прийняття виваженого, обґрунтованого управлінського рішення.

Формування культури дослідницької діяльності має відбуватися під час виконання студентами різноманітних дослідницьких завдань фахового спрямування, розв'язання яких вимагають умінь аналізувати, синтезувати, порівнювати, узагальнювати, виокремлювати основне, характеризувати явища, формулювати визначення, доводити тощо. Вирішення таких завдань активізують пізнавальну діяльність, актуалізують міждисциплінарні зв'язки,

сприяють оволодінню різностороннім досвідом інформаційної, дослідницької діяльності. У процесі дослідницької роботи в студентів формується інформаційна культура, оскільки вони оволодівають умінями відбору, аналізу, систематизації значної за обсягом інформації, тому важливо передбачити виконання студентами дослідницьких завдань, зокрема й самостійних, із використанням сучасних інформаційних технологій, вирішення яких потребує пошуку додаткової нової інформації (інтернет-ресурси, науково-періодичні видання); індивідуальних науково-дослідних проектів, що передбачають також цілеспрямований пошук, аналіз, обробку, систематизацію певних інформаційних ресурсів [там само, с. 32].

Урізноманітнення дослідницьких завдань значно посилює інтерес магістрантів до навчально-пізнавальної діяльності, а їхній поглиблений фаховий контекст і культуро-зорієнтований характер уможливають усвідомлення майбутніми менеджерами культури організації досліджень як професійної цінності, так і розвиток відповідних мотивів.

Специфіка управління потребує від майбутнього менеджера широкого спектру комунікативних умінь і якостей, які необхідні для встановлення конструктивної взаємодії з персоналом, організації ділового співробітництва, налагодження й підтримки сприятливого морально-психологічного клімату в колективі тощо. Отже, неабияку цінність для роботи має володіння менеджером культурою комунікативної діяльності: спілкування, мовлення, поведінки, розв'язання конфліктів тощо. Відтак, вважаємо доцільним виокремлення *комунікативного компоненту* управлінської культури, що поряд із фаховим когнітивно-операційним досвідом містить культуро-зорієнтований, а саме: знання соціальних норм і вимог спілкування, умінь і навичок щодо налагодження ефективних комунікацій зі співробітниками, запобігання й врегулювання конфліктних ситуацій, а також володіння мовою (державною, іноземними), мовленням (грамотність, коректність, відсутність сленгу, жаргонів тощо), етикою комунікативної поведінки.

Уже під час навчання в магістратурі майбутні менеджери повинні здобути фаховий культуро-зорієнтований досвід комунікативної діяльності за допомогою: розв'язання завдань, спрямованих на встановлення конструктивної взаємодії членів групи, подолання бар'єрів і перешкод спілкування, оволодіння мистецтвом слухання співрозмовника; групового розв'язання проблемних завдань, що потребує дискусійного обговорення; виконання вправ, які передбачають відпрацювання коректного професійного мовлення тощо. Формуванню комунікативної складової управлінської культури сприяє виконання навчальних завдань, що передбачають ситуації морального вибору; штучно створені конфлікти, що потребують їхнього розв'язання з позиції третьої особи та спрямовані на оволодіння способами і прийомами вирішення професійних завдань з урегулювання конфліктів, ефективним спіл-

куванням із людьми, прийомами конструктивної критики, технологією ведення бесід, переговорів тощо [там само, с. 33–34].

О. Крупський, Є. Намлієв виділяють діалогічні й дискусійні форми організації занять, основну структурну одиницю яких складає діада «питання-відповідь». Наскільки абсолютним є вміння викладача ставити питання перед студентами, настільки високою є ефективність застосовуваних ним методів навчання [2].

Розвитку комунікативних, організаторських здібностей магістрантів сприяє урізноманітнення завдань комунікативно-конфліктологічного характеру, поєднання в них фахового і культуро-орієнтованого контекстів. Ці завдання значно підвищують пізнавальний інтерес, посилюють мотиви навчання, допомагають усвідомити вагомість культури комунікативної діяльності в роботі з людьми та інтеріоризувати її як професійну цінність.

Невід'ємною частиною процесу формування управлінської культури студента-менеджера є виховна робота, організація культурно-масових, спортивних, наукових заходів, організація науково-дослідної роботи студентів у позанавчальний час тощо [1].

Нині в суспільстві поширені інноваційні процеси, вітчизняні підприємства активно впроваджують різноманітні нововведення, зокрема й новітні технології роботи. Зважаючи на неабияку роль молодого покоління управлінських кадрів щодо реалізації, розвитку інноваційних процесів країни й окремих організацій і можливості, що надає система фахової підготовки особистості, гостро постала проблема формування культури інноваційної діяльності майбутніх менеджерів в умовах магістратури. Відтепер фахове середовище характеризує мінливість зовнішніх і внутрішніх умов, у зв'язку з чим практична діяльність менеджера набуває інноваційного характеру, тобто потребує організації злагодженої роботи колективу в напрямку впровадження інноваційних технологій, генерації, розробки та реалізації різних проектів, нововведень, творчих ідей тощо. Науковці В. Бережна, О. Єршова, О. Єфимова, М. Нюшенкова, Е. Печерська слушно вказують на необхідність формування нового покоління підприємливих менеджерів, здатних не лише до саморозвитку й самовдосконалення, а й спроможних наповнити професійну діяльність інноваційним, творчим змістом [6, с. 35]. Отже, важливою складовою управлінської культури майбутнього менеджера є культура інноваційної діяльності, що пов'язано як із новаторськими, творчими витокami менеджерської професії, так і з потребами суспільства у фахівцях, здатних очолити будь-які інноваційні процеси в країні. Це дозволило виокремити *інноваційний компонент* управлінської культури.

Саме освітній процес майбутніх менеджерів в умовах магістратури має бути тим середовищем, у якому особистість фахівця за умов плідної, налагодженої взаємодії, співпраці з викладачами та іншими студентами набуває

довершеного творчого розвитку. Тому бажано вирішувати фахово-орієнтовані ситуаційні завдання, що вимагають генерації ідей, використання творчого, оригінального підходу щодо їх вирішення, створення можливостей перенесення набутих студентами знань у нові ситуації через формулювання їх як нетипових, проблемних, наближених до практики. Опановуючи культуру інноваційної діяльності, майбутні менеджери оволодівають фаховими культуро-орієнтованими знаннями, інноваційними методами та технологіями роботи, алгоритмом творчого пошуку, водночас розвиваються оригінальність мислення, креативність, посилюється навчально-пізнавальна активність; усвідомлена студентами значущість інноваційних аспектів управління окреслюється як професійна цінність, усвідомленішими стають відповідні мотиви.

Підстави для розроблення та обґрунтування структури управлінської культури створює діяльнісний підхід (А. Арнольд, М. Каган, Л. Коган, В. Леонтьєв, В. Межуєв, П. Сивоконь, Е. Соколов та ін.), який трактує культуру як універсальну характеристику, ознаку високого розвитку діяльності, що зумовлює результати та найпріоритетніші види й способи її реалізації, спрямованість, ціннісні й типологічні особливості особистості. Актуалізація діяльнісного підходу у дослідженні структурних характеристик управлінської культури дозволяє розглядати її як сукупність інформаційного, дослідницького, комунікативного та інноваційного компонентів.

Компоненти управлінської культури взаємопов'язані, що зумовлено перетином площин інформаційної, дослідницької, комунікативної та інноваційної діяльності. Наприклад, оволодіння менеджером культурою інформаційної діяльності (інформаційний компонент) необхідне для проведення досліджень, їхньою метою є прийняття виваженого управлінського рішення (дослідницький компонент) та доведення його до підлеглих (комунікативний компонент). Якщо розв'язують проблему впровадження інновацій (інноваційний компонент), то обов'язково формують інформаційну базу: опис інновації, наявність ресурсів для її запровадження тощо (інформаційний компонент); проводять дослідження: оцінка наявних ресурсів для реалізації певної інновації, вивчення передового досвіду щодо її впровадження, аналіз можливих позитивних і негативних наслідків тощо, приймають обґрунтоване управлінське рішення, формалізують його у плані введення інновації (дослідницький компонент); доводять до відома колективу та організують їхні дії для реалізації інновації (комунікативний компонент) [там само, с. 37]. У процесі навчання студенти повинні оволодіти основами роботи з інформацією, опанувати сучасними інформаційними технологіями, навчитися проводити дослідження й приймати обґрунтоване управлінське рішення, реалізувати ефективні комунікації, запобігати та нейтралізувати конфлікти, вистудіювати інноваційні технології, набути довершеного творчого досвіду тощо.

Висновки. Отже, проведене дослідження засвідчує, що особливою складовою професійної культури менеджера є управлінська культура – інтегральна властивість особистості, яка оволоділа соціальним і фаховим культуро-зорієнтованим досвідом і виявляється в усвідомлених мотивах, ціннісному ставленні до професії, особливостях мислення, поведінки і забезпечує культурородоцільність фахової діяльності та творчий розвиток фахівця. Сутнісний зміст управлінської культури майбутнього менеджера, структурований за інформаційним, дослідницьким, комунікативним, інноваційним компонентами.

Результатом фахової підготовки майбутнього менеджера є його готовність до практичної управлінської діяльності, якісним показником (індикатором) цього є певний рівень сформованості професійної та управлінської культури. Процес усвідомлення та інтеріоризації майбутніми менеджерами цінностей особистісної, професійної культури, зокрема й управлінської культури, має винятково соціально-організований характер, підґрунтям якого є освіта й виховання.

Стрельников В. Ю. Развитие управленческой культуры будущих менеджеров в условиях магистратуры.

А Проанализировано современное состояние научно-теоретической основы проблемы развития управленческой культуры будущих менеджеров в условиях магистратуры. Исследована структура управленческой культуры будущего менеджера. Установлено, что управленческая культура является особой составляющей профессиональной культуры менеджера. Она проявляется через систему профессиональных, культурно-ориентированных знаний, культуротворческих умений, развитую мотивационно-ценностную, интеллектуальную, коммуникативную, эмоционально-волевую сферы личности.

Ключевые слова: развитие; структура; профессиональная культура; управленческая культура; будущий магистр по менеджменту

Strelnikov Viktor. Development of Managerial Culture of Future Managers in Magistracy.

S The present state of scientific and theoretical basis of the problem of development of managerial culture of future managers in the conditions of the magistracy is analyzed. The structure of managerial culture of the future manager is explored. Paper describes management culture as a special component of professional manager culture. It manifests itself through a system of professional, cultural-oriented knowledge, cultural development skills, a developed motivational-value, intellectual, communicative, emotional-volitional sphere of personality.

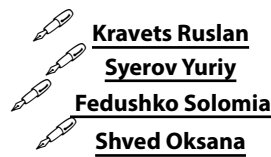
Key words: development; structure; professional culture; management culture; future master's degree in management

Перспективи подальших розвідок у досліджуваному напрямі передбачають вивчення нормативно-правового підґрунтя та навчально-методичного забезпечення фахової підготовки майбутніх менеджерів із метою пошуку способів формування високого рівня їхньої управлінської культури.

Список використаних джерел

1. Ершова О. А. Формирование управленческой культуры как компонента профессиональной компетентности будущего менеджера: дисс... канд. пед. наук: 13.00.08. Киров, 2005. 180 с.
2. Крупський О. П., Намлієв Є. В. Професійна культура майбутнього менеджера: психолого-педагогічні аспекти й чинники формування. *Теорія і практика професійного становлення особистості в соціокультурному просторі: монографія*. Дніпропетровськ: Акцент ПП, 2014. С. 257–281.
3. Лебедик Л. Педагогічна підготовка магістрів економіки на засадах розвитку їхньої економічної культури. *Імідж сучасного педагога*. 2009. №5 (94). С. 57–59.
4. Лебедик Леся. Розвиток лідерства майбутніх менеджерів у технологіях кооперативного навчання. *Шлях освіти*. 2008. № 3. С. 22–25.
5. Лебедик Леся. Формування загальних і професійних компетенцій як основи професійної культури магістрів економіки. *Молодь і ринок*. 2009. № 2 (49). С. 145–150.
6. Попова Г. В. Формування культури управління персоналом у процесі фахової підготовки майбутніх менеджерів: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / ДВНЗ «ДДПУ». Слов'янськ, 2014. 206 с.

Дата надходження до редакції авторського оригіналу: 08.08.2018

ORCID iD <http://orcid.org/0000-0002-5293-4791>

ORCID iD <http://orcid.org/0000-0001-7548-5856>

THE ROLE OF STUDENT'S PERIODIC FOR POPULARIZATION UNIVERSITY DEPARTMENT ON THE INTERNET

A This paper describes the general principles of the university department popularization by the student periodicals based on results of realization the marketing concept of promotion the student's activities in popular social network. The peculiarities of the implementation of the student periodical and its role in popularization of university department are examined.

Key words: periodical; student environment; popularization; PR-technologies; social networks

Introduction. The modern society life is impossible without its full provision of information needs, as today more than ever before, there is a very rapid and intensive circulation of information in all areas of public life. The realization of the periodical among students' is a separate key part in the development of high-quality information content. First of all, student periodicals should satisfy specific information requests of young people. In fact, that is one of the most effective segments of the Ukrainian info sphere. The study of the student periodical implementation features should be based on the quality of information in it and the applicability in communication processes. Often students do not take into account the importance of content and the thematic rubric division that leads to a gradual recession in the student's periodical development activity. It should be noted, that the spiritual and cultural value of engaging students to the publication development, as it in its turn performs informative and communicative functions contributing to the professional development of the project participants.

Analysis of recent researches and publications. For this study, an overview of scientific and methodological sources was made and articles which disclose the notion of a periodical were analyzed, composition and the development of student periodicals in Ukraine were described. It is determined that periodicals are a source of informing readers about public life events and facts, as well as results of scientific research, and also a means of worldview forming. V. Danylenko [3] systematizes and analyzes development of design research studies, dedicated to the Ukrainian art industry establishment. The author claims that nationally oriented Ukrainian design model basis, in other words the main mechanism of its development, is the intersection of the «vertical» component with the «horizontal» component. Such intercrossing will create a new kind of cultural quality in the design, which can't appear anywhere else, as there will not be combinations of the same ingredients. A. Gladun [2] notes that global changes are taking place today at all levels of life, but they are bright and the most sensitive in the field

of visual communication, which acquires formative structure of perception of existence signs. The author believes that the modern theoretical idea of globalization / national processes in the art of graphic design demonstrates the search for its own authenticity expression, the success of which in Ukraine largely depends on the development of the profession first link – design education [6; 7; 8].

Formulation purposes of article (problem). The purpose of the work is to provide information support for the popularization of the department through the creation of graphic design of the student magazine. The object of study – the popularization of the department's activities by creating and marketing in social networks a student magazine. Subject of research – graphic design student periodical. The main tasks facing the editor-in-chief and the student team are: presentation of the activity of the department of SKID; involvement of teachers in working with students; association of students of different courses in a friendly team; advertising of the department at the university and beyond; highlighting the opportunities of graduates of the department of SKID; to teach students to express their thoughts; development of artistic taste, formation of artistic interest in students.

The main tasks facing the editor-in-chief and the student team are: presentation of the student activities; involvement of teachers in working with students; association of students of different courses in a friendly team; advertising of the department at the university and beyond; highlighting the opportunities of graduates of the university; to teach students to express their thoughts; development of artistic taste, formation of social interest in students.

Materials and methods. The main open question on the student gazette implementation as periodicals is the lack of their typology, as in Ukrainian DSTU 3017-95, that contains list of publication types, student periodicals are not mentioned. The main signs of this kind of periodical formation are primary signs, which determine the overall appearance of the publication, the goals and objectives, and its readership.

Next are secondary signs that determine the editorial board, subjects and graphic design of the student publication.

The first stage in the editorial board formation is «Informing the staff about the magazine creation» (fig. 1):

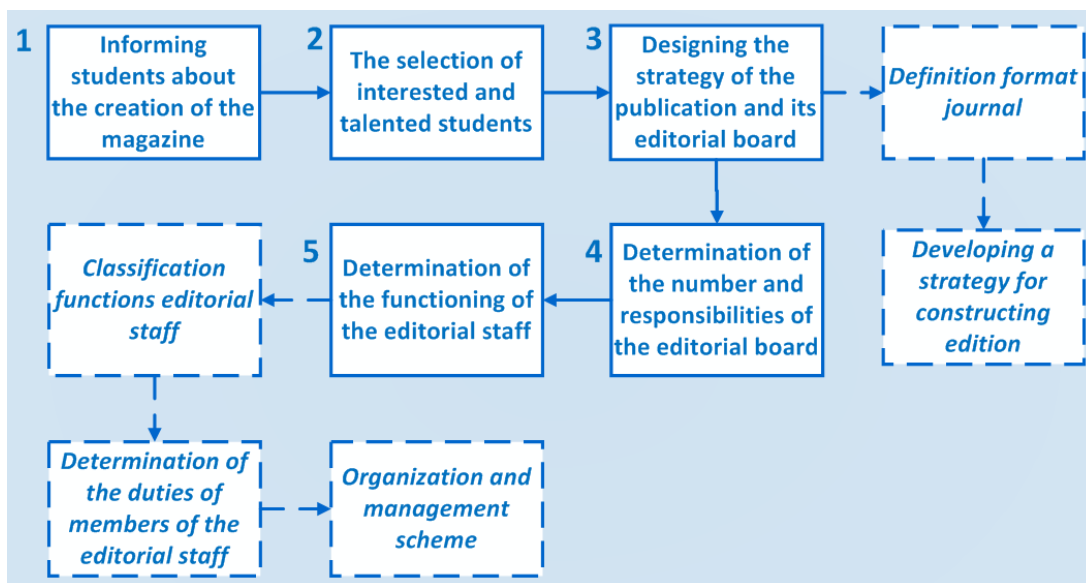

Fig. 1. Information model of the editorial staff formation of student journal edition

It includes the creation of announcements, information messages on social network pages of university, departments and organizers personal pages. As a result of encouraging students to create a magazine, from all interested, most talented and able to participate in the student periodical publishing are elected.

After gathering the necessary editorial team members, during working process publishing strategy, namely its format and construction, during working process is determined. Each printed publication should be guided and created by a team whose members have their duties and tasks. To produce a journal effectively [10], it is necessary to determine the number of participants and their main tasks. In order to characterize the editorial board functioning process it is necessary to define the functions and duties of each, and also to form a structure and management scheme.

The process of designing a journal issue is complex task. The main stages of the process of a journal issue design in the algorithm for designing a journal issue are presented. These stages illustrated in block diagram of the algorithm for designing a journal issue (fig. 2).

The editorial board within the journal strategic plans distribution [1] proceeds from the problems facing the publication. According to this, the journalistic team is guided by the principles of editorial definition of plans. These include: systematic approach to planning, which is needed primarily for the step-by-step and systematic work of the editorial

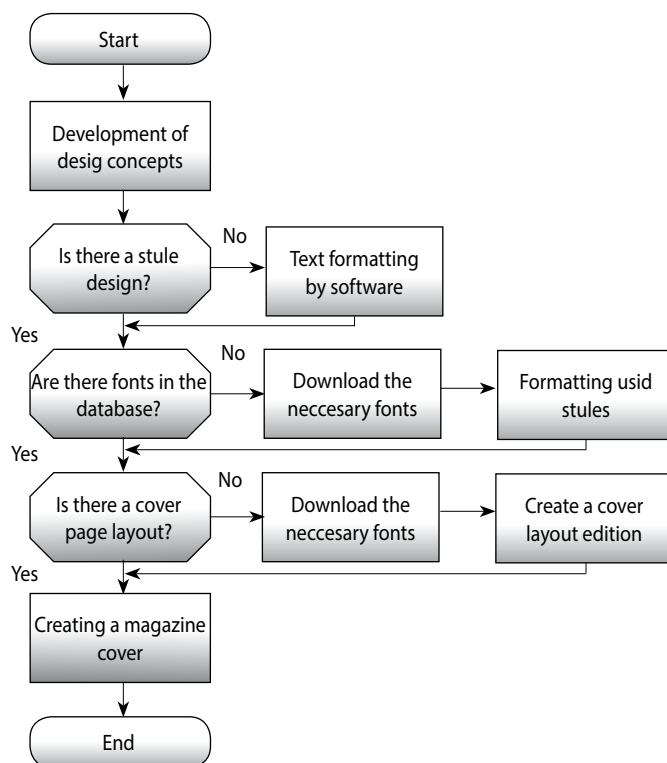

Fig. 2. Block diagram of the algorithm for designing a journal issue

staff [4; 5]; combination of perceptivity and uniqueness; complexity; program-target approach.

The student periodical general specification includes a model of interrelated, but independent from each other structural functioning units. The publication scale is directly proportional to the coverage of the readership, which in

its turn affects publication periodicity. To ensure that the publication is systematically obtained in the world, the methodology of publication thematic classification should function. In the student periodical creating process, its

editorial board is guided by the planning and modeling. The structural model for the student periodicals publication implementation and structure of functions editorial staff of periodic issue are shown in (fig. 3, 4):

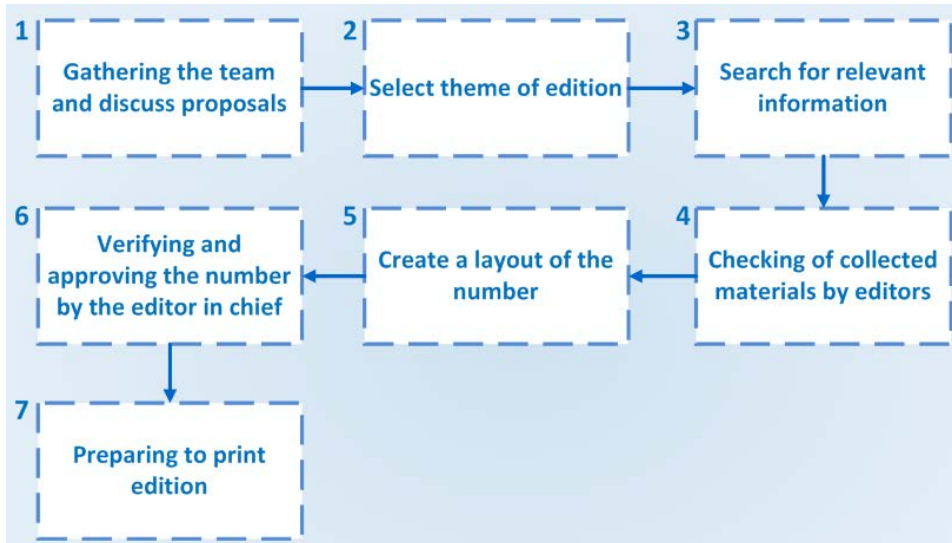

Fig. 3. Structural model for the student periodicals publication implementation

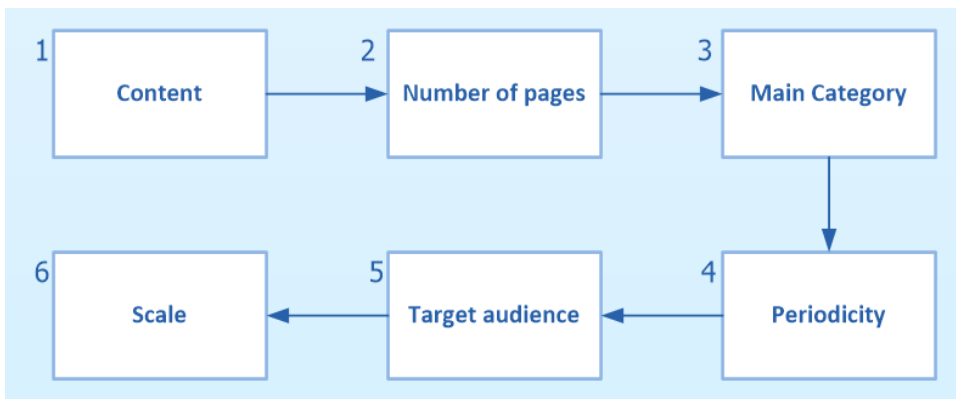

Fig. 4. Structure of functions editorial staff of periodic issue

The statistics of paid and original post reach on Department Facebook page after using developed methods is shown (fig. 5, 6):

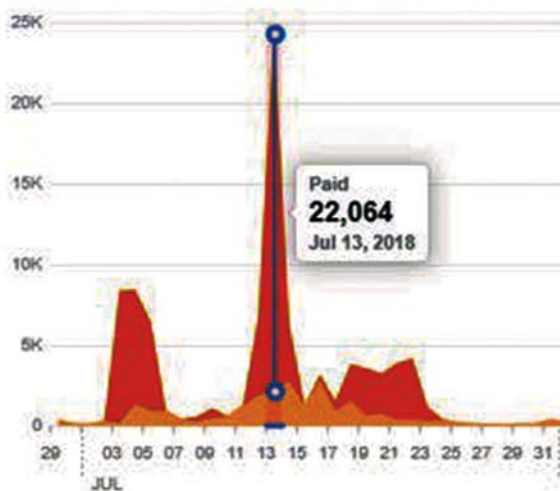

Fig. 5. The statistics of paid post reach on Department Facebook page

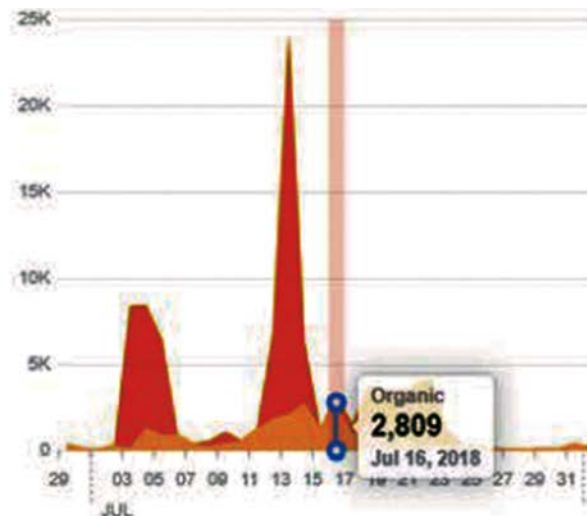

Fig. 6. The statistics of original post reach on Department Facebook page

The statistics of Facebook post, which contains content about department periodicals is shown (fig. 7):

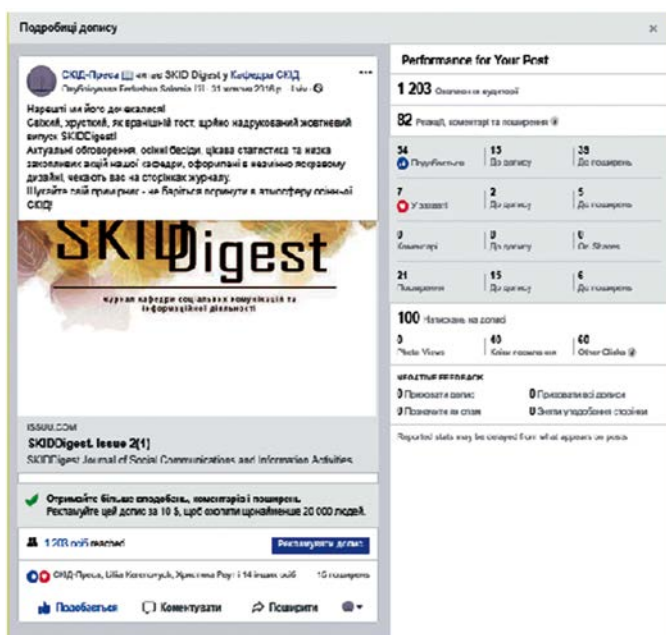

Fig. 7. The post of Department Facebook page

The course of planning is guided by ideas for the content of the issue for a long period. Modeling creates predictable conditions under which the editorial board can receive the maximum number of relevant materials, provide their operational coverage, and create a structured composition of graphic design numbers. The design of the student's periodical magazine «SKID Digest» [9] was developed. The most popular issue of SKID Digest is presented (fig. 8):

Fig.8. Result of work

The cover of the last issue of the magazine corresponds to the earlier designed stylistics and design concepts.

Insights from this study and perspectives for further research in this direction. The implementation of high-quality student periodicals carries its niche in the Ukrainian media environment and focuses mainly on the youth audience. Such a publication should feel and follow the needs of its readers, present the students position, protect their rights and interests, outline key issues and find ways to solve them. When trying to classify student periodicals, you may encounter the problem of identifying them with the youth publications type. These concepts need to be delineated.

After all, youth editions are usually registered in the State Committee of Information Policy, bring the participants profits, are funded and come with a clear periodicity. In the end, the youth publications founders are public organizations, individual editors and even political parties. Student publications do not have such opportunities.

Information models are developed that illustrate the processes of formation of the edition of the publication, the main stages of determining the collective log format and the stages of creation of the release.

The appearance aspect of a periodical depends on the needs of the reader's audience and editorial strategy. This is what creates the style and color of the student periodical, because the image of the publication must be compatible with the features of the audience to which it is addressed. The editors of periodicals try to care about design aesthetics, which are a prerequisite and a means of ensuring the high quality of the publication and interest of the readers. Each edition strives to acquire an individual style. The main task of modern design is to promote the most complete discovery of content materials, organize and direct the attention of the reader, help him to orient in the content of the room, facilitate the perception of materials.

Student periodicals are the only object of graphic design, the artistic image of which involves constant stylistic development. The periodical nature of the editions allows changing the stylistics of their design with aesthetic, social, economic or political momentum of time.

The task of modern design of student periodicals is to promote the most complete discovery of content materials, organize and direct the attention of the reader, help him to orient in the content of the room, facilitate the perception of materials. The views and methods of publishing periodicals are special in terms of culture. Accordingly, there was a need to consider articles that describe the development of design in student publications.

References

1. Артамонова І. М. Актуальні тенденції дизайну сучасних періодичних видань. *Культура народів Причорномор'я*. 2007. №101. С. 5–8.
2. Гладун О. Глобалізаційний і національний вектори розвитку графічного дизайну України. *Українське мистецтвознавство*: зб. наук. пр. Київ, 2007. Вип. 7. С. 45–49.
3. Даниленко В. Я. Дизайн: Термінологічні аспекти. *Українська академія мистецтв*. 2005. № 12. С. 3–15.
4. Котило М. О., Федушко С. С., Серов Ю. О. Моделювання структури та функціонування спеціалізованої віртуальної спільноти на основі блогу (на прикладі webstyletalk.net). *Вісник Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля*. 2012. №2(173) 2012. С. 150–155.
5. Мельник Д., Федушко С., Серов Ю. О. Аналіз функціонування та організації віртуальних комунікативних середовищ українських науковців. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»: Комп'ютерні науки та інформаційні технології*. 2011. №732. С. 293–305.
6. Слобода К. О., Федушко С. С., Серов Ю. О. Організація віртуального представництва ВНЗ у соціальних мережах. *Проблеми формування інформаційної культури особистості*: зб. матер. Всеукр. наук.-практ. конф. Маріуполь, 2012. С. 97–100.
7. Федушко С., Серов Ю. Використання веб-спільнот для організації комунікації українських науковців. *Східно-Європейський журнал передових технологій*. 2012. №2/2(56). С. 70–72.

8. Korzh R., Fedushko S., Trach O., Bandrovskiy H. Detection of department with low information activity. *Proceedings of the XIth International Scientific and Technical Conference «Computer Sciences and Information Technologies»*. 2017. P. 224–227.
9. SKID Digest. URL: <http://territory.skid-lp.info/skid-digest/>
10. Trach O., Syerov Yu., Fedushko S. Improving the virtual communication efficiency as a fundamental factor of successful marketing strategy. *Collection of scientific articles «Prospects for development of education and science»*. Bulgaria, 2016. P. 290–293.

Дата надходження до редакції
авторського оригіналу: 21.08.2018

Кравець Р. Б., Серов Ю. О., Федушко С. С., Швед О. Р. Роль періодичного студентського видання у популяризації університетського підрозділу у мережі Інтернет.

Ⓐ Присвячується актуальній проблемі дослідження специфіки популяризації кафедри університету студентами періодичних видань на основі результатів реалізації маркетингової концепції просування діяльності студента у популярній соціальній мережі.

У роботі охарактеризовані загальні принципи діяльності студентів у мережі Інтернет і досліджені особливості реалізації студентського періодичного видання та його ролі у популяризації кафедри університету.

Ключові слова: періодичне; студентське середовище; популяризація; PR-технології; соціальні мережі

Кравец Р. Б., Серов Ю. А., Федушко С. С., Швед О. Р. Роль периодического студенческого издания в популяризации университетского подразделения в сети Интернет.

Ⓐ Посвящается актуальной проблеме исследования специфики популяризации кафедры университета студентами периодических изданий на основе результатов реализации маркетинговой концепции продвижения деятельности студента в популярной социальной сети.

В работе охарактеризованы общие принципы деятельности студентов в сети Интернет и исследованы особенности реализации студенческого периодического издания и его роли в популяризации кафедры университета.

Ключевые слова: периодическое; студенческая среда; популяризация; PR-технологии; социальные сети

УДК 378.046.4

Тонне О. Ш.

РЕЗУЛЬТАТИ ЕКСПЕРИМЕНТУ З ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВЧИТЕЛІВ У ПРОЦЕСІ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ

А Показана актуальність проведення експериментального дослідження з організації самостійної пізнавальної діяльності вчителів у процесі підвищення кваліфікації. Висвітлені теоретичні основи і план педагогічного експерименту з перевірки ефективності моделі організації самостійної пізнавальної діяльності вчителів. Проаналізовані і представлені результати педагогічного експерименту. Визначені перспективні напрямки дослідження.

Ключові слова: організація; самостійна пізнавальна діяльність; вчителі; підвищення кваліфікації; експеримент

Актуальність проблеми. Організація самостійної пізнавальної діяльності вчителів, спрямування її на розвиток наявних компетенцій, а також набуття нових знань і вмінь є одним із найважливіших завдань системи підвищення кваліфікації. Утім, практика показує, що сьогодні цьому аспекту післядипломної освіти не приділяється належної уваги. Основними чинниками, що заважають належній організації самостійної пізнавальної діяльності вчителів виступають відсутність у них інтересу до професійного розвитку; нестача спеціальних знань; недостатня розробленість відповідних матеріалів курсів підвищення кваліфікації; відсутність індивідуального підходу при плануванні змісту курсової підготовки і самостійної роботи у міжатаестаційний період.

Подолання цих недоліків виступає актуальним завданням системи післядипломної педагогічної освіти.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Корисні у плані подолання означених недоліків пропозиції представлені у публікаціях, присвячених: розкриттю сутності самостійної пізнавальної діяльності та педагогічних механізмів її організації у здобувачів освіти (Т. Корогод [3], С. Переславська [4], Л. Рябченко [5], М. Солдатенко [7]); організації самостійної пізнавальної діяльності учнів закладів загальної середньої освіти (С. Генкал [1], В. Савош [6]); підготовці майбутніх учителів до організації самостійної пізнавальної діяльності учнів (Г. Ковтонюк [2]); стимулюванню професійного самовдосконалення вчителів у процесі післядипломної освіти (Л. Сущенко [8], В. Фрицюк [9]).

Аналіз наукових публікацій показує, що ефективність організації самостійної пізнавальної діяльності вчителів у процесі підвищення кваліфікації може бути підвищена

за рахунок: упорядкування, вдосконалення та оновлення змісту курсів підвищення кваліфікації; проведення «надишаючої» на самостійний пошук професійної інформації роботи у міжкурсовий період; створення умов для знайомства з результатами самостійної пізнавальної діяльності колег, презентації результатів власної самостійної пізнавальної діяльності.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Сказане дозволяє розглядати організацію самостійної пізнавальної діяльності вчителів загальноосвітніх шкіл як наукову проблему, вирішення якої пов'язане із удосконаленням змісту, нормативної документації, методичного супроводження процесу підвищення кваліфікації, а також діяльності вчителів у міжатаестаційний період і під час атестації.

Одним зі шляхів вирішення означеної проблеми є розроблення моделі організації самостійної пізнавальної діяльності вчителів у процесі підвищення кваліфікації, що інтегрує методичне забезпечення, критерії і показники результативності, методик оцінювання організованості самостійної пізнавальної діяльності вчителя.

Мета статті – висвітлення сутності моделі організації самостійної пізнавальної діяльності вчителів у процесі підвищення кваліфікації, а також презентація результатів експерименту з перевірки ефективності цієї моделі.

Методи: аналіз наукових джерел; моделювання; використання особистісного опитувальника; педагогічний експеримент; статистичні методи.

Викладення основного матеріалу. Ключовим положенням нашого дослідження стала теза про те, що організація самостійної пізнавальної діяльності вчителів – це

діяльність закладу освіти з упорядкування взаємодії між андрагогами та здобувачами освіти, результатом якої є формування у свідомості того, хто навчається, певних образів, пов'язаних із предметом навчання.

Теоретичними засадами організації самостійної пізнавальної діяльності вчителів загальноосвітніх закладів у процесі підвищення кваліфікації виступили: положення гуманістичної психології щодо самостійності особистості; положення гносеології, що стосуються сутності та закономірностей наукового пізнання; теорія діяльності О. Леонтьєва; соціально-когнітивна теорія А. Бандури; рефлексивний підхід у педагогіці; теорія освіти дорослих; компетентнісний підхід в освіті; педагогічний менеджмент.

Принципами організації самостійної пізнавальної діяльності визначено:

- принцип суб'єктної ролі вчителя, відповідно до якого організація самостійної пізнавальної діяльності засновується на його активності, особистісній зацікавленості. Ми виходимо з того, що педагог ставить перед собою конкретні завдання у процесі підвищення кваліфікації, прагнучи при цьому до самостійності, самореалізації, самоврядування, відчуваючи себе суб'єктом спільної діяльності з андрагогами на всіх етапах процесу підвищення кваліфікації;

- принцип зворотного зв'язку, у відповідності до якого вчитель має отримувати реакцію на результати своєї самостійної пізнавальної діяльності з боку андрагогів, які, у свою чергу, мають постійно отримувати інформацію про цю діяльність від слухача;

- принцип прагматичності, відповідно до якого, самостійна пізнавальна діяльність має бути спрямована на вирішення реальних проблем професійної діяльності вчителя та сприяти якнайшвидшому використанню отриманих у ході навчання знань і вмінь. При цьому у процесі підвищення кваліфікації має відбуватися актуалізація професійного та життєвого досвіду, знань, умінь, навичок учителя.

Спираючись на названі принципи і визначені теоретичні засади обґрунтовано, що умовами ефективної організації самостійної пізнавальної діяльності вчителів закладів загальної середньої освіти у процесі підвищення кваліфікації є:

- виділення самостійної пізнавальної діяльності вчителів в атестаційному процесі в якості показника успішності їхнього професійного розвитку;

- стимулювання вчителів до самостійної пізнавальної діяльності;

- спрямування змісту курсів підвищення кваліфікації на навчання вчителів самоорганізації пізнавальної діяльності;

- поетапний методичний супровід самостійної пізнавальної діяльності вчителів у міжатаестаційний період;

- доповнення атестаційних заходів наданням учителям рекомендацій на наступний цикл підвищення кваліфікації щодо організації їхньої самостійної пізнавальної діяльності.

Створення цих умов забезпечується впровадженням моделі організації самостійної пізнавальної діяльності вчителів, яка інтегрує п'ять етапів:

- підготовчий, завданням якого є розроблення і впровадження алгоритму комплексної оцінки професійної діяльності педагогічного працівника в міжатаестаційний період;

- рефлексивно-стимулюючий, завданням якого є посилення мотивації вчителів до самостійної пізнавальної діяльності шляхом створення рефлексивно-стимулювального середовища, що дає змогу зіставити результати самостійної пізнавальної діяльності кожного вчителя з кращими її зразками;

- когнітивний, завданнями якого є об'єктивація та розвиток аналітичних навичок учителів, а також розвиток умінь з оброблення, обміну, синтезу та презентації інформації;

- дистанційно-пошуковий, на якому відбувається спрямування пізнавальної діяльності вчителів на виконання конкретних методичних і наукових завдань;

- оцінно-рекомендаційний, спрямований на підбиття підсумків п'ятирічного періоду професійної діяльності вчителя в аспекті самостійної пізнавальної діяльності, а також на надання рекомендацій на наступний цикл підвищення кваліфікації.

В основу оцінювання результативності організації самостійної пізнавальної діяльності вчителів закладів загальної середньої освіти покладено такі критерії:

- процесуальний, що дає змогу оцінити інформаційну компетентність учителя як здатність до здійснення інтелектуальних операцій, а також його комп'ютерну грамотність і включення у мережеве співтовариство;

- освітній, що спрямований на оцінювання інтенсивності самоосвітньої діяльності вчителя у міжатаестаційний період (показники цього критерію: проходження курсів підвищення кваліфікації за основним предметом; проходження курсів спеціалізації з додаткових предметів; отримання наукового ступеня, звання; отримання другої вищої освіти; навчання в аспірантурі; участь у різних формах освітньої діяльності);

- результативний, що дає змогу оцінити отримані в міжатаестаційний період результати методичної і науково-дослідницької діяльності (показники цього критерію – кількість власних методичних розробок; кількість методичних розробок у співавторстві; кількість статей у фахових виданнях, періодичних виданнях, збірках матеріалів конференцій; наявність персонального методичного сайту; кількість інших підготовлених матеріалів.

Критерії і показники організованості самостійної пізнавальної діяльності вчителів покладені в основу авторської методики оцінювання, що інтегрує: тест-опитувальник з інформаційної компетентності; карту самооцінювання вчителем якості самостійної пізнавальної діяльності; інструмент оцінювання якості самостійної пізнавальної діяльності на основі Excel, який дає змогу співвідносити цю організованість із чотирма рівнями: низьким (відповідає безкатегорійному стану вчителя); базовим (відповідає

другій категорії); високим (відповідає першій категорії); творчим (відповідає вищій категорії).

Ефективність запропонованої автором моделі організації самостійної пізнавальної діяльності вчителів перевірялася у педагогічному експерименті, який проводився протягом 2013–2018 рр. (тривалість експерименту у п'ять років зумовлена тривалістю циклу підвищення кваліфікації вчителів).

Зокрема, було сформовано контрольну (КГ) та експериментальну (ЕГ) групи, вирівняні за частотним розподілом таких ознак учителів як: стать, вік, предмет, що викладається. Кількість учителів у кожній групі була однаковою – 25 осіб (7 чол. і 18 жін.). Усього в експериментальному дослідженні брало участь 50 учителів.

Відповідно до плану експерименту, сформовані групи підлягали впливу однієї незалежної змінної (впровадження моделі організації самостійної пізнавальної діяльності) у двох варіантах:

- у першому варіанті організація самостійної пізнавальної діяльності проходила без використання авторських методичних здобутків (КГ);
- у другому варіанті передбачалося впровадження у процес підвищення кваліфікації теоретичних і методичних основ організації самостійної пізнавальної діяльності у повній відповідності до авторської моделі (ЕГ).

Відмінності між групами обумовлювалися:

- обсягом самостійної роботи, спрямованої на актуалізацію пізнавальної активності у міжтестастійний період (у вчителів КГ її було менше, ніж у вчителів ЕГ);
- характером методичної роботи у міжтестастійний період (при незначних відмінностях у її обсязі, в ЕГ вона була інтенсивнішою);
- змістом курсів підвищення кваліфікації (в ЕГ на курсах слухачі засвоювали зміст тематичних модулів, який стоюється самостійної пізнавальної діяльності).

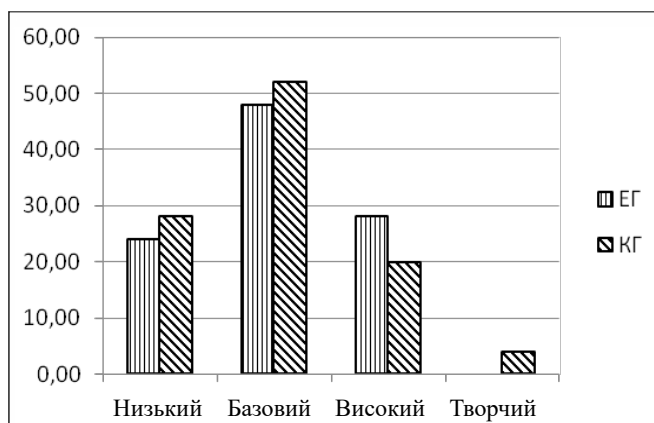
Перевірка ефективності моделі організації самостійної пізнавальної діяльності вчителів у процесі підвищення кваліфікації передбачала такі заходи:

- оцінювання організованості самостійної пізнавальної діяльності вчителів на початку експерименту в ЕГ та КГ із застосуванням авторської методики;
- оцінювання організованості самостійної пізнавальної діяльності вчителів в ЕГ та КГ наприкінці експерименту;
- кростабуляція даних про рівень організованості самостійної пізнавальної діяльності вчителів за визначеними критеріями;
- виявлення динаміки організованості самостійної пізнавальної діяльності вчителів в ЕГ та КГ, статистичне підтвердження цієї динаміки за критерієм знаків;
- встановлення відмінностей в організованості самостійної пізнавальної діяльності на початку та наприкінці експерименту з використанням критерію Манна–Уїтні.

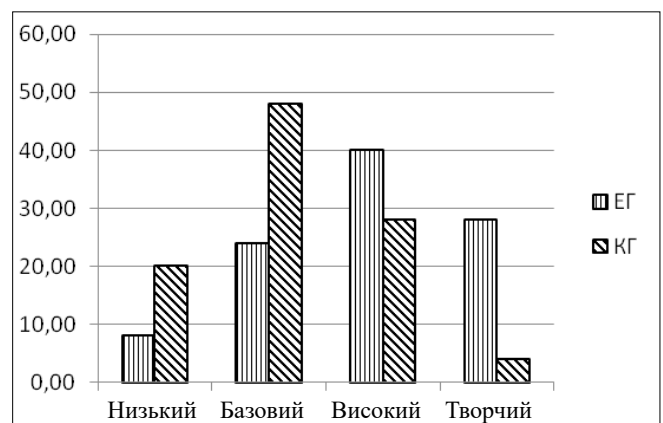
Результати дослідження. Дані, отримані в ході експерименту, засвідчили, що:

- за окремими критеріями спостерігалася позитивна динаміка організованості самостійної пізнавальної діяльності в ЕГ. У КГ такої динаміки не було;
- порівняння загального показника організованості самостійної пізнавальної діяльності в ЕГ та КГ на початку експерименту (2013 р.) за критерієм Манна–Уїтні не виявило достовірних відмінностей на рівні значущості ($p < 0,05$). Порівняння, проведене наприкінці експерименту (2018 р.) вказало на наявність статистично достовірних відмінностей між групами;
- при порівнянні загального показника організованості самостійної пізнавальної діяльності у 2013 та 2018 рр. за критерієм знаків в ЕГ виявлена позитивна динаміка організованості самостійної пізнавальної діяльності вчителів на рівні значущості ($p < 0,05$). При порівнянні таких даних в КГ позитивної динаміки не виявлено.

Наочно динаміка загального показника організованості самостійної пізнавальної діяльності вчителів в ЕГ та КГ представлена на рис. 1:

На початку експерименту

Наприкінці експерименту

Рис. 1. Динаміка загального показника організованості самостійної пізнавальної діяльності в ЕГ та КГ

Список використаних джерел

Висновки. Отримані у ході експериментального дослідження результати вказують на те, що цілеспрямоване впровадження авторської моделі організації самостійної пізнавальної діяльності вчителів у процесі підвищення кваліфікації привело до суттєвого підвищення кількості педагогів із високим рівнем організованості самостійної пізнавальної діяльності в експериментальній групі. У контрольній групі зміни мали менш виражений характер.

Таким чином, факти, отримані у процесі педагогічного експерименту, доводять, що організація самостійної пізнавальної діяльності вчителів на засадах авторської моделі сприяє підвищенню ефективності цієї діяльності.

Перспективи подальших розвідок. Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми організації самостійної пізнавальної діяльності вчителів закладів загальної середньої освіти у процесі підвищення кваліфікації. Перспективи подальшого дослідження полягають у модифікації змісту і форм стажування вчителів. Крім того, перспективним вважаємо наукове обґрунтування методик активізації самостійної пізнавальної діяльності, пов'язаних із використанням індивідуальних цифрових пристроїв.

1. Генкал С. Е. Організація самостійної пізнавальної діяльності учнів профільних класів на основі індивідуальних освітніх проектів: автореф. на здоб. наук. ступ. канд. пед. наук: 13.00.09. Київ, 2008. 24 с.
2. Ковтонюк Г. М. Формування професійної готовності майбутніх учителів фізико-математичних дисциплін до організації самостійної пізнавальної діяльності школярів: дис. на здоб. наук. ступ. канд. пед. наук: 13.00.04. Вінниця, 2013. 266 с.
3. Корогод Т. О. Компетентнісний підхід до організації самостійної пізнавальної діяльності студентів немовних спеціальностей у процесі навчання іншомовного професійного спілкування. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Педагогічні науки*, 2013. Вип. 108.2. URL: www.nbu.gov.ua/UJRN/VchdpuP_2013_2_108_40
4. Переславська С. О. Організація самостійної пізнавальної діяльності майбутніх учителів інформатики в умовах застосування мультимедійних елементів дистанційного навчання: автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. пед. наук: 13.00.04. / Луганський нац. пед. ун-т. Луганськ, 2011. 20 с.
5. Рябенко Л. О. Управління самостійною пізнавальною діяльністю майбутніх економістів: дис. ... на здоб. наук. ступ. канд. пед. наук: 13.00.04. Запоріжжя, 2011. 226 с.
6. Савош В. Розвиток готовності майбутніх вчителів фізики до організації самостійної пізнавальної діяльності старшокласників засобами моделювання: автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. пед. наук: 13.00.04. Умань, 2017. 23 с.
7. Солдатенко М. М. Теоретичні аспекти пізнавальної діяльності. *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія: Педагогічні науки*, 2011. Вип. 1.33. С. 27–31. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmdup_2011_1.
8. Сущенко Л. О. Стимулювання професійного самовдосконалення вчителів початкових класів у системі післядипломної освіти: автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. пед. наук: 13.00.04. Київ, 2009. 20 с.
9. Фрицюк В. А. Теоретичні та методичні засади підготовки майбутніх педагогів до безперервного професійного саморозвитку: дис. на здоб. наук. ступ. д-ра пед. наук: 13.00.04. Вінниця, 2017. 532 с.

Дата надходження до редакції авторського оригіналу: 07.08.2018

Тонне Е. Ш. Результаты эксперимента по организации самостоятельной познавательной деятельности учителей в процессе повышения квалификации.

А Показана актуальность проведения экспериментального исследования по организации самостоятельной познавательной деятельности учителей в процессе повышения квалификации. Представлены теоретические основы и план педагогического эксперимента по проверке эффективности модели организации самостоятельной познавательной деятельности учителей. Проанализированы и презентованы результаты педагогического эксперимента. Определены перспективные направления исследования.

Ключові слова: организация; самостоятельная познавательная деятельность; учителя; повышение квалификации, эксперимент

Tonne Olena. Results of the Experiment of Organizing Teachers' Self-sustaining Cognitive Activity in Professional Development Process.

С The paper reveals the novelty of conducting experimental research in sphere of organizing teachers' independent cognitive activity in professional development process. The author highlights some theoretical background and a plan of educational experiment to check effectiveness of the model of organizing of teachers' independent cognitive activity. Some results of this educational experiment are presented and analyzed. Some promising trends of the research are announced.

Key words: experiment; self-sustaining cognitive activity; teachers; professional development process; organizing

ON THE ISSUE OF READING COMPETENCE AND HABITS AMONG UNIVERSITY STUDENTS

A *Problems of students' reading are urgent ones for educators all over the world. Author pays her attention to reading as a source of getting knowledge to help person to orient in various spheres of life. From the point of view of a holistic approach in education reading correlates with speaking, writing, listening comprehension, and culture in general. The culture of reading is interconnected with the way we are brought up and the environment we are growing. Nowadays many researchers determine reading as a social-cultural phenomenon with its contemporary challenges and strategies. The conducted survey is significant and informative for detection of reading habits and interests of university students. The subject of the paper requires a prompt response from the education authorities to solve this crucial problem and revive reading culture again as a modern trend in public development.*

Key words: reading; reading habits; education; social-cultural phenomenon; university students

Problem statement. The issue of reading, or to be more exact «not reading», has attracted much attention of educationalists all over the world. It has become an alarming problem especially among young people both at schools and higher educational institutions. However, before presenting the results of our own analysis of this question, we would like to specify certain general notions concerning it. More than thirty years of pedagogical work starting at an ordinary village school and advancing to higher educational establishment makes me observe a continuous decline in reading habits of young people at different ages. The questions «What do you mean by reading?» or «What is reading for you?» have a mixed perception. For some individuals it is just the activity of somebody who reads, for others – the act of reading something, and still others consider it to be a kind of cognitive skill, a process of getting knowledge.

Here we consider reading not as a mechanical process of making words out of syllables and sentences out of words to uncover textual meaning. It means literacy. Attention is drawn to reading as a source of getting knowledge to help orient themselves in various spheres of life. In this sense a holistic approach in education and reading in particular described by John P. Miller is a relevant observation here. «Holistic education is concerned with connections in human experience – connections between mind and body, between linear thinking and intuitive ways of knowing, between academic disciplines, between individual and community, and between the personal self and the transpersonal Self that all spiritual traditions believe exist beyond the ego» [7, p. 158]. Such an approach emphasizes how the parts of

a whole relate to each other to form this whole. From the point of view of this perspective, reading relates to speaking, writing, listening comprehension, and culture in general. It is especially important considering the atomistic highly technological worldview of the modern age when the mission of humanistic values is to integrate spiritual and scientific perspectives.

Analysis of studies and publications on the issue. Making young people literate today is much easier than to make them educated [1, p. 7]. It is not a secret that the majority of youth even in developed countries of the world is satisfied with reading comic strips or advertisement. Professor V. S. Polikarpov in his publications emphasizes all the weakness of modern American system of education, which is the result of American civilization of business, with its own philosophy of pragmatism appreciating businesslike character, proficiency, focus on momentary concrete result, and material welfare as the leading features of American mentality. He defined a basic idea of American approach to life adjustment education, since 75% of senior pupils determined only three main subjects: native language, social sciences including USA history and civic studies, and physical training. Schools are free to choose from 100 to 150 courses most of which are of an applied character (family economy, driving, consumer's mathematics, nursing at home, cosmetics, canning, etc.). Even many American specialists call this system «a shopping center» or «cafeteria», where a customer takes his/her own choice. Therefore, only approximately 25% of American school-leavers receive valuable comprehensive education. Moreover, in recent decades, expenses on textbooks have

50% decreased [5]. No wonder that the level of reading leaves much to be desired. In his works A. V. Vorontsov defines reading as a social problem nowadays. The author exemplifies UNESCO statistical data. According to them 771 million of adults in the world cannot read, and about 100 million of children do not attend schools. According to the results of international studies PISA4 (Program for International Student Assessment) conducted in 2000 and involving 32 countries the interest to reading decreased considerably. Russia is 27 in the rankings. Comparative analysis demonstrates that 60% of students in developed countries possess satisfactory literacy, in Russia this number is 43%. Approximately 27% of pupils in Russia are assessed to be of unsatisfactory literacy, while in Finland this number is 7%, in Japan – 10%, in Korea – 6%. The researcher considers that the scale of this social problem is so much substantial that gives rise to speak about systemic crisis and critical neglect of reading and writing culture in the country. Due to this fact in 2006 the Federal Press and Mass Communication Agency and Russian Book Union elaborated «National Program on Maintenance and Development of Reading» [2, p.30]. Among other recommendations contained in the Program there is one to introduce into the curriculum of higher educational institutions the qualification and train specialists in the field of bibliology and culture of reading, since this subjects are stipulated only for the teachers of junior schools [6, p. 14]. In Ukraine the problem of reading has become especially acute. It is discussed from the point of view of book market research, monitoring of the situation, learning requirements of readers, and formation of reading culture. This issue is investigated on the bases of pedagogical, psychological and physiological contexts. Numerous social-statistical investigations in this field determine reading as a social-cultural phenomenon with its contemporary challenges and strategies. Thus, in 2013-2014 GfK Ukraine (established in 1934 as *Gesellschaft für Konsumforschung*, «Society for Consumer Research») within the framework of the project Book Platform conducted a substantial research «Reading in Ukraine. Results of the Investigations on Reading Habits and Attitude to Reading». The data were published and widely discussed, mostly from a negative side. The public was shocked by the fact that 42% of Ukrainians do not read. But in general, the situation in Ukraine is not a unique one, and it fits with the modern world trends. Moreover, reading today is presented in various forms – not only traditional books, but other sources of information [4, p. 87]. Still other researchers present the latest poll according to which 80% of Ukrainian population does not read books at all. And it is in the country which was one of the most reading one in the world! [3].

Of course, the culture of reading is very much interconnected with the way we are brought up and the environment in which we are growing. I remember «the old days», when every year our family subscribed to a number of periodicals to our different tastes, ages and requirements to

say nothing of constant stocking of the home library. We had many friends we could share our excitement with and joy of reading *Robinson Crusoe*, *The Adventures of Huckleberry Finn*, *Uncle Tom's Cabin*, *Three Men in a Boat*, stories about Sherlock or Poirot etc. Bed time story books were a routine of life. Our parents were regular in book reading as well. In those days book reading habit was termed «a culture». There were a lot of people of different ages seriously addicted to books, and an old saying that «the book is the best friend or present» was universally accepted. Here I may be blamed for nostalgic feelings, but I can now understand how much our reading habits have helped us to become accustomed with literature, sciences, language and speaking skills, and career promotion as well. «Today a reader, tomorrow a leader», – Margaret Fuller, an American women's rights activist, literary critic and writer said.

Unfortunately, in the last two decades we have been witnessing a constant decline in reading habits of Ukrainian youth, and it is still more discouraging as it refers to young people getting their higher education. The reasons for that are, first of all, great political and economic reforms taken place in the country dashing aside at the turn of the century. Along with some positive changes including the growth of democratic values, open borders, availability and attainment of European and world standards of living, we cannot but state the fact of easy penetration of some negative phenomena such as various kinds of addiction – drugs, computer games, provoking indifference to the surrounding world. Reading habits today are limited to being informed of the latest news while Internet surfing. Great Russian classical writer F. M. Dostoyevsky wrote that one could not consider himself to be educated in case he did not read a hundred of pages a day. So, are we educated today? Do we read a hundred of pages a day? From generation to generation people read less and less. While traveling anywhere or just going to work by public transport we can see less and less people holding a newspaper or magazine in their hands, they are sitting with their ears plugged up with headphones instead. And it is not only the growing use of Internet or television. It is the result of inadequate improper education and lack of reading culture in families, schools and universities.

The greatest benefit of reading, especially to the young, is that it helps them to cultivate creativity and imagination. Educationalists and researchers note that children who are avid readers have a higher IQ and score better marks which results in their personal development and future career prospects advance. And probably the only way of reversing this essential trend will require efforts of both parents and teachers to resume the habit of reading in children from a young age. In this sense such an invention of the high-tech age as various reading devices including tablets, e-books, iPads etc. are very much helpful. They are convenient to be used, because as soon as you finish reading one book, you can download the next. In this way the number of digital

readers is constantly growing due to accessibility. Reading devices become more popular among university graduates and those with their annual income higher than an average one. However, still there are many people who prefer turning physical pages to reading on screens because it is easier to focus and know where you are in a book. Some of them «like the way the book feels in the hands».

Objective of our study was to learn the problem of enhancing reading habits among university students.

Materials and methods. For this purpose we have conducted a survey among junior students of Higher State Educational Establishment of Ukraine «Bukovinian State Medical University» aged from 17 to 20. Special questionnaire was designed including the questions concerning reading tastes, frequency of reading, languages preferred, aim of reading, etc. The data obtained were statistically processed.

Results and discussion. According to the survey 87.9% of the students like to read (educational literature was not included), and only 12.06% don't. 75.28% of the respondents prefer printed books to e-books (16.09%), and Internet resources (8.62%). Reading tastes were distributed as follows: 54.59% answered that they prefer reading adventures, 35.6% – love stories, 27.58% – detective stories and novels, historical and scientific literature shared the same score – 24.7%. At the same time, only 15.5% of young people have given their preference to more than three kinds of literature which is indicative of the fact that the majority is not many-sided.

The survey asked some other questions:

– *Why do you read most often?* – to learn something new (28.7%), for pleasure (70.68%), to discuss with my friends or group-mates (2.29%), to get ready for classes (24.13%).

– *What language(s) do you prefer?* – Ukrainian (73.56%), Russian (13.2%), Ukrainian + Russian (9.19%), other languages including English (4.02%). There were only 10.9% of the respondents found to be bilingual.

– *Do you read regularly?* – yes (33.3%), no (66.6%).

– *What prevents you from regular reading?* – lack of time (95.97%), availability of high-quality literature (4.02%), it is not interesting for me (1.72%).

The results of the survey are not ambiguous. On the one hand, pedagogues may be satisfied as the majority of young people like reading with their tastes to adventure, love and detective literature stipulated by their age and interests. We cannot but admit with pleasure that more than 70% are found to be having leisure reading. More than a half of the respondents are motivated in their reading with more than 28% looking for something new and more than 24% studying for classes. Does not it mean they read only to pass in examinations? At the same time we cannot but see current system shortcomings: young people are isolated in their reading interests as only a miserable number of them (2.29%) exchange information and discuss what they have read. Love for reading (87.9%) does not mean its realization due to the lack of time (more than 95%). More than a quarter of

the respondents (25.28%) are not able to indicate the name of the book and its author they have read lately. The fact that 73.56% of young people prefer reading in their native language only is rather alarming. From one viewpoint, a negative attitude to the Russian language which traditionally was preferred in the region as the language of international communication can be explained by the recent events in Ukraine and general public opinion, but only 10.9% of young people able to read literature in two languages are the most shocking. Even at the times of the Austrian-Hungarian Empire from the end of XVII and beginning of the XX century the majority of Bukovinian inhabitants was able to speak several languages as it was dictated by the requirements of the time and preconditions for successful communication, existence and perception of the world they lived in. Nowadays with vast possibilities to travel, communicate and improve themselves young people appeared to suffer from information hunger as they are not able speak any other language but their own one. This problem issues the challenge of «unbroken soil» in Ukrainian system of education and a lot of practical work both for teachers and learners.

The survey appeared to be rather significant and informative as Bukovyna region and the town of Chernivtsi as its center has always been highly educated and cultured with several universities and colleges, some of them dated more than two hundred years. Moreover, the population is multinational, every community still preserving its national traditions, customs, religion, and habits. Moreover, many young people from several neighboring regions are Medical University students, and thus we can learn reading interests not only in one area. We have found it very interesting when read about today's youth's reading habits.

Resuming our small research, we can suggest several reasons influencing reading habits in youth. We cannot deny that in the era of technology and living in fast lane, the time to be spent on reading books is now being spent with various gadgets. But the main factor responsible for this decline is our educational system and teaching practices beginning from family and primary school level. Our school and university libraries today are required to have a good collection of literature accessible to students and change their working hours on holidays and days-off. Another reason is that book reading habits are replaced by online versions of books, which make all the new and trendy books easily available without waste of money and time. And unfortunately, high-quality books today are sold on shops with expensive prices, and a number of book buyers are decreasing day by day as compared to the past when bookshops and markets were full and busy with book lovers.

Conclusion. In general, decline in book reading culture is a bad phenomenon for the development of a civilized, educated, democratic, tolerant and plural society. It requires a prompt response by the concerned educational authorities to solve this crucial issue and revive reading culture again as

a modern trend in public development. Otherwise, the day may finally arrive, that Albert Einstein feared the mankind saying, «I fear the day technology will surpass our human interaction. The world will have a generation of idiots».

Prospects of further studies. In our further studies we would like to design a new questionnaire including questions/statements concerning world classical and modern literature, involve both Ukrainian and foreign students into the survey, and compare the results in order to promote improvement of reading culture as an essential constituent in training contemporary many-sided and educated specialists.

References

1. Войткевич Н. І. До питання про специфіку викладання іноземних мов на 1-2 курсах немовних факультетів. *Научний потенціал на света: матеріали за VIII Межд. науч.-практ. конфер.* 17–25 вересня 2012. Софія: Бял ГРАД-БГ. ООД. 2012. С. 6–9.
2. Воронцов А. В. Чтение как социальная проблема. *Круг чтения.* Universum. Вестник Герценовского ун-та, 2009. С. 24–33.
3. Караменов Н. О важности чтения. «Зеркало недели. Украина». № 33. 13 сентября, 2013.
4. Листвак Г. Б. Дослідження читання в Україні: результати і значення. *Наукові записки [Української академії друкарства].* Серія : Соціальні комунікації. 2015. № 2. С. 84–90.
5. Поликарпов В. С. Американская система образования: от «кафетерия» до Гарварда. *Закат Америки.* Электронный источник: Historic.ru. URL: <http://historic.ru>.
6. Орлова Е. А. Рекомендации по повышению уровня читательской компетенции в рамках Национальной программы поддержки и развития чтения. Москва, 2008. С.14.

Дата надходження до редакції
авторського оригіналу: 17.08.2018 р.

Войткевич Ніна. До проблеми читацьких компетентностей та звичок серед студентської молоді.

Ⓐ Проблеми читання є нагальними для освітян у всьому світі. Увага приділяється до читання як джерела отримання знань, що допомагає зорієнтувати себе у різних сферах життя. З точки зору холистичного підходу в освіті читання співвідноситься з мовленням, письмом, умінням слухати та культурою загалом. Культура читання тісно пов'язана з тим, як ми виховані та оточення, в якому ми зростаємо. Багато дослідників сьогодні визначають читання як соціально-культурне явище зі своїми сучасними викликами та стратегіями. Проведене дослідження виявляється досить важливим та інформативним у плані визначення читацьких звичок і смаків студентської молоді. Проблема, що порушується у статті, потребує негайних дій від відповідних освітніх кіл задля вирішення цього ключового завдання та відродження культури читання як сучасного тренду у розвитку суспільства.

Ключові слова: читання; читацькі звички; освіта; соціально-культурне явище; студентська молоддь

Войткевич Ніна. К проблеме читательских компетентностей и привычек среди студенческой молодёжи.

Ⓑ Проблемы чтения являются безотлагательными для педагогов во всём мире. Внимание уделяется чтению как источнику приобретения знаний, помогающему ориентироваться в различных сферах жизни. С точки зрения холистического подхода в образовании чтение соотносится с говорением, письмом, умением слушать и культурой вообщем. Культура чтения тесно связана с тем, как мы воспитаны и в каком окружении произрастаем. Сегодня многие исследователи определяют чтение как социально-культурное явление с его собственными современными вызовами и стратегиями. Проведенное исследование представляется достаточно весомым и информативным в плане определения читательских привычек и вкусов студенческой молодёжи. Проблема, затронутая в статье, требует безотлагательных действий от определённых компетентных органов образования для решения этой ключевой задачи и возрождения культуры чтения как современного тренда в развитии общества.

Ключевые слова: чтение; читательские привычки; образование; социально-культурное явление; студенческая молодёжь

ТЕСТУВАННЯ ЯК ФОРМА ОБ'ЄКТИВНОГО КОНТРОЛЮ ТА ДІАГНОСТИКИ ЗНАНЬ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Розглядається роль тестування як форми об'єктивного контролю та діагностики знань здобувачів вищої освіти. Автор розкриває сутність понять «тест», «тестування», описує алгоритм складання тестового матеріалу. Розглянуті переваги та недоліки тестування, види педагогічного контролю. Акцентовано увагу на тому, що при застосуванні тестування практично усувається суб'єктивізм викладача. Здійснений аналіз онлайн-ресурсів, що використовуються для створення тестових завдань.

Ключові слова: тестування; контроль; валентність; дискретність; онлайн-ресурс; алгоритм

Актуальність проблеми. Тестування як форма об'єктивного контролю та діагностики набуває все більшого поширення в освітньому процесі та інших сферах суспільного життя. Нині воно використовується з метою оцінки результатів навчання на певному освітньому рівні або на окремих його етапах, під час іспитів на професійну придатність, при відборі кандидатів у Національну поліцію тощо. Тестування широко використовується у країнах Європи. Воно має певні переваги над іншими формами контролю знань, але має й недоліки. Доцільність використання тестування повинна бути обґрунтована в кожній конкретній ситуації, адже це може мати вплив на об'єктивність оцінювання знань і вмінь суб'єкта контрольованого заходу.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Тестування як формі об'єктивного контролю та діагностики знань присвячено багато досліджень у сучасній методичній літературі. Вагомий внесок у вирішення цієї проблеми зробили О. В. Аксьонова, В. В. Божкова, І. Є. Булах, М. Р. Мруга, М. В. Савчин, О. М. Ханіна та ін.

Метою статті є встановлення доцільності застосування тестування як форми контролю та діагностики знань для об'єктивності оцінювання знань здобувачів вищої освіти.

Викладення основного матеріалу. Інтеграція України у міжнародне співтовариство вимагає співставлення освітніх рівнів, а також узгодження принципів підготовки здобувачів вищої освіти, оскільки саме рівень професійних знань фахівців є одним із основних показників, що визначають добробут населення. Тому першочерговим завданням нині є запровадження сучасних технологій навчання й оцінювання його результатів.

Серед засобів об'єктивного контролю найбільш науково обґрунтованим є метод тестування із залученням технічних засобів для сканування та оброблення результатів. Метод тестування широко використовується в європейських країнах: Франції, Німеччині, Швеції, Норвегії, Великій Британії тощо [5, с. 5].

На думку Карлхайнца Інгенкампа, «тестування – це метод педагогічної діагностики, за допомогою якого вибір

поведінки, що репрезентує передумови або результати навчального процесу, повинен максимально відповідати принципам «співставлення», об'єктивності, надійності та валідності вимірів. Він повинен пройти обробку й інтерпретацію і бути прийнятним для застосування у педагогічній практиці».

Слово «тест» походить зі старофранцузької мови та означає невелику посудину з випаленої глини, що використовувалася алхіміками для проведення дослідів. У кінці XIX століття цей термін почав вживатися у сучасному значенні.

Тести використовуються у педагогії, психології, соціології. Тест (англ. test – проба, випробування, дослідження) в психології і педагогії, стандартизовані завдання, результат виконання яких дозволяє виміряти психофізіологічні й особові характеристики, а також знання, вміння і навички випробовуваного [8].

Педагогічний тест – це система завдань специфічної форми, визначеного змісту, зростаючих труднощів, що дозволяють якісно оцінити структуру та виміряти рівень знань, умінь і навичок [2, с. 176].

Тестування як форма контролю має багато переваг: об'єктивність, охоплення контролем великого обсягу матеріалу, систематичність контролю, економія аудиторного часу, валідність (що тест вимірює та наскільки добре він це робить), дискретність (наявність чіткої структури).

Недоліки тестування: готові варіанти відповідей, можливість угадування, складність створення якісного тесту, помилки педагогічних вимірів, відсутність можливості розвивати зв'язне мовлення, сформулювати власну думку.

Цих недоліків частково можна уникнути, якщо використовувати тести різного вибору: альтернативного чи множинного, тести на розрізнення, групування, систематизацію та класифікацію елементів. Зазначимо, що тестування не замінює інші форми контролю, а тільки доповнює їх.

Саме враховуючи всі переваги й недоліки тестування здійснюється контроль рівня засвоєння знань здобувачами освіти.

За допомогою тестів можуть здійснюватися різні види педагогічного контролю: вхідний, поточний, рубіжний,

підсумковий, самоконтроль, контроль залишкових знань.

Перш ніж скласти тест, спочатку потрібно подумати самому, а потім уже когось тестувати.

Н. М. Олійником рекомендовано такий порядок розробки тестів.

Алгоритм складання тестового матеріалу.

1. Структурування навчального матеріалу. Приступаючи до складання тестів, насамперед необхідно встановити, що значить знати. Коли розділ дисципліни складається з кількох тем, то у визначення поняття знання дисципліни має включатись і знання окремих його тем.

2. Встановлення логічних зв'язків між елементами та складання логіко-структурних схем. Після виділення логічних зв'язків складаються логіко-структурні схеми тем, розділів, дисципліни в цілому.

3. Складання тестових завдань на базі логіко-структурних схем. У схемах потрібно відібрати такі елементи, знання яких необхідно перевірити тестуванням.

4. Вибір оптимальної форми тестових завдань.

5. Складання плану тесту.

6. Перевірка тестів у різних типах аудиторій, різних групах студентів [2, с. 177].

Тестування може бути *безмашинне або комп'ютерне*. Навіть під час безмашинного тестування не потрібно багато аудиторного часу на його проведення та перевірку. Звичайно, комп'ютерне тестування має переваги, воно дозволяє миттєво отримувати оцінку, декілька разів протестуватися з однієї вибраної теми або з різних тем, звернутися до тестування самостійно без присутності викладача. За такого оцінювання відсутній суб'єктивізм.

Оцінка, виставлена викладачем є, в деякій мірі, суб'єктивною. На неї впливає багато факторів: добрий чи поганий настрій педагога, самопочуття, симпатії чи антипатії, почерк студента тощо. Оцінка, отримана за відповідь сьогодні, можливо, буде відрізнитися від оцінки, що буде поставлена за таку відповідь завтра. Відомо, що викладачі одну й ту ж роботу можуть оцінити по-різному. Тестування має чітко обумовлені критерії оцінювання, тому набрана кількість балів за відповіді сприяє об'єктивності оцінювання знань [2, с. 178].

Під час *комп'ютерного тестування* з боку викладача спостерігається економія часу на перевірку рівня засвоєння знань студента, проте він витрачає багато сил, педагогічного досвіду і часу для розроблення і доведення тестових завдань до оптимального вигляду.

Для створювання тестових завдань використовуються онлайн-ресурси.

1. *Moodle*. Безкоштовний ресурс. Дозволяє розробляти тестові завдання різних типів, здійснювати оцінювання знань, вести облік успішності студентів тощо.

2. *GoogleForms*. Безкоштовний ресурс. Дозволяє формувати завдання різних типів, додавати зображення та відео з YouTube, формувати і зберігати результати оцінювання.

3. *Kahoot!* Безкоштовний ресурс, але потребує реєстра-

ції. Дозволяє не тільки формувати різноманітні тести, проводити онлайн-вікторини, а й створювати навчальні ігри, використовуючи смартфони студентів.

4. *ClassMarker*. У безкоштовному варіанті ClassMarker дозволяє створити не більше 100 тестів. Для початку роботи вчителю потрібно створити віртуальну групу і розіслати коди студентам. Цей ресурс дозволяє створювати різноманітні тести, використовуючи необмежену кількість запитань і відповідей, передивлятися результати оцінювання, аналізувати статистику. Можна реєструвати користувачів у групах. Ресурс дає можливість миттєво отримувати результат оцінювання, за потреби показувати його користувачеві або приховувати.

5. *ProProfsTrainingMaker*. Має безкоштовну версію і платні розширені пакети. Ресурс дозволяє створювати і публікувати курси, додавати опитування, компонувати тести з варіантами відповідей або з розгорнутою відповіддю. Можна вставляти в завдання зображення або відеофайли.

6. *EasyTestMaker*. Передбачений безкоштовний ознайомлювальний період. Дозволяє створювати тести різних типів. Сформовані тести можуть бути завантажені у вигляді документа Microsoft Word або PDF. Можна швидко отримати оцінку, дізнатися, як відповіли тестовані [9].

7. *PLICKERS*. Додаток безкоштовний і працює на Android і iOS. Його використання не потребує значних зусиль. Викладач роздає студентам картки з варіантами відповідей (A, B, C і D), вони піднімають їх, а педагог сканує відповіді камерою телефону. Можна вивчати статистику всієї групи, або аналізувати успішність окремого студента [7].

Висновки. Розрізняють непродуктивну і продуктивну вимогливість під час тестування. Непродуктивна вимогливість відрізняється відсутністю уявлення як про результат, так і про засоби його досягнення. Зазвичай, студенти дуже швидко розпізнають відсутність контролю, вимоги і просто не виконують домашніх завдань. Тому щодо контролю рівня засвоєння навчального матеріалу як аудиторних занять, так і самостійної роботи треба пам'ятати: щоб домашнє завдання виконувалось, потрібно притримуватись правила: «Задаєш – перевіряй, не перевіряєш – не задавай» [2, с. 179]. Тому тестування – це одна з ефективних форм об'єктивного контролю та діагностики знань здобувачів вищої освіти.

📖 Список використаних джерел

1. Адамова І., Багрий К. Тестування як форма контролю та діагностики знань студентів. *Витоки педагогічної майстерності*. Серія : Педагогічні науки. 2012. Вип. 9. с. 3–6. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vpm_2012_9_3.
2. Аксьонова О. В. Методика викладання економіки: навч. посіб. Київ: КНЕУ, 1998. 280 с.
3. Антонюк Д. С. Використання програмно-імітаційних комплексів як засобів формування економічних компетентностей студентів технічних спеціальностей: дис. на здоб. наук. ступ. канд. пед. наук (д-ра філософії): 13.00.10. Київ, 2018. 272 с.
4. Булах І. Є. Історія розвитку та сучасний стан педагогічної тестології. К.: ЦМК МОЗ України, 1994. 21 с.
5. Булах І. Є., Мруга М. Р. Створюємо якісний тест: навч. посіб. Київ: Майстер-клас, 2006. 160 с.
6. Застосування системи автоматизованого опитування студентів ВНЗ: ма-

- теріали міжвузівського вебінару (м. Вінниця, 15 грудня 2015 р.) / Відп. ред. Л. Б. Ліщинська. Вінниця: ВТЕІ КНТЕУ, 2015. 141 с.
7. Підбірка сервісів для створення шкільних тестів. URL: <https://vseosvita.ua/news/pidbirka-servisiv-dla-stvorennja-skilnih-testiv-2217.html>.
 8. Тест. URL: <http://vseslova.com.ua/word>.
 9. Шість онлайн-інструментів для створення тестових завдань. URL: <https://naurok.com.ua/post/6-onlayn-instrumentiv-dlya-stvorennja-testovih-zavdan>.
 10. Щербина О. А. Нові засоби оцінювання компетентностей в Moodle. Інформаційні технології і засоби навчання. 2016. т. 55. № 5, с. 96-104. URL: <http://journal.iitta.gov.ua/index.php/itl/article/view/1435/1078>.

Дата надходження до редакції
авторського оригіналу: 17.08.2018

Гавриленко Н. И. Тестирование как форма объективного контроля и диагностики знаний соискателей высшего образования.

А *Рассматривается роль тестирования как формы объективного контроля и диагностики знаний соискателей высшего образования. Автор раскрывает суть понятий «тест», «тестирование», описывает алгоритм составления тестового материала. Рассмотрены преимущества и недостатки тестирования, виды педагогического контроля. Акцентировано внимание на том, что при применении тестирования практически устраняется субъективизм преподавателя. Осуществлен анализ онлайн-ресурсов, используемых для создания тестовых заданий.*

Ключевые слова: тестирование; контроль; валентность; дискретность; онлайн-ресурс; алгоритм

Havrylenko Natalia. Testing as a Form of Objective Control and Diagnostics of Knowledge of Higher Education Builders.

S *Author of the paper tells about the role of testing as a form of objective control of higher education applicants' knowledge. Author reveals the essence of the concepts of «test», «testing», describes the algorithm of test compilation. Some advantages and disadvantages of testing, kinds of pedagogical control are considered. Emphasis is placed on the fact that the applied testing practically eliminates the teacher's subjectivity. An analysis of the online resources used to create test tasks is carried out.*

Key words: testing; control; valence; discreteness; online resource; algorithm

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ СФЕРИ ОБСЛУГОВУВАННЯ НА ЗАСАДАХ КОМПЕТЕНТНІСНОГО ПІДХОДУ

А Актуалізація проблем формування професійної компетентності зумовлюється динамічними змінами у сучасній сфері обслуговування, що спонукає до підвищення професіоналізму, компетентності педагогічних працівників у цій галузі професійної діяльності. Зміст статті висвітлює необхідність реалізації освітніх трансформацій у системі професійної підготовки фахівців сфери обслуговування на основі компетентнісного підходу, зокрема, пошук інноваційних форм, нових методик, інтерактивних технологій навчання на всіх етапах освітнього процесу у професійній школі. Розкривається сутність і концептуальні положення компетентнісного підходу у професійній підготовці майбутніх фахівців сфери обслуговування, сформульовано сучасні вимоги до означених фахівців. На основі аналізу професійної компетентності та її ключових компетенцій щодо випускників закладів професійної (професійно-технічної) освіти як майбутніх фахівців сфери обслуговування виокремлені базові компетенції випускників, що їх мають формувати педагоги професійної школи в процесі професійної підготовки.

Ключові слова: професійна компетентність випускника; ключові компетенції випускника; компетентнісний підхід; організаційно-методичні засади; сфера обслуговування

Актуальність проблеми. Сучасний етап розвитку українського суспільства висуває нові вимоги до якості професійної підготовки випускників закладів професійної (професійно-технічної) освіти, головним показником якої є професійна компетентність, що характеризується сформованістю спеціальних знань, умінь і якостей, необхідних для успішного розв'язання професійних завдань.

Особливі вимоги суспільство висуває до якості підготовки фахівців сфери обслуговування, діяльність яких пов'язана з наданням послуг і створенням продуктів, що задовольняють матеріальні, естетичні та духовні потреби людини.

Необхідність формування нової генерації висококваліфікованих фахівців сфери обслуговування, здатних виконувати складні виробничі завдання на високому професійному рівні, вимагає від закладів професійної (професійно-технічної) освіти переосмислення мети і змісту професійної підготовки цієї категорії спеціалістів на основі компетентнісного підходу.

Нині актуальними є змістовні трансформації у системі професійної підготовки фахівців сфери обслуговування, зокрема це стосується пошуку інноваційних форм, нових методик, інтерактивних технологій навчання на всіх етапах освітнього процесу у професійній школі. Стає необхідним перехід до систем навчання, зорієнтованих на формування як особистісних якостей фахівця, так і компетенцій у майбутній професійній діяльності. Проте кардинальні зміни, що відбуваються у вітчизняній професійно-технічній освіті,

нові умови її функціонування вимагають істотного коригування освітнього процесу. З огляду на це, в системі професійної підготовки фахівців сфери обслуговування широко впроваджується компетентнісний підхід.

Мета статті. Останнім часом намітилась диспропорція у державних системах вищої і професійно-технічної освіти. Проникнення механізмів ринкової економіки у сферу освіти вплинуло на попит і пропозицію щодо професійної освіти. Молоді люди більшою мірою зорієнтовані на вступ до закладів вищої освіти й отримання диплому про вищу освіту. Сьогодні ситуація складається не на користь професійно-технічної освіти, тому що престиж навчання у закладах професійної (професійно-технічної) освіти падає. У переважній більшості, до таких закладів потрапляє «залишковий» контингент з незадовільним рівнем знань і розвитку інтелектуальних умінь, відсутністю мотиву до навчання, інтересу до професії тощо. Як же за таких умов вирішити проблему ефективної підготовки кваліфікованих робітників?

Незважаючи на численність праць, присвячених вивченню компетентнісного підходу до організації освіти, чимало проблем залишаються неопрацьованими.

Метою статті є виявлення деяких шляхів реалізації компетентнісного підходу до організації та удосконалення навчально-виробничого процесу у закладах професійної (професійно-технічної) освіти, які готують фахівців для сфери обслуговування.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Семантика поняття «професійна компетентність» у різних науках

засвідчує цілком різне його трактування, однак наукове трактування таких понять, як «компетенція», «компетентність», «професійна компетентність» зумовлює теоретичне розкриття останнього у дискурсі підготовки фахівців сфери обслуговування. Аналіз численних наукових праць із проблеми досліджень компетентності [3; 5; 6] призводить до розуміння поняття «компетенція» як сукупності взаємопов'язаних якостей особистості (знань, умінь, навичок, способів діяльності), що задаються стосовно певного кола предметів і процесів, і необхідних для якісної продуктивної діяльності відносно них. Натомість «компетентність» – це особистісна якість людини, яка характеризує її здатність самостійно приймати оптимальні рішення та ефективно реалізовувати їх у конкретних життєвих ситуаціях або у певних галузях діяльності.

Компетентність, як і компетенція в освіті, виступає інтегральною характеристикою особистості, якість, яких можна набути у процесі навчання. Без знання немає компетенції, але не кожне знання і не у кожній ситуації виявляє себе як компетенція. Можна визначити поняття *професійної компетентності випускника* закладу професійної (професійно-технічної) освіти як систему знань, умінь і навичок, професійно значущих якостей особистості, що забезпечують можливість виконання професійних обов'язків певного рівня. Компонентами професійної компетентності випускника є *професійні компетенції*, основні функції яких: формування здатності навчатися й самонавчатися; набуття гнучкості у взаємовідносинах і спілкуванні; закріплення репрезентативності; нарощування успішності у професійній діяльності.

У визначенні компетенцій не існує єдиного погляду щодо їхньої структури. Педагогічна теорія і практика демонструє безліч варіантів класифікацій компетенцій. У дослідженнях низки авторів [1; 2; 4; 9] визначена така сукупність *ключових компетенцій випускника* закладу професійної освіти:

- *базові компетенції* – багатофункціональність (виконання широкого кола проблем професійної діяльності); міждисциплінарність; багатоаспектність (широкий спектр інтелектуальної діяльності у професії);
- *соціальна компетенція* – здатність брати на себе відповідальність і приймати власні рішення, продуктивно взаємодіяти з учасниками професійної та соціальної сфери;
- *психологічна компетенція*, яка включає навички рефлексії, досвід міжособистісної взаємодії та самореалізації;
- *інформаційна компетенція*, яка полягає в оволодінні новими інформаційними технологіями;
- *комунікативна компетенція*, яка передбачає володіння вміннями до спілкування, високий рівень культури мовлення;
- *валеологічна компетенція*, яка передбачає наявність знань і умінь у галузі охорони здоров'я;
- *екологічна компетенція*, яка базується на знаннях законів розвитку і взаємодії природи і суспільства та екологічній відповідальності за професійну діяльність.

Аналіз підходів до сутності поняття і структури професійних компетенцій дає змогу констатувати, що загальним для всіх підходів є розуміння компетенції як здатності фахівця розв'язувати реальні та віртуальні проблеми у професійній і соціальній діяльності.

Аналіз науково-педагогічної літератури дає змогу визначити *організаційно-методичні засоби* забезпечення освітнього процесу, якими є:

- нормативно-правові акти в галузі професійно-технічної освіти (закони, постанови, накази, кваліфікаційні характеристики),
- державні галузеві стандарти, нормативи щодо організації навчально-виробничої діяльності тощо;
- наукові (концепції, принципи, інноваційні підходи);
- навчальні (плани, програми дисциплін, підручники, посібники, електронні освітні ресурси тощо);
- методичні (інноваційні методики, засоби навчання, інструктивні, методичні матеріали до виконання самостійних, лабораторних, практичних робіт тощо);
- матеріали, що описують зміст, визначають структуру, прогнозують результат, регламентують послідовність і перебіг теоретичного, практичного навчання та виробничих практик.

Викладення основного матеріалу. Переорієнтація освітнього простору на компетентнісний підхід передбачає вирішення трьох першочергових проблем у професійному навчанні. *Перша* – необхідність усвідомлення кожним педагогом того, що компетентнісний підхід передбачає нове розуміння результату професійної освіти. Вирішення *другої* проблеми полягає у визначенні й обґрунтуванні системи ключових компетентностей учнів (слухачів) на кожному етапі професійної підготовки та необхідності цілеспрямованого їх формування й розвитку в процесі планування, організації та здійснення навчально-виробничого й освітнього процесів. Вирішення *третьої* проблеми пов'язано з необхідністю технологізації освітнього процесу у професійній школі, що забезпечить створення відповідного освітнього простору і формування та розвиток професійних компетентностей учнів закладів професійної (професійно-технічної) освіти. До того ж освітні технології мають забезпечити всім учасникам педагогічного процесу можливість їхнього оптимального вибору, для власного цілепокладання, самоорганізації та саморозвитку.

На основі аналізу професійної компетентності та її ключових компетенцій щодо випускників закладів професійної (професійно-технічної) освіти як майбутніх фахівців сфери обслуговування можна виокремити *базові компетенції*, що їх мають формувати педагоги професійної школи в процесі професійної підготовки, а саме [9]:

- *мотиваційна компетенція* – усвідомлення учнями мотивів до якісного здійснення майбутньої професійної діяльності, а отже, набуття ними необхідних знань, умінь і навичок, професійно значущих якостей, що забезпечать можливість виконання ними професійних обов'язків певного рівня;

– *когнітивно-творча компетенція* – здатність учнів творчо набувати професійні знання, вміння і навички, мати творчий потенціал самоосвіти і саморозвитку, що визначає їхню спроможність до творчості у майбутній професії, успішність майбутньої професійної діяльності;

– *комунікативна компетенція* – це орієнтованість особистості у різних ситуаціях спілкування, здатність ефективно брати у них участь, що базується на знаннях і відчуттях досвіду особистості, здатності ефективно взаємодіяти з іншими завдяки розумінню самої себе та інших при постійній зміні психічного стану, міжособистісних відносин та умов професійної та соціальної сфер.

Актуалізація проблем формування професійної компетентності зумовлюється динамічними змінами у сучасній сфері обслуговування, які стають беззастережним імперативом для розвитку економіки України та спонукають до підвищення професіоналізму, компетентності працівників у цій галузі професійної діяльності.

Сфера обслуговування перебуває на перетині багатьох галузей промисловості, тому дослідження закономірностей окремих видів компетентностей залежно від конкретних сфер їхнього застосування, діяльнісної або пізнавальної спрямованості слугувало підґрунтям для уточнення поняття «*професійна компетентність фахівців сфери обслуговування*», що розглядається як інтегрована якість особистості, яка характеризує її знання, вміння, навички, особистісні професійно важливі якості, готовність до діяльності, прийняття оптимальних рішень і здатність ефективно їх реалізовувати у певній, конкретній галузі виробничої діяльності (наприклад, транспортній, торгівельній, туристичній, готельно-ресторанній, банківській, художніх промислів тощо), одержуючи суспільно визначений і прогнозований результат. Одразу ж треба зазначити, що сфера обслуговування (або сфера послуг), будучи третинним сектором економіки, не завжди завершується виробництвом продукту, а скоріше сприяє процесу виробництва, підвищуючи рівень його продуктивності [8].

Варто наголосити, що у розвинених країнах світу сфера обслуговування як третинний сектор економіки найбільший за кількістю працівників (понад 50%) і зростає найшвидшими темпами. На основі аналізу потреб вітчизняної сфери обслуговування з'ясовано, що вимоги ринку праці потребують перегляду змісту професійної підготовки відповідної категорії фахівців. У конкурентній боротьбі на внутрішньому ринку України між вітчизняними та іноземними надавачами послуг поки що превалюють останні, що вимагає від українських виробників оперативного знаходження оптимальних комерційних рішень, ефективно діяти у маркетингових умовах, надавати товари і послуги, що відповідають світовим стандартам якості та вимогам споживачів. Успішне забезпечення таких показників можливе лише на основі створення ефективної системи підвищення професійної компетентності фахівців, зайнятих у сфері послуг. На разі вітчизняний ринок послуг зміцнює свої позиції, адаптуючись до нових форм функціонування економіки, інноваційних форм і мето-

дів управління, що й зумовлює використання світового педагогічного досвіду з метою перебудови системи професійної підготовки фахівців сфери обслуговування. Професійна компетентність фахівця у цьому контексті є фундаментальною передумовою успішної професійної діяльності людини у виробничих структурах майбутнього та здатна забезпечити ефективне подолання розриву між вимогами сфери послуг і можливостями професійно-технічної освіти.

Нині виокремлені *концептуальні положення підготовки майбутніх фахівців сфери обслуговування на засадах компетентнісного підходу* [5]:

1. Професійна компетентність є мірою та головним критерієм професійної підготовленості фахівців сфери обслуговування.

2. Професійна компетентність фахівців сфери обслуговування – це не лише знання, вміння, навички, а й творче ставлення до справи, позитивні нахили, інтереси і прагнення, здатність ефективно використовувати певний досвід, а також особистісні якості для забезпечення необхідного результату на конкретному робочому місці, в конкретній професійній ситуації.

3. Професійна компетентність визначається здатністю суб'єкта праці мобілізувати знання, вміння та досвід в конкретній соціально-професійній ситуації і якісно виконувати професійні функції відповідно до посади, яку він обіймає.

4. Професійна компетентність інтегрує зміст, пов'язаний із майбутньою професійною діяльністю у сфері послуг, актуалізуючи набуті знання і вміння в потрібний момент задля використання їх у процесі професійної діяльності.

5. Професійна компетентність фахівців сфери обслуговування цілеспрямовано формується з урахуванням сучасного стану та перспектив розвитку сфери послуг, а також соціально-психологічних, етичних, правових норм, усталених у суспільстві.

6. Модель формування професійної компетентності фахівців сфери обслуговування містить низку послідовних етапів: мотиваційний (професійна спрямованість і мотивація), когнітивний (система знань про майбутню професійну діяльність і вміння їх застосовувати), діяльнісний (система фахових умінь і навичок, формування яких забезпечується змістом, формами і методами виробничого навчання) та оцінно-контрольний (діагностика, аналіз, коригування навчальних досягнень учня та рефлексія суб'єктів педагогічної взаємодії); кожен з цих етапів має відповідне змістовне й організаційно-управлінське наповнення.

7. Формування професійної компетентності фахівців сфери обслуговування можливе завдяки реалізації таких *педагогічних умов*:

– упровадження інноваційних педагогічних технологій формування професійної компетентності;

– акцент на діяльнісний, практико-орієнтований етап формування професійної компетентності;

– підвищення рівня професійної компетентності майбутніх фахівців сфери обслуговування під час виробничих практик;

– упровадження якісного організаційно-методичного забезпечення формування професійної компетентності;

– ціннісно-орієнтована спрямованість формування професійної компетентності майбутніх фахівців сфери обслуговування;

– організація підготовки інженерів-педагогів до формування професійної компетентності фахівців сфери обслуговування.

У контексті реалізації компетентнісного підходу до підготовки фахівців у закладах професійної освіти, які готують фахівців для сфери обслуговування, набуває важливого значення вдосконалення освітніх програм, оновлення яких повинно відбуватися на основі нормативно-правового забезпечення. При розробленні зазначених програм-стандартів можна виділити чотири моделі формування компетентцій, що конкретизують застосування компетентнісного підходу: модель формування особистісних якостей випускників, модель формування їхніх операційних компетентцій, модель формування ефективних компетентцій, модель формування комплексу функціональних компетентцій.

Модель формування особистісних якостей орієнтована на виявлення і заохочення тих, хто володіє необхідними для обраного фаху якостями і «відсівом» або переорієнтацією тих, хто ними не володіє.

Модель формування операційних компетентцій спрямована на освоєння людиною стандартних (алгоритмізованих) процедур і операцій.

Модель ефективних компетентцій передбачає результативність отриманої освіти.

Згідно з моделлю формування комплексу функціональних компетентцій освітні програми повинні будуватися на основі вимог й очікувань до виконання фахівцем певних професійних функцій, притаманних для фахівців сфери обслуговування. Оскільки при компетентнісному підході до підготовки досвідченого фахівця сфери обслуговування робиться акцент на її діяльнісному змісті, логічним є питання: «Якими методиками навчати діяльності?». Основним змістом навчання стають дії, операції, що співвідносяться з професійною проблемою, яку потрібно розв'язати. При такому підході навчальна діяльність набуває дослідницько-пошукового і практично-перетворювального характеру. Запровадження нового підходу до навчання вимагає створення нових методик навчання і підготовки фахівців. Практично, ці методики вимагають не лише перегляду програм викладання, а й створення методичного комплексу, зокрема, методичних рекомендацій із обов'язковими фаховими інтерактивними практикумами для учнів: тренінги, майстер-класи, дискурси, проекти, веб-квести тощо. Отже, у контексті компетентнісного підходу практика повинна набути особливого значення, а всі інші форми роботи сприяти її успішності, однак і застосування осучасненого змісту та педагогічних інновацій сприяють досягненню високих навчальних показників і дають змогу випускникам професійної школи виходити на ринок праці, володіючи високим рівнем сформованості професійної компетентності.

Домінуючим принципом упровадження освітніх інновацій у професійну підготовку кваліфікованих робітників сфери послуг є їхня інтеграція, що реалізується на цільовому, змістовому, процесуальному та оцінно-результативному рівнях. Так, чітко визначені навчальні цілі, а з ними і весь перебіг навчання за фахом забезпечують гарантоване досягнення результатів. Змістове наповнення педагогічних інновацій формує сукупність усіх використаних у конкретній педагогічній системі методів, засобів і форм навчання. Процесуальний аспект визначає послідовність оволодіння майбутніми фахівцями сфери обслуговування окремими виробничими операціями, способами професійної діяльності. Оцінно-результативний рівень відображається у результатах виконання поставлених перед учнем практичних завдань, що й засвідчує якість сформованості професійної компетентності майбутнього фахівця сфери обслуговування. Формування професійної компетентності здійснюється шляхом інтегрованого застосування різних педагогічних технологій: проблемно-розвивального, особистісно зорієнтованого, інтерактивного навчання, метод проектів, ігрові технології, навчально-творчі задачі, навчальний тренінг, методи стимулювання творчої активності учнів тощо.

Сучасні вимоги до фахівця сфери обслуговування передбачають визначення його професійної діяльності як поліструктурної, поліпредметної, поліфункціональної системи, що містить не лише професійні знання, навички та досвід, а й ставлення до справи, здатність ефективно використовувати набуті знання, вміння, особистісні якості для забезпечення необхідного результату на конкретному робочому місці, у реальній робочій ситуації. Завдання практичного навчання фахівців сфери обслуговування полягає в їхній здатності до практичної реалізації набутих знань, мобілізації вмінь і досвіду у конкретній соціально-професійній ситуації задля якісного виконання завдань й обов'язків відповідно до посадових функцій. Практична складова професійної підготовки фахівців сфери обслуговування органічно доповнює теоретичну, забезпечує принцип зв'язку теорії з практикою, впливає на конкретизацію та закріплення знань, розвиває пізнавальні здатності й самостійність учнів, формує в них практичні вміння і навички.

Під час проведення виробничої практики майбутніх фахівців сфери обслуговування є необхідним використання комплексу заходів, спрямованих на формування соціально адаптованої та професійно відповідальної особистості, яка, по-перше, володіє прикладними теоретичними знаннями й уміннями оцінювати та розв'язувати ситуативні завдання; по-друге, має досвід роботи, що ґрунтується на практичних навичках у розв'язанні реальних виробничих завдань, набутих у процесі виробничого навчання та виробничої практики; по-третє, володіє якостями і властивостями, необхідними для певного виробничого середовища (дисциплінованість, відповідальність, комунікативність, здатність працювати в команді, самостійність тощо). Організація виробничих практик, спрямованих на систематизацію й удосконалення набутих знань і вмінь, поглиблення досвіду

професійної діяльності, спричиняє якісно нові перетворення у мотиваційній (задоволення професійних потреб), когнітивно-пізнавальній (оновлення, розширення, поглиблення знань), діяльнісно-поведінковій (відповідальність, досвід, продуктивне перетворення дійсності, виконання виробничих дій та операцій тощо), емоційно-вольовій (саморегуляція, самоконтроль, рефлексія) сферах особистості. Практики на виробництві, інтегруючись із виробничим навчанням у межах закладу професійної (професійно-технічної) освіти, спрямовані на оволодіння учнями знаннями й уміннями у професійній галузі, сприяють формуванню їхньої професійної адаптації до виробничої системи та професійній соціалізації, засвоєнню соціально значущих норм і правил, що детермінуються специфікою професії у сфері обслуговування.

Висновки. Таким чином, розкривається сутність і концептуальні положення компетентнісного підходу у професійній підготовці майбутніх фахівців сфери обслуговування, сформульовані сучасні вимоги до означених фахівців. Визначені поняття «професійна компетентність» та «професійна компетенція» випускника закладу професійної освіти, які готують фахівців для сфери обслуговування. Розглянута методика організації освітнього процесу підготовки кваліфікованих робітників, у якому важливим аспектом у формуванні професійної компетентності майбутніх фахівців сфери обслуговування є вдосконалення освітніх програм, застосування осучасненого змісту та педагогічних інновацій, обґрунтування методичних основ якісного забезпечення освітнього процесу, створення нових методик навчання і підготовки фахівців. Проте визначено, що у контексті компетентнісного підходу виробнича практика набуває особливого значення, а всі інші форми навчально-організаційної роботи повинні сприяти її успішності.

Шевчук С. С. Профессиональная подготовка специалистов сферы обслуживания на основах компетентностного подхода.

А *Актуализация проблем формирования профессиональной компетентности обуславливается динамическими изменениями в современной сфере обслуживания, что требует повышения профессионализма и компетентности квалифицированных работников в этой сфере профессиональной деятельности. Содержание статьи освещает необходимость реализации образовательных трансформаций в системе профессиональной подготовки специалистов сферы обслуживания на основе компетентностного подхода, в частности, поиск инновационных форм, новых методик, интерактивных технологий на всех этапах образовательного процесса в профессиональной школе. Раскрывается сущность и концептуальные положения компетентностного подхода в профессиональной подготовке будущих специалистов сферы обслуживания, сформулированы современные требования к данной категории специалистов.*

На основе анализа профессиональной компетентности и её ключевых компетенций к выпускникам профессиональных (профессионально-технических) учебных заведений, как будущим специалистам сферы обслуживания, выделены базовые компетенции выпускников, которые необходимо формировать педагогам профессиональной школы в процессе профессиональной подготовки.

Ключевые слова: профессиональная компетентность выпускника; ключевые компетенции выпускника; компетентностный подход; организационно-методические мероприятия; сфера обслуживания

Shevchuk Svitlana. Professional Training of the Service Sphere Professionals on the Competent Approach Basis.

S *Actualization of the professional competence formation problems are conditioned by dynamic changes in the modern sphere of service, which needs to increase professionalism, competence of pedagogical employees in this area of professional activity. The paper highlights the need for educational transformations in the system of professional training of specialists in the service sphere on a competent approach basis, in particular, search for innovative forms, new techniques, interactive technologies of teaching at all stages of educational process in a vocational school. The paper depicts essence and conceptual provisions of the competence approach in training future specialists in the sphere of service, formulates some requirements for the mentioned professionals. Based on the professional competence of graduates of vocational training institutions as future service sphere specialists' analysis and its key competencies, it is possible to identify the basic competencies of students, which should be formed by vocational school teachers in the process of vocational training.*

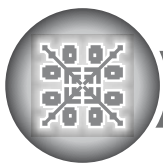
Key words: : professional competence of students; basic competencies; competence approach; organizational and methodical principles; sphere of service

Перспективи подальших досліджень. Методика реалізації компетентнісного підходу у професійній підготовці ще не досліджена повною мірою і вимагає прискіпливої до себе уваги педагогів професійної школи. Залишаються нез'ясованими найефективніші форми освітнього процесу, які б повною мірою забезпечили формування різного типу компетентностей випускників закладів професійної освіти. Відсутні також розробки оцінювання набутих компетентностей. Розв'язання зазначених проблем сприятиме успішному втіленню компетентнісного підходу в освітню практику.

Список використаних джерел

1. Ашиток Н. Компетентнісний підхід як методологія професійної підготовки фахівців у вищій школі. *Людознавчі студії. Серія «Педагогіка»*. 2016. Вип. 3(35). С. 5–9.
2. Болсун С., Чипиленко Н. Інноваційний підхід до формування професійного іміджу педагога у системі післядипломної освіти. *Післядипломна освіта в Україні*. 2011. №6. С. 27–31.
3. Глікман В. Модель формування професійних якостей майбутніх судноводіїв у процесі фахової підготовки. *ScienceRise: Pedagogical Education*. 2018. №5 (25). С. 9–14.
4. Зимняя И. А. Компетентностный подход. Каково его место в системе современных подходов к проблемам образования? *Высшее образование сегодня*. 2006. № 8. С. 20–26.
5. Ковальчук В., Оршанський Л. Професійна підготовка на засадах компетентнісного підходу. *Молодь і ринок*. 2016. №11–12. С. 6–10.
6. Локшина О. І. Становлення «компетентнісної» ідеї в європейській освіті: матеріали // Реалізація європейського досвіду компетентнісного підходу у вищій школі України. Київ: Педагогічна думка, 2009. С. 21–30.
7. Осипенко С. М. Зміст та структура самоосвітньої компетентності учнів закладів професійно-технічної освіти. *ScienceRise: Pedagogical Education*. 2018. №5 (25). С. 14–18.
8. Решітник П. М., Батченко Н. Г. Професійна освіта і компетентність. *Науковий вісник НАУ*. 2005. № 88. С. 157–162.
9. Шевчук С. С. Інноваційна діяльність педагога професійної школи: навч.-метод. посіб. Біла Церква: БІНПО УМО АПНУ, 2015. 174 с.

Дата надходження до редакції авторського оригіналу: 12.08.2018

ВПЛИВ ТВОРЧОСТІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА НА НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНЕ ВІДРОДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ В КОНТЕКСТІ ІСТОРІОГРАФІЧНОГО ДИСКУРСУ

А Висвітлюються національно-політичні погляди Великого Кобзаря в контексті його аналізу національно-культурного відродження українства. Звертається увага на його бачення політичної історії України княжої, й особливо козацької доби. Оцінюється ставлення Українського Пророка до Гетьманщини та її провідників, як тих, хто вірно служив Україні, так і тих, хто її зраджував. Водночас популяризуються думки поета про майбутнє української нації, її оптимальний державний лад.

Ключові слова: історіографія; національно-політичні погляди; світове шевченкознавство; новий образ поета; національна свідомість; національно-культурне відродження; дух українського народу; національно-визвольна боротьба; культурна пам'ять; незалежність України; «правильний» образ Шевченка

Актуальність проблеми. На ґрунті Київської та Галицької Русі виникла українська нація, що дала світові невмирущого генія – Тараса Шевченка. Шевченко вважається нашим національним Велетнем, Славою і Честю. Його творчість – це душа українства. Він пробудив у народі віру в краще майбутнє, у людську гідність. Поет відтворив духовність свого народу, його сутність, мову, культуру, історію. Він через слово став духовним провісником. Рідне слово він поклав у міцну основу національного відродження народу, поставивши те слово на сторожі народних інтересів та державотворення [11, с. 19].

У художній формі Шевченко створив цілісну філософію національного буття і духу українського народу. У його поезії віддзеркалює систему сутностей і закономірностей, які створені українським народом і на яких тримається віками буття української нації та її суспільна свідомість. Життя і творчість поета мають національно-захисний, національно-творчий і національно-жертвований характер, а його творчість пройнята ідеологією національно-визвольної боротьби українського народу. Він закликає націю до боротьби за свободу: «Борітеся – поборете!» [там само, с. 20].

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Новітня історіографія і світове шевченкознавство за останні десятиріччя збагатилися фундаментальними працями Ю. Барабаша [2], І. Дзюби [5], О. Забужко [6], Г. Клочека [8], численними статтями, авторами яких стали Є. Альварт [1], Б. Гавеля [3], Я. Калакура [7], П. Кононенко [9], І. Мірчук [10], О. Мороз [11], П. Радько [15], М. Рожик [16], С. Світленко, В. Яременко та ін., у яких відтворено багато в чому новий образ поета і митця як людини з високим рівнем знань, на-

ціональної свідомості, емоційного інтелекту, подано нове розуміння його неперевершеної творчості, історіософських, історичних та естетичних поглядів, що мали значний вплив на національно-культурне відродження України.

Метою статті є дослідження національно-політичних поглядів Тараса Шевченка в руслі його бачення шляхів національно-культурного відродження та боротьби за свободу, незалежність України.

Викладення основного матеріалу. Дослідження творчості Шевченка має важливе значення для формування інтересів у культурній пам'яті та політичній історії з боку політичних діячів, письменників, митців і науковців і має в Україні давню традицію. Зокрема, в радянську епоху Шевченка вважали «революціонером-демократом», а його біографія стала унаочненням соціальної несправедливості та сурового ставлення до інакодумців у царській імперії. Його навчання в Академії мистецтв у Петербурзі та дружбу з російськими митцями, інтелігенцією розглядали як історію братання двох слов'янських народів. «Меншого» українського брата «старший» російський брат мав повсякчас підтримувати у його розвитку в царині культури та науки [1, с. 4].

Згодом, у незалежній Україні дістав перевагу інший метод вивчення творчості Шевченка, що його пропонувала нова патріотично налаштована інтелігенція. Поет став борцем проти російського царизму за незалежність України. Зверталася увага на те, що образ поета звільнено від радянських фальшувань. Долю Шевченка пропонували вважати взірцем стражденного шляху, що його українській нації довелося пройти до незалежності. Шевченка ототожнили з нацією: «Мало кому із найбільших геніїв судилося

стати символом своєї нації і своєї країни». «... Тарас Шевченко – це Україна» – пише літературознавець і шестидесятник І. Дзюба [5, с. 4].

Новий, неканонічний погляд на Шевченка, як зазначає зарубіжна дослідниця Є. Альварій, сформулював Ю. Андрухович. В есе «Shevchenko is OK» ідеться про «культ Шевченка», і Ю. Андрухович із відтінком іронії говорить про поета: «Шевченко – наше все». Ю. Андрухович об'єднує різні сучасні уявлення про поета у шість груп і завдяки цій класифікації дистанціюється від часто емоційно навантажених на «правильний» образ Шевченка:

- Шевченко комуністичний;
- Шевченко націоналістичний;
- Шевченко християнський;
- Шевченко атеїстичний;
- Шевченко дисидентський;
- Шевченко анархічний [1, с. 4].

Дослідник М. Рожик, аналізуючи монографію професора В. Лизанчука «Шевченкове Слово» (2014) акцентує увагу на тому, що автор розуміє і розкриває несхожість Т. Шевченка з ким би то не було, заглиблюється у мотиви самовідданості народу національній справі, здійснює успішну спробу розкрити Шевченкове розуміння універсальних закономірностей поступу та історичного призначення українства. Звичайно, своєчасність і громадянська важливість такого аналізу очевидна, адже ідеологічна боротьба навколо творчості Шевченка не припиняється [16, с. 34–35]. Антиукраїнська агресія путінського режиму не тільки множить нелюдське хамство російських правлячих верхів, а прямим застосуванням підіривних інформаційних засобів і збройних сил загрожує існуванню української держави й українства. В. Лизанчук наголошує про певну традиційність людиноненависницьких дій російської й більшовицької імперій, а у XX столітті – Російської Федерації, що спрямувалися на фальсифікування й приниження духу Шевченкової музи і самого поета як «особливо небезпечного бунтаря» [там само, с. 35].

Світова спільнота, дізнавшись про твори Українського Генія, відчула його своїм духовним братом, сином, а той і вождем, і пророком, що передбачив на скрижалях історії прийдешнє здійснення мрій і надій, волі до творення високої цивілізації і культури. Саме тому його визнав своїм учителем український народ, а водночас взяв у своє серце і позаукраїнський світ. І коли Тарасові Шевченку відкривали пам'ятник у Вашингтоні, чи не найкраще загальне переконання тоді виразив Президент Америки Двайд Ейзенгауер. Дослідники П. Кононенко та Т. Кононенко, використавши унікальні документи Бібліотеки Конгресу США, наводять слова Президента США:

– Громадяни Сполучених Штатів і всієї Планети Земля! Сьогодні ми стаємо свідками знаменної події – приходу на наші простори великого Громадянина світу. Подивимось на цей пам'ятник: молодий і непокірно рвйний, як очисна гроза, він дивиться на нас і водночас бачить свою Україну! Пишаймося приходом божественного генія, тим, що ми ба-

чимо його на нашій землі, але не зациклюємося на нашій шані до нього. Розуміємо, що безмірної шані заслуговує він своїм приходом – знаменням до нас, бо український поет-пророк знав про нас ще тоді, коли ми ще себе добре не знали, і мріяв, коли й до його уярмленої Батьківщини прийде Вашингтон із святим і праведним законом! І не тільки мріяв про це. Він був громадянином республіки, що мала свою Конституцію (ранішу за нашу). Став сам Апостолом Правди, Свободи, Демократії і Гуманізму. Тарас Шевченко був чи не найосвіченішою людиною XIX століття, академіком живопису. Він знав чи не всю світову історію та культуру, оспівав героїчну боротьбу народів Європи, Азії, Америки за незалежність і повний суверенітет. Він відкрив Україні буття і долю народів Планети, а світові – свою рідну Україну: її унікальну природу і героїчну, незнищенну націю, її божественну мову, міжнародну роль і місію, чарівний світ національної культури та мистецтва, могутній дух героїчного народу – його вікопомного Козацтва, очисну бурю революції, поетичні образи жінки, офіруючої в ім'я щастя дітей навіть своїм життям матері, незрадливих лицарів свободи. Тарас Шевченко особливо потрібен сьогодні – у наш час боротьби за визволення народів, від соціального, національного, духовного гніту, за відродження народів, їхньої історії, державності, національної гідності, мови і віри в щасливе майбутнє [9, с. 23].

Шевченкознавці єдині в тому, що національний рух в Україні був об'єктивно пов'язаний із формуванням національної свідомості, при цьому завжди ініціатором його була інтелігенція. Постать Т. Шевченка, його літературна та громадська діяльність мала великий вплив на український національний рух. Тому українські діячі визначали свої політичні ідеї в програмних документах Кирило-Мефодіївського братства [4, с. 37]. Т. Шевченко став унікальним представником цього товариства, оскільки своєю творчістю справляв величезний вплив на його ідеологію, а разом з тим на національно-культурне відродження України.

Доречно зауважити, що Тарас Шевченко – це одна з небагатьох історичних постатей України, яку хоч і сприймають та зображають по-різному, однак майже завжди та у всіх регіонах країни оцінюють як позитивну. Це виявилось, між іншим, у результаті опитування у вересні 2010 року в рамках проекту «Україні потрібні герої». Шевченко, отримавши 97,7 % голосів, є історичною постаттю, яку оцінюють найпозитивніше. На відміну від Шевченка, оцінки більшості історичних постатей як «позитивних» чи «негативних» часом дуже відмінні, залежно від регіонів [17]. Сучасні вчені Я. Калакура, О. Рафальський, М. Юрій, використовуючи дані соціологічних досліджень інформують про те, що майже 64 % респондентів із різних регіонів України вважають Т. Шевченка національним символом, сприймають його як виразника і носія духовних цінностей українства [7, с. 311].

Дослідник І. Мірчук акцентує увагу на тому, що Шевченко один із перших зумів блискуче вловити суть нашої української самобутності, нашого буденного буття. Він допоміг українцям зрозуміти, ким ми є, і пізнати, як своєю мен-

тальністю, духовністю і культурою творимо відмінний національний організм. У Шевченковій поезії відкривається духовний світ України – світогляд, який живив українців упродовж нашого довгого походу через історію. У Шевченковій поетичній творчості розкривається те, що можна окреслити «українською ідеєю», яка надихала українців у творенні свого специфічного життя, і задля якої, свідомо чи підсвідомо, численні покоління піднімалися до боротьби проти найгірших ворогів. Тільки збагнувши її можна зрозуміти суть нашої тотожності та основу наших аспірацій, що їх так яскраво озвучує Шевченко у своїй творчості [10, с. 24–25].

Особливе місце в поезії Шевченка, на думку багатьох дослідників, посідає вірш «Як умру, то поховайте...» («Заповіт») – гімн боротьби за волю і братерство. «Заповіт» – це політичний маніфест, у якому виражено освячену віками боротьбу народу і мрію про нове, вільне суспільство. «Заповіт» як політичний заклик до визволення рідного краю від національного і соціального гніту – це звернення, заклик до народу «кайдани порвати», які царизм скував на тілі України:

«Вставайте,
Кайдани порвіте,
І вражою, злою кров'ю,
Волю окропіте ...».

З історичної літератури відомо, що ці слова Шевченка пізніше підхопили студенти Київського та Харківського університетів, які 5 червня 1891 року на Тарасовій могилі – Духовній горі – поклялися продовжити боротьбу за українську ідею, за Україну, звільнитися від кайданів, які Російська імперія накинула на Україну. Це видатні діячі національно-культурного відродження – Іван Липа, Микола Байздренко, Михайло Базькевич та Віталій Боровик, згодом до їхнього гурту включаються Микола Міхновський, автор «Самостійної України», Борис Грінченко, Євген Тимченко, Володимир Самійленко, Євген Коновалець та багато інших. Це перша когорта українських патріотів-націоналістів, які створили Братство тарасівців, поклали своє життя на вітар боротьби за Україну, її волю, її державність [11, с. 21].

Дослідник І. Мірчук, акцентує увагу на тому, що козацько-гетьманський період нашої історії окрилений у Шевченковій поезії легендарною славою. Вельми імпонувала йому козацька волелюбність, гостре почуття національної гідності і колективної національної честі, – риси, які Шевченко вбачав визначальними в українській особистості. Козацтво для Шевченка виступає найяскравішим уособленням українського духу [10, с. 25].

Важливим атрибутом геніальної Шевченкової творчості полягає в тому, що він, як ніхто інший, увібрав у себе допитливий розум дослідника історії свого народу, його національну історичну спадщину віків. У творчому доробку поета передусім виділяється значна група завершених епічних творів, що з надзвичайною силою високого поетичного слова показують героїчну й глибоко драма-

тичну минувшину України. Шевченкові поеми історичної, історико-революційної та соціально-політичної проблематики – це вершинне досягнення творчості поета. Історична епопея «Гайдамаки», поеми «Кавказ», «Єретик» та інші його твори високими епічними зразками збагатили не тільки українську, але й світову літературу, а висловлені в них історичні погляди й історична свідомість поета значно вплинули на розвиток української історіографії й сприяли зростанню національно-визвольної боротьби всіх слов'янських народів. Із погляду сьогодення можна сказати, що Шевченків міф України виявив у історичному бутті нації своє конструктивне, державотворче спрямування, бо став одним із фундаментальних чинників, що привів до здобуття Україною своєї незалежності.

Зарубіжний учений О. Прицак ставить риторичне запитання: звідки Шевченко постійно черпав свої знання з історії України, відомості про славні часи Запоріжжя й козащини, про Гетьманщину та гетьманів? Якою лектурою користувався він, поповнюючи свій історичний багаж з глибокої античної давнини і минулих цивілізацій? «Історія Русів», або, як її назвав Шевченко, «Літопис Кониського» залишився назавжди головним джерелом його історичних відомостей про минуле України; крім того, цей твір формував його історіософічні погляди. В дусі ідей західноєвропейського просвітництва автори «Історії Русів» робили наголос на документи (правдиві й підроблені). Вони розглядали минуле своєї батьківщини (Русів) як незалежну західноєвропейського типу націю, яка, будучи суверенною державою, забезпечувала свій нейтралітет політичними договірними союзами з сусідами та міжнародними договорами [14, с. 12].

Незаперечним фактом є те, наскільки глибоко Шевченко переймався історією України. Про це можна судити і з того факту, що навіть у посмертному описі його скромної особистої бібліотеки, зібраної в останні роки його життя після повернення із заслання, понад третину назв книг займають історичні та історіографічні джерела українською, російською та польською мовами – тими мовами, якими поет володів досконало. Серед них – матеріали літописів Самійла Величка, Самовидця, Григорія Граб'янки, «Богдан Хмельницький» М. Костомарова, «Чорна рада» П. Куліша, «Сказание о гетмане Петре Конашевиче-Сагайдашном» М. Максимовича, «Краткая история о бунтах Хмельницкого», «Очерки истории Малороссии...», «Южнорусские летописи», історичні дослідження Олександра Рігельмана та низка інших творів і документів з історії та етнографії України, запорозького козацтва тощо. Поет признавався, що ці літературні джерела наснажували його, жили важливими фактами для творчості [15, с. 27–28].

Закономірно, що Шевченкова творча спадщина передусім пов'язана з історією України – як давніх часів, так і славної доби козащини, багатовікової боротьби українців проти іноземних поневолювачів. Цю багатовекторну тематику охоплюють поеми «Іван Підкова», «Тарасова ніч», «Гайдамаки», «Іржавець», «Москалева криниця», драма «Микита Гайдай»,

вірш «Заступила чорна хмара...» та чимало інших поезій. Головні герої цих творів – легендарний ватажок запорозьких козаків, молдавський господар Іван Підкова, гетьман Петро Дорошенко та «славний Полуботок», який зволів прийняти мученицьку смерть у петровських казематах за Україну, керівники козацько-селянських повстань Тарас Трясило, Северин Наливайко, Яків Остряниця, гайдамацькі ватажки Максим Залізняк та Іван Гонта [там само, с. 28].

У своїй творчій спадщині Шевченко вдається до ідеалізації тих діячів української історії, які обороняли самостійність України проти Москви. Щиро відгукується тільки про Дорошенка, Полуботка, Гордієнка. «А ти, старий Дорошенку, запорозький брате, нездужаєш, чи боїшся на ворога стати?» – питає гетьмана в поезії «Заступила чорна хмара». Полуботка малює він, як мученика за волю України, замученого Петром I у тюрмі. Трагічними фактами в історії України вважав Шевченко три події, які подає в поемі «Великий льох», а саме: Переяславську угоду, на основі якої Україна ввійшла до складу Московської держави, Полтавську битву та зруйнування Запорозької Січі, бо ці події мали найбільший вплив на знищення самостійності України. В містерії виступають три душі – дівчата, які караються і спокутують свої гріхи проти рідного народу: перша за те, що перейшла з повними відрями шлях Хмельницькому, коли він їхав до Переяслава Москві присягати, друга що напоїла Петрові I коня після Полтавського бою, а третя за те, що усміхалася до галери цариці Катерини, коли вона їхала по Дніпру після зруйнування Січі. В цій містерії приводить поет думку, що головною причиною недолі українського народу було те, що діти України самі в дечому причинилися до знищення волі України, допомагаючи свідомо або несвідомо своїм ворогам [12, с. 24].

На думку дослідника П. Чорновола, шевченківський образ Козацької держави перегукується з оцінками її значення вчених істориків. «Та хоча зовнішні форми гетьманської автономії були скасовані, – писав Д. Дорошенко, – але збереглося щось таке, що залишило глибокий слід в українському житті, що пережило й Гетьманщину й Козаччину й стало запорукою нового відродження українського народу. Це була державно-національна традиція, яка по занепаду старої княжої Русі-України ожила була в українській Козацькій державі. Як-не-як протягом більше ста років український народ хоч на одній частині своєї землі мав змогу жити до певної міри самостійним життям, міг будувати своє життя і культуру за своєю уподобою. Протягом цього часу, особливо в початках, раз-у-раз ставилася у весь ріст ідея незалежної і соборної Української держави, й цілі покоління боролися і умирали за неї» [19, с. 139].

Як зауважує С. Цвілюк, у поета було своєрідне бачення ролі тих історичних постатей України, хто представляв спольщену й зросійщену частину українського суспільства, хто прилаштовувався на службу до гнобителів його народу. У візії-притчі «Бували війни й військові свари...» наводяться імена представників давніх українських старшинських родів:

Бували війни й військові свари:
Галагани, і Киселі, і Кочубей-Нагаї;
Було добра того чи мало...

Вони згадуються як уособлення зрадництва, внутрішніх незгод, що призводили до нещастя – «войн». Адам Кисіль прагнув правдами й неправдами утримати Україну у польській залежності. Полковник Гнат Галаган та генеральний писар Василь Кочубей зрадили українську справу, перекинувшись на бік Петра I у найвідповідальніший момент мазепинської спроби позбутися російської зверхності над Україною, вирватись з-під імперського деспотизму [18, с. 22–23].

С. Цвілюк акцентує увагу на тому, що українське дворянство й інтелігенція або зовсім забули про свій народ, перекинулися в перевертні, стали недолюдьками, що допомагають москалеві господарювати, катувати матір-Україну і знімати з неї латану сорочку, або хоч і не забули свого зв'язку з Україною, але нічого для неї не роблять і покійно віддаються долі. «Земляків», що покинули свій народ, Шевченко ненавидить гірше Москви, і не має до них ніякої пощади. Шевченкові найбільш болюче, що серед українського народу завмерла національна свідомість, дух українського патріотизму; що «сини України на чужині, на чужій роботі» і зовсім не знають, «за що боролися з ляхами і ордою», чому «Вкраїна заснула, бур'яном укрилась, цвілю зацвіла, в калюжі, в болоті серце прогноїла і в дупло холодне гадюк напустила», а сини України потонули в багні московського бюрократизму, по-московськи чешуть та обдирають і батька і брата [там само, с. 25].

Висновки з даного дослідження. Вчені Я. Калакура, О. Рафальський, М. Юрій акцентують увагу на кількох підсумкових положеннях щодо фундаментального значення постаті і творчості Т. Шевченка для осмислення історії і особливостей ментальності українського народу.

По-перше, кожен його твір дихає історією рідного краю, випромінює історичну і національну пам'ять («Тієї слави козацької повік не забудем!»), утверджує суспільний оптимізм, надію на власні сили українського народу, віру в майбутнє («Встане правда! Встане воля!» («Кавказ»); «Встане Україна. І розвіє тьму неволі, Світ кривди засвітить» («Стоїть в селі Суботіві...») тощо.

По-друге, спадщина поета – це своєрідний путівник людини по рідному краю. Кожен шлях України у Шевченка має власну назву: Верстовий, Мурзавський, Залозний, Перехресний, Кучманський, Чорний (поема «Гайдамаки»), Наливайковий, Татарський і Ромаданівський (останній блискуче описаний в повісті «Наймичка»). У примітках до поеми «Гайдамаки» читаємо: «Чорний шлях виходив од Дніпра між устями річок Сокорівки і Носачівки і біг через степи Запорозькі, через воєводства Київське, Подільське і Волинське – на Червону Русь до Львова. Чорний названий щоб по ньому татари ходили в Польщу і своїми табунами вибивали траву».

По-третє, Т. Шевченко, будучи закоханим у красу українського села як носія традиційної хліборобської культури

і менталітету нації водночас виявляв великий інтерес до міст, до їхнього інтелектуально-культурного потенціалу, освічених людей, унікальних пам'яток історії та архітектури у т. ч. культових (Київ, Богуслав, Борзна, Городище, Кам'янець-Подільський, Канів, Катеринослав, Ковель, Корсунь, Кременець, Новгород-Волинський, Острог, Переяслав, Ромни, Черкаси, Чернігів, Яготин тощо).

По-четверте, спадщина Т. Шевченка уособлює парадигму україноцентризму, несучі конструкції історіософського бачення самобутності України в художній формі; обґрунтувала ідею окремішності та відрубності української історії, її безперервності та наступності, а відтак і української ментальності.

По-п'яте, творчість Т. Шевченка стала проривом до системного сприйняття світу, насамперед українського без імперської ідеї «руського мира», вона вчить цілісно бачити і сприймати Світ Людини і Світ Природи як органічну єдність, а в цьому ключ до розуміння ментальності українців [6].

По-шосте, додамо від себе: Шевченко застерігав українство від розколу, від розбиття сил народу, що виникає, коли персональні чи групові політичні інтереси або згубні орієнтації беруть верх над національними інтересами. Шевченко кликав українців усвідомити себе частиною єдиної нації, що складається з «мертвих, живих і ненароджених, в Україні й не Україні сущих».

У сучасній політичній ситуації всі ми носимо однакову відповідальність за долю неньки-України. Не дивно, що поетеса Ліна Костенко прозвала Шевченка совістю українців, а його слова спроможні викликати сором за негідне поступання, за мовчазне споглядання на кривди, що їх ворог чинить у сучасній Україні.

Радько П. Г., Аванесян Г. М. Влияние творчества Тараса Шевченко на национально-культурное возрождение украинского народа в контексте историографического дискурса.

А Освещаются национально-политические взгляды Великого Кобзаря в контексте его анализа национально-культурного возрождения украинства. Обращается внимание на его видение политической истории Украины княжеской, и особенно периода казачества. Оценивается отношение Украинского Пророка Гетманщины и её проводников, как тех, кто верно служил Украине, так и тех, кто ей изменял. В то же время популяризируются мысли поэта о будущем украинской нации, её оптимальный государственный строй.

Ключевые слова: историография; национально-политические взгляды; мировое шевченковедение; новый образ поэта; национальное сознание; национально-культурное возрождение; дух украинского народа; национально-освободительная борьба; культурная память; независимость Украины; «правильный» образ Шевченко

Radko Petro., Avanesyan Hennady. The influence of Taras Shevchenko's Creativity of National-Cultural Restoration of the Ukrainian People in the context of the Historiography Discussion.

S In the article the national-political views of the Great Kobzar in the context of his historiosophical analysis of the national-cultural revival of Ukrainians are considered. The attention is accented to his vision of the history of Ukraine through of the princely, and especially the Cossack era. The attitude of the Ukrainian Prophet to the Hetmanship and its leaders, both those who faithfully served Ukraine and those who betrayed it, is evaluated. At the same time, the poet's thoughts about the future of the Ukrainian nation, its optimal state structure are popularized. In the article the attention is accented on such items. The representation by Taras Shevchenko integral philosophy of national being and spirit of the Ukrainian people, and also determination by him the system of essences and regularities, which are created by Ukrainian people and on which the traditions of Ukrainian nation and its public consciousness are based. It is proved that the use of creation of Shevchenko for understanding of interests in historical memory and political history from the side of politicians, writers, artists and scientists has old enough tradition in Ukraine. The works of scientists who pay attention to the final positions concerning to fundamental significance of Shevchenko's figure and creativity for understanding of the history and features of the mentality of the Ukrainian people are analyzed.

Key words: historiography; national-political views; world Shevchenko studies; new image of the poet; national consciousness; national-cultural revival; the spirit of the Ukrainian people; national liberation struggle; cultural memory; Ukraine's independence; «correct» image of Shevchenko

Список використаних джерел

1. Альварт Є. Тарас Шевченко у культурі пам'яті та політиці історії сучасної України. *Мандрівець*. Всеукраїнський науковий журнал. Київ, 2012. Березень-квітень. С. 4–9.
2. Барабаш Ю. Тарас Шевченко: імператив України. Історіо- й націософська парадигма. Київ, 2004. 181 с.
3. Гавеля Б. Тарас Шевченко і національно-визвольний рух XIX століття. *Вісник Книжкової палати*. 2013. № 5. С. 44–48.
4. Дашко М., Біла О. Тарас Шевченко та український національний рух. Практичне заняття для учнів 9-го класу. *Сучасна школа України*. 2017. жовт. (№ 10). С. 35–44.
5. Дзюба І. Тарас Шевченко. Життя і творчість. Вид. 2-ге. Київ: ВД «КМА», 2008. 718 с.
6. Забужко О. Шевченків міф України: Спроба філософського аналізу. 4-те вид. Київ: Факт, 2009. 148 с.
7. Калакура Я. С. Рафальський О. О., Юрій М. Ф. Ментальний вимір української цивілізації. Львів: Генеза, 2017. 560 с.
8. Клочек Г. Поетика віщальності Тараса Шевченка. Київ: Академвидав, 2013. 256 с.
9. Кононенко П. Тарас Шевченко – творець національної культурно-цивілізаційної системи в системі вселюдства. *Рідна школа* (Нью-Йорк, Шкільна Рада). 2014. № 1. С. 22–23.
10. Мірчук І. Шевченко як виразник української ідеї. *Рідна школа*. 2014. № 1 (167). С. 24–26.
11. Мороз О. Гімн боротьби за волю і братерство. *Науково-інформаційний вісник*. 2013. № 4 (87). С. 19–25.
12. Охромович Ю. Політичний світогляд Т. Шевченка. *Київська старовина*. 1994. № 2. С. 20–26.
13. Погрібний А. Розмови про наболіле, або Якби ми вчилися так, як треба... Київ: Видавничий центр «Просвіта», 1999. 336 с.
14. Прицак О. Пророк. *Київська старовина*. 1994. № 2. С. 3–19.
15. Радько П. Національно-політичні погляди Тараса Шевченка в контексті його історіософської мудрості. *Історична пам'ять*. 2014. № 30–31. С. 26–34.
16. Рожик М. Сила Шевченкової правди. *Журналіст України*. 2014. № 12. С. 34–36.
17. Ставлення українців до діячів культури, історичних та політичних діячів (вересень 2010 року). URL: <http://polityka.in.ua/info/456htm>
18. Цвілюк С. А. Історична мудрість Великого Кобзаря: Історизм та соціально-політичний вимір епічних творів Тараса Шевченка. Одеса: Маяк, 2008. 312 с.
19. Чорновол П. Ідея української державності в творчості Тараса Шевченка. *Дзвін*. 1997. №3. С. 138–141.

Дата надходження до редакції авторського оригіналу: 01.08.2018 р.

ФОЛЬКЛОРИСТИЧНИЙ РУХ В УКРАЇНІ: СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ, ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

А Присвячується фольклорному руху, який став одним із цікавих феноменів вітчизняної культури другої половини ХХ – першої чверті ХХІ ст. Під фольклористикою при цьому розуміємо будь-яке використання автентичного фольклору поза природним для нього середовищем, у тому числі на сцені. Окреслюються тенденції фольклорного руху (відцентрова та доцентрова), описуються шляхи та методи опанування етнічною традицією в молодіжних фольклорних ансамблях.

Ключові слова: фольклор; фольклорист; фольклористика; автентика; фольклорний рух; фольклорний ансамбль; етнічна традиція

Актуальність проблеми. З останньої чверті ХХ сторіччя в Україні та країнах колишнього СРСР народжується, формується та активно про себе заявляє соціокультурне явище, що нині прийнято називати фольклорним (або фольклористичним) молодіжним рухом, що пов'язано з піднесенням національної свідомості (зокрема, українців), прагненням молодого покоління віднайти свої корені, дізнатися про минуле та традиції свого народу, а також пошуками певного «вищого ідеалу» в культурі, мистецтві, загалом – у житті, яким вбачалася етнічна традиція на тлі тогочасних застійних років. Фольклорна «хвиля» охопила тоді майже всі види мистецтва: літературу, кінематограф, театр, живопис, музику.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Дослідженням історії формування та сучасним тенденціям розвитку молодіжного фольклористичного руху присвячено кілька вагомих робіт Л. Гапон, Є. Єфремова, А. Кабанова, О. Ключнікової, А. Мехнецова, В. Осадчої, Д. Покровського, Г. Сисоєвої, Р. Цапун, В. Щурова та ін. Питанням сучасного побутування традиційних форм культури та їхнього сценічного відтворення присвячували свої роботи С. Грица, А. Іваницький, І. Павленко та ін. Загального визнання отримали такі фундаментальні праці: «Фольклор у контексті сучасної культури» Є. Алексєєва; «Молодіжний фольклорний рух» Н. Жуланової тощо. Останнім часом захищено декілька дисертаційних робіт з окресленої проблематики.

Однак, не зважаючи на існуючі наукові та науково-практичні фольклористичні напрацювання, вважаємо тему, висунену до назви статті, не до кінця опрацьованою. На жаль, не лише у суспільстві, але й у науковому товаристві нині нерідко культивується думка про те, що в питаннях загальної фольклористики, науково-дослідної та практичної діяльності фольклористів – учасників молодіжного фольклористичного руху, а також у питаннях їхньої фахової підготовки обізнаними є всі (як у футболі), а отже, – можна проголошувати певні гасла, насаджувати певні ідеї та думки, давати упереджене, а інколи псевдофахове оцінювання певним процесам, пов'язаним із діяльністю молодих фольклористів і загалом – молодіжного фольклористичного напрямку.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Наша стаття не зможе охопити всі теоретичні аспекти проблеми, пов'язаної із так званим фольклорним рухом. Історія його формування та розвитку є достатньо відомою. Коло проблем також окреслене і, зазвичай, є очевидним.

Зауважимо, що посилання на раніше опубліковані небагато численні розвідки з окреслених питань є неминучими. Однак, зауважимо, що тиражі вузькоспеціальної фольклористичної літератури не роблять її доступною широкому колу поціновувачів традиційної культури, тому хочемо поділитися своїми роздумами щодо деяких ментальних і культурологічних аспектів цього соціокультурного явища, оскільки час існування фольклорного руху (близько 45–50 років минулого століття) дозволяє зробити деякі узагальнення.

Мета статті – визначити фольклорний рух як один із феноменів вітчизняної культури другої половини ХХ – першої чверті ХХІ ст. (під фольклористикою при цьому розуміємо будь-яке використання автентичного фольклору поза природного для нього середовища, в тому числі на сцені); окреслити тенденції фольклорного руху (відцентрова та доцентрова); описати шляхи та методи опанування етнічної традиції в молодіжних фольклорних ансамблях.

Викладення основного матеріалу. Говорячи про фольклористичний рух у країнах СНД та в Україні, зауважимо, що нині склалося два основних підходи до освоєння традиційного співу та музичної традиційної культури загалом. Розглядаючи їхні вектори та розділяючи думку О. Ключнікової [4], окреслимо певні «відцентрові» та «доцентрові» тенденції, що визначають процес творчого пошуку сучасних фольклористів – дослідників і практиків. Перша направлена зовні – від автентичної традиції до індивідуального, авторського мистецтва: учасники таких колективів або наслідують звичні стереотипи вже існуючої концертно-сценічної практики, або створюють оригінальну власну версію, використовуючи нові творчі прийоми. Друга тенденція – охоронна, направлена на збереження традиції, – до заглибленого засвоєння її мови та законів, до спадкоємності народної культури в усьому різноманітті її художніх форм і до максимального досягнення майстерності на цьому шляху, що вимагає немалих знань і розуміння глибинної сутності традиції.

«Відцентрову» тенденцію найкраще ілюструє діяльність безлічі творчих колективів, породжених існуючою та збереженою ще за радянських часів в Україні державною системою підготовки кадрів (народні хори, ансамблі пісні та танцю та їхні сучасні різновиди). Такі колективи частіше за все звертаються лише до пісенно-музичної сторони народної

традиції і, якщо відтворюють традиційні твори не в авторській обробці, то, зазвичай, з одного найвдалішого зразка, зафіксованого, як правило, у нотах або, що трапляється рідше, у фонограмі. Вокальна робота над народною піснею в таких колективах здійснюється в рамках школи, яка створювалася в ХХ столітті на основі принципів академічного співу, дещо «переосмисленого» у специфіці «народної» традиції.

Колективи такого типу мають одну визначальну спільну рису – вони живуть для сцени: зразки усної народної культури для них є лише творами для виконання на сцені. Відтак, відбувається перехід фольклору з живого побутування у сталу (можемо навіть використати термін «застиглу») сценічну художньо-естетичну форму, що значно збіднює та обмежує уявлення про традиційне виконавство та традиційну культуру. Навіть, коли вокал і рухи у танцях є зорієнтованими на традиційне виконання, та при цьому досягаються досить схожі на традицію результати, – вони не є традицією, адже в даному випадку працюють принципово чужі традиційній культурі творчі закони – закони сцени.

До цієї відцентрованої тенденції віднесемо також діяльність деяких фольклорних колективів, у яких є досить розповсюдженим уявлення про те, що вони можуть бути лише свого роду «звуковим музеєм», що позиціонує себе як певна лабораторія традиційного звуковидобування, де зберігається певний «еталон» традиційної пісні. Такі групи активно пропагують «чистоту» відтворення твору – «еталона», а відсутність будь-яких змін у вторинному його виконанні вважають вищим ступенем творчості.

На наш погляд, ця тенденція також є проявом відходу від традиції, адже «... до сих пір ведуться нескінченні суперечки, хто є більш правим у трактовці пісенного фольклору у вторинному його відтворенні, хто є ближчим до оригіналу». Разом із метром пострадянської фольклористики В. Щуровим стверджуємо: «Насправді навіть в одному великому селі різні зіспівані між собою групи співаків виконують пісні по-різному. Точне копіювання аутентичного сільського оригіналу міськими колективами не потрібно. Думаємо, що тільки живе народження художнього організму, а не його клонування, може привести до яскравих творчих результатів» [6, с. 14; тут та далі переклад з рос. мови наш. – В. С., І. С.]

У цьому контексті вважаємо необхідним навести думку видатної української фольклористки С. Грици щодо парадигматичного підходу до системного розуміння цілісності фольклору. Суть цієї теорії полягає, за словами дослідниці, у «несприйнятті фольклорного твору як одиничного явища (фольклорний твір – тільки множина – серія) та введенні поняття «модус мислення середовища», що виводить варіювання логосу (твору) в геопростір, особливо загострюючи увагу на людині-творці, його антропогенних та артикуляційно-виконавських здібностях <...>. Будь-яка пісня є парадигматична множина – серія, що утворилася внаслідок просторово-часового руху твору, його семантичних трансформацій і різних локальних артикуляцій» [2, с. 10].

Історично склалося так, що названі нами вище колективи, які наслідують традицію виконавства за так званим «еталоном», знаходяться в стані постійної творчої та наукової дис-

кусії із фольклористичними молодіжними колективами, що є представниками «доцентрової» тенденції опанування та збереження традиційної культури, яка, на наше переконання, є найперспективнішою для сучасного культурного процесу. Її виразниками є здебільшого ті молодіжні групи, чий пошук є спрямованим до усного способу побутування та відтворення народної традиції за властивими їй законами.

Такі групи не замикаються на сценічних формах, вони опановують і демонструють зразки живого існування культури, передають свій досвід підростаючому поколінню, наповнюючи сучасне життя та свою творчість тими зразками фольклору, що є принципово «неконцертними», тобто в умовах концертної естради – непридатної для них ситуації – втрачають усілякий сенс, адже є проявами локального стилю та мови традиції. Та саме такі зразки фольклору є життєздатнішими елементами традиційної культури. Підкреслюємо, що там, де фольклорна група спирається на знання вчених – фольклористів, етнографів, істориків, а також веде власну збирацьку та дослідницьку діяльність, досягаються значні та вагомні результати. Для таких груп у їхній колективній творчості, що здійснюється за законами традиції, важливим є сам творчий процес, а не орієнтований на глядача результат.

На підтвердження окресленої вище тези наведемо думку В. Щурова, яку ми, безперечно, розділяємо: «... розмови про те, хто першим знайшов «абсолютну істину» у вторинному відтворенні фольклору, повністю безпідставні та необґрунтовані. Важливо, наскільки широким є коло людей, які сприймають твоє бачення художньої правди, та яким є це коло за соціальним статусом» [6, с. 14]. Оскільки молодіжний фольклористичний рух нині є явищем переважно міської культури, В. Щуров зауважує, що творчість таких гуртів знаходить відгук насамперед у колі інтелігенції.

Додамо також думку Є. Андрєєвої, яка, описуючи історію «піонера» фольклористичного молодіжного руху – ансамбля під керівництвом Дмитра Покровського – констатує: «Покровський болісно намагався поєднати практику максимального «занурення» в народну культуру з естетичним підходом... Складається враження, що Покровський-артист домагався естетичного результату..., а Покровський-фольклорист намагався досягнути народну культуру в усіх її проявах, звертався до різних жанрів і стилів фольклорного співу...». На основі цієї тези автор визначає також два основних напрямки в діяльності фольклорного руху та розділяє всіх його учасників на два типи: «фольклористи» та «артисти»: «Фольклористи» сподівалися прищепити народну традицію серед міського населення, а «артисти» завоювали слухацьку аудиторію. «Звичайно, – наголошує автор, – існували й змішані форми, однак певна «дискусія» між цими двома напрямками все ж таки була» [1].

Ідея «наслідування культури своїх предків», що лежить в основі роботи «доцентрових» колективів (теза сформульована у 1980-ті рр. та належить видатному Санкт-Петербурзькому фольклористу А. Мехнецову), є не просто суспільно-корисною, але й достатньо пасіонарною. Саме вона стала підґрунтям широкої хвилі зацікавленості молоддю

своєю корінною культурою та лягла в основу формування молодіжного фольклористичного руху як соціокультурного явища пострадянського простору.

На жаль, «побутовому звучанню пісні у нашому житті взагалі залишилося досить мало місця. Лише дозвільні форми (народні гуляння, вечорниці), сімейні події, що вимагають визначення через пісню особливості моменту (весілля, поховання, зустрічі, проводи тощо) або відтворення цілого свята, затребуваного частиною суспільства (Різдво, Великдень, Трійця тощо), актуалізують необхідність відобразитися у пісні» [4, с. 25]. На цьому тлі діяльність таких наслідувально-дослідних фольклорно-етнографічних колективів є надзвичайно актуальною та суспільно-затребуваною.

Учасники молодіжного фольклористичного руху добре розуміють, що сільськогосподарська праця на землі відходить у минуле, а разом із нею зникають цілі прошарки народної культури. Практично вимирає, гине та щезає село, цей процес є безпосередньо пов'язаним із «втратою сенсу існування в селі, та з втратою традицій, втратою народної пісні, в якій розглянуті майже всі життєві ситуації й виходить із них». Керівник ансамблю української автентичної музики І. Фетисов наголошує: «У сучасному селі практично все втратило сенс: люди народжують дітей, знаючи, що старість доживатимуть на самоті; старі люди садять картоплю для своїх дітей гектарами, хоча їхнім дітям, які живуть у містах, вона не потрібна – їм дешевше купити її в супермаркеті, ніж горбатитися на батьківському городі; робота у своєму домогосподарстві не приносить доходу, бо в нашій країні селянська праця взагалі не цінується – на більшість робіт селянин витрачає набагато більше зусиль, ніж потім одержує віддачі». Загалом, це наша реальність [5]. Тим важливішими є збереження мови сільської культури, способу мислення (що також проявляється в музичних формах і жанрах), що та через століття дозволить нашим потомкам зберегти свою етнічну ідентичність і самосвідомість.

Хто вони – ці фольклористи-пасіонарії – учасники молодіжного фольклористичного руху? Разом із О. Ключніковою [4] окреслимо колективний «портрет» учасників фольклорного руху. Отже, багаторічний досвід спостережень і власної участі у фольклорному русі в Україні дозволяє нам стверджувати, що учасники сучасних фольклорних груп, що втілюють у своїй творчості так звану доцентрову тенденцію, віддають перевагу освоєнню традиції свого (або якогось одного) регіону, а основою своєї діяльності вони вважають збирацьку роботу (фольклорно-етнографічні експедиції в села до носіїв народної культури). При цьому музичний фольклор не є єдиною сферою їхніх експедиційних інтересів: обов'язково вивчається етнографічний і соціокультурний контекст традиції – обряди, звичаї, побут, ремесла, народний костюм, мовний діалект, особливості історії та сучасного етапу розвитку села тощо.

Учасники таких фольклорних груп розуміють, що при всій своїй «нелюбові» до сцени, вона нині є неминучою формою демонстрування (а інколи та збереження) традиційної культури, що утвердилася в сучасному міському житті. Зрозуміло, що сцена та власне фольклор – речі, що є

важко сумісними. Вміння виконувати пісню зі сцени, входити у мистецький та емоційний контакт із слухачем потребує значної майстерності. У цьому контексті – пошуків контактів із міським слухачем – експерименти учасників фольклористичного руху в Україні та країнах СНД вийшли далеко за межі сценічного мистецтва. Багато фольклорних гуртів навіть не називають себе ансамблями: це є науково-творчі об'єднання, історично-етнографічні клуби, молодіжні фольклорні об'єднання, фольклорні клуби, фольклорні театри, гурти української автентичної музики, аматорські вокальні гурти, гурти народної пісні та побутового танцю, школи народного танцю тощо. Більшість позиціонує себе як побутовий колектив, але із розумінням необхідності мати виступи на сцені; або як сценічний колектив, що має ознаки неформальної групи, яка практикує побутовий спів. Суто побутовим чи суто сценічним не вважає та не називає себе жоден із тих колективів, про які йде тут мова.

Щодо способу засвоєння фольклорного матеріалу, зауважимо, що майже всі учасники таких ансамблів беруть за зразок живий спів носіїв традиції та фонограму (власні записи з фольклорних експедицій). Далі йде засвоєння матеріалу з подачі керівника та власна експедиційно-збирацька робота; на останньому місці – нотні збірки та розшифровки. Зрозуміло, що це зовсім не означає, що ці фольклорні групи не враховують матеріал, виданий (надрукований) раніше. Однак принцип роботи, спрямований на усний спосіб засвоєння матеріалу, потребує необмеженого нотами сприйняття, ламки його стереотипів. Є. Алексєєв називає «своєрідним парадоксом» ті випадки, «коли фольклорист переконаний, що його нотація може бути матеріалом для звукового відтворення» [3, с. 293]. Адже, влучно зауважує видатний український фольклорист А. Іваницький, «транскрипція (розшифрування, нотація) народної музики є засобом наукового абстрагування, заміни рухомої (динамічної) інформації на нерухому (статичну)», наслідком чого є «неминуча втрата інформаційної повноти, ... будь-яка нотація не тотожна звучанню фонограми, розучування нотного тексту з метою подальшого виконання не веде до відтворення звукового оригіналу» [там само, с. 219–293].

Спостерігаючи за фольклористичними групами протягом багатьох років професійної діяльності, можемо констатувати: цих людей захоплює засвоєння мови культури. Тут, так само, як і в традиційному інклюзивному середовищі, «... є групи розімкнуті та замкнуті (навіть закриті), з одним яскравим лідером або з кількома, з різними типами взаємостосунків (авторитарним чи демократичним), а особистість керівника не завжди співпадає з лідерством у співі. Це пояснює різноманітність фольклорних гуртів цього напрямку» [1, с. 26].

Разом із О. Ключніковою зауважимо [4, с. 26–27], що оскільки народна пісня не сприймається фольклористичними гуртами лише як естетично-стильове явище, у процесі спільної творчості на перший план виходять інші фактори. По-перше, відбувається ідентифікація свого внутрішнього світу з проявленням будь-якої конкретної традиції як наслідування автентичних майстрів – її носіїв. Тут ко-

жен сам визначає свою межу «занурення» у традицію: хтось ходить у повсякденному житті у народних строях, хтось їде у село та займається сільським господарством; хтось шукає уподібнення через деталізоване переймання звуковидобування та певних локальних діалектних особливостей тощо.

По-друге, у процесі формування та опрацювання спільної «традиційної мови» формується так звана «мала група», що є головним осередком традиційного транслювання накопичених сторіччями знань і навичок. При цьому кожен учасник отримує можливість саморозвитку та саморозкриття, займає своє місце всередині живого організму, яким є мала група (у давнину – родина, нині – фольклористичний ансамбль). Наступність традиції є творчим гаслом цих груп, тому вся їхня робота, в тому числі вокальна, перетворюється у процес постійного особистісного творчого пошуку (тобто засвоєння традиції кожним окремим учасником) у поєднанні зі спільною роботою у групі. Ідея наслідування традиції ніби заново запускає творчий процес: виконавець народної пісні у давнину та нині не тільки оберігає, але й оновлює традицію: в спільній творчості відбувається поєднання колективного досвіду та досвіду кожного учасника.

Ще одним важливим моментом у творчості молодіжних фольклористичних гуртів є непроста та значна робота по засвоєнню регіональної мовно-вокальної традиції, її жанрово-стильових особливостей; ця робота потребує обережного ставлення до діалектного інтонування та артикулювання (звуковидобування). Зрозуміло, що опанування етнодіалектних особливостей музичного матеріалу природніше, легше та швидше відбувається там, де учасники групи займаються опануванням будь-якої однієї локальної традиції, а ще краще – традиції рідного регіону (у цьому випадку керівнику фольклорної групи достатньо лише допомагати входженню в систему звуковидобування, а наявність фольклориста – консультанта дозволяє забезпечити текстову достовірність і встановити межі варіативності). У цьому контексті цікавим є переказання О. Ключникової, яке ми розділяємо: «Поєднання в одному обличчі вченого-фольклориста та хормейстера – ось ідеал керівника, який необхідний фольклорному колективу. Однак нечисленні приклади такого роду демонструють, що та цього не завжди достатньо для найкращої творчої реалізації такої групи: важливим є саме спрямування пошуків, пісні необхідно знайти місце у нашому житті» [там само, с. 27].

Синельников И. Г., Синельникова В. В. Фольклорное движение в Украине: современные тенденции, проблемы и перспективы.

А Посвящается фольклорному движению, ставшему одним из феноменов отечественной культуры второй половины XX – первой четверти XXI века. Под фольклористикой при этом понимаем любое использование аутентичного фольклора вне естественной для него среды, в том числе на сцене. Определяются тенденции фольклорного движения (центробежная и центростремительная), описываются пути и методы освоения этнической традиции в молодёжных фольклорных ансамблях.

Ключевые слова: фольклор; фольклорист; фольклористика; аутентика; фольклорное движение; фольклорный ансамбль; этническая традиция

Synelnikov Ivan, Synelnikova Valentina. Folklore Movement in Ukraine: Modern Trends, Problems and Perspectives.

С The paper is devoted to the folklore movement, which became one of the interesting phenomena of the national culture of the second half of the XX – the first quarter of the XXI century. The notion 'folklore' here we mean any usage of authentic folklore outside of its natural environment, as well on the stage. The trends of folk movement (centrifugal and centripetal) are outlined; ways and methods of capturing ethnic traditions in youth folk ensembles are described.

Key words: folklore; authentic; folklore movement; folklore ensemble; ethnic tradition

Пошук сучасних несценічних форм побутування традиції, збереження її живої сутності, вільного процесуального характеру, гнучкого та різноманітного функціонування пісенних жанрів (за визначенням С. Грици [2] – фольклорних творів як парадигматичної «множини-серії») у різних виконавських складах – ось те, до чого має прагнути фольклорний ансамбль, що працює у справі збереження та міжпоколінняного транслювання традиції. Саме народна пісня, як культурно-історичний феномен, спроможна об'єднати на цьому підґрунті тисячі людей.

Висновки. Отже, окреслимо ту роль, яку виконує фольклорний рух у сучасному українському суспільстві. Це вагома просвітницька роль, оскільки діяльність учасників руху дає часткове уявлення про ті пласти етнічної культури, що були забутими або зникли десятиріччя тому. Значною мірою молодіжний фольклорний рух вплинув на формування у музичному житті сучасного міста нового музично-естетичного ідеалу, що допомогло багатьом знайти своє місце у міському гомоні, яким нині є музика міста, визначити свої прихильності, отримати певний духовно-естетичний імпульс. Фольклорний рух можна розглядати і як канал оновлення інших сфер музичної культури, оскільки мелодії та ритми у виконанні фольклорних ансамблів стали творчим імпульсом і для композиторів, і для естрадних співаків, і навіть для рок-груп.

Отже, «... учасники молодіжного фольклористичного руху є творцями культури сьогоднішнього дня, в який закладені та досвід предків, та майбутнє її процвітання» [4, с. 27].

Список використаних джерел

1. Андреева Е. Д. Фольклорное движение как культурный феномен второй половины XX века. URL: <https://www.socionauki.ru/journal/articles/159684/>.
2. Грица С. Механізми вербально-музичної парадигматики у фольклорі. Студії мистецтвознавчі / [ред. колег. Г. А. Скрипник та ін.]. Київ: Вид-во ІМФЕ, 2005. Число 8 (12). Театр. Музика. Кіно. 134 с.
3. Іваницький А. І. Українська музична фольклористика (методологія та методика). Київ: Заповіт, 1997. 392 с.
4. Ключникова О. О современных тенденциях фольклорного движения. Вестник Российского фольклорного союза. Москва, 2003. № 1. С. 22–27.
5. Фетисов І. Зона деградації. URL: <http://www.bozhychi.com.ua/svit/publikacij/zona-degradaciyi>.
6. Щуров В. «Соловке»-35. Вестник Российского фольклорного союза. Москва. 2003. № 1. С. 10–18.

Дата надходження до редакції авторського оригіналу: 10.08.2018 р.

ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНЕ СТАНОВЛЕННЯ ЛІНГВОМЕТОДИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ІНОЗЕМНИХ МОВ У ПЕРІОД ПРОСВІТНИЦТВА

А Проаналізовано історико-педагогічну генезу становлення лінгвометодичної підготовки майбутніх викладачів іноземних мов у період Просвітництва. Визначено, що викладач іноземних мов був взірцем моральності; проявляв любов до професії, до вихованців; досконало володів дисципліною, яку викладав; мав потяг до самоосвіти та самовдосконалення. Педагогічний діяч періоду Просвітництва орієнтувався навчити не тільки читати та перекладати тексти іноземною мовою, він прагнув зробити наставника стати активним учасником іншомовної комунікації.

Ключові слова: компетентність; лінгвометодична компетентність; лінгвометодична підготовка; підготовка майбутніх фахівців; викладач іноземної мови; період Просвітництва

Актуальність проблеми. Модернізація професійної підготовки сучасних викладачів іноземних мов, а саме їхньої лінгвометодичної підготовки, передбачає вивчення й урахування історичного досвіду, становлення та розвитку системи навчання іноземних мов узагалі на території України. Розуміння сутності лінгвометодичної підготовки як базової структури професійної компетентності сучасного викладача іноземних мов є можливим за умови ретроспективного аналізу витоків його професійної діяльності, становлення його як ідеального професіонала в межах діахронічного аналізу та за рахунок усвідомлення складників його професійної підготовки.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Думки та ідеї учених-філологів, методистів, викладачів, учителів різних періодів вплинули не тільки на особливості оволодіння іноземними мовами як дисципліни, а й на виключність підготовки майбутніх викладачів іноземних мов, особливо в аспекті їхньої лінгвометодичної підготовки. Історія лінгвометодичної підготовки майбутніх викладачів іноземних мов поки що залишалася поза увагою вчених, проте передумови цього питання розглянуто дослідниками різних галузей наукового знання й у вітчизняній, і в зарубіжній науковій практиці. Зокрема, проблеми пошуку, опису педагогічної діяльності взагалі та особливості педагогічної діяльності викладачів іноземних мов зокрема описано в працях класиків літератури (Л. Толстой, Т. Шевченко, І. Франко); їхні твори стали джерелом для вивчення еволюції ставлення суспільства до викладачів; із позиції філософії частково проблему висвітлено А. Дистервегом,

Г. Сковородою, В. Татищевим, Г. Тепловим; із позиції педагогіки, зокрема в історичному сенсі, репрезентовано у працях В. Вихруша, М. Євтуха, Л. Нікшикової, С. Сірополка, О. Солодянкіної; з позиції культурології розглянуто особливості впливу діяльності викладачів іноземних мов на культурну спадщину України (О. Висоцький, В. Греченко, В. Кушнерук, В. Режко, І. Чорний); особливість підходів, методів, засобів і технологій навчання іноземних мов проаналізовано в студіях Н. Борисової, М. Ветчинової, Л. Гульпа, Л. Кравчук, Б. Лабінської, Т. Литнєвої, В. Плахотника, Л. Щерби, історичний аналіз підготовки викладачів на території України – В. Безлюдна, А. Долапчі, О. Мисечко, О. Шендрок.

Аналіз цих досліджень показав, що в жодній роботі не виділено еволюцію лінгвометодичної підготовки викладачів іноземних мов, що була використана ними впродовж професійної діяльності або у процесі їхньої підготовки. Враховуючи дисертаційний матеріал, програмні документи, що регламентували підготовку майбутніх викладачів іноземних мов, знаходимо підтвердження того, що історія питання лінгвометодичної підготовки зазвичай розроблялася у вузькому науково-методичному аспекті, тому її результати не можуть повною мірою бути використані у процесі моделювання системи формування лінгвометодичної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов. А отже, проведений огляд наукових розвідок проблеми лінгвометодичної підготовки майбутніх викладачів іноземних мов на території України та уявлення про них як фахівців узагалі має достатньо фрагментарний, урив-

частий, розпорошений характер. Комплексне й цілісне дослідження цього питання ще відсутнє. На жаль, ідеографічної традиції, присвяченої проблемі лінгвометодичної підготовки майбутніх викладачів іноземних мов, ще не склалося, у результаті чого стан її науково-історичної розробки серйозно відстає від суспільної потреби.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Оскільки в науковій літературі бракує напрацювань щодо історико-педагогічного аналізу проблеми, виникла необхідність у визначенні тактики для цього аналізу. Використовуючи документи та історичні хроніки, мета цього дослідження у співвіднесенні особливостей лінгвометодичної підготовки майбутніх викладачів для створення ретроспективної генези лінгвометодичної підготовки майбутніх викладачів у період Просвітництва цього явища.

Мета статті – проаналізувати історико-педагогічну генезу становлення лінгвометодичної підготовки майбутніх викладачів іноземних мов у період Просвітництва.

Викладення основного матеріалу. Процес підготовки майбутніх учителів іноземних мов як системи В. Безлюдна вбачає у впливові багатьох чинників, які доцільно розглядати на трьох рівнях: як процес, як стан і як результат [83, с. 103]. Відповідно до цього, необхідно було опрацювати літературу, яка дає можливість поєднати в систему окреслені вище взаємопов'язані складники для історико-педагогічного аналізу проблеми становлення лінгвометодичної підготовки майбутніх викладачів іноземних мов у науковому просторі.

У різні періоди розвитку суспільства в літературі представлена інформація щодо лінгвометодичної підготовки майбутніх викладачів у двох векторах. По-перше, є розуміння, як саме вивчали іноземні мови, які методики та технології застосовували. Такі праці використано з метою з'ясувати, яким саме методичним інструментарієм користувалися викладачі конкретних періодів. По-друге, представлено результати аналізу викладача іноземних мов як особистості. Деталізовано їхні якості, знання та вміння, якими вони володіли, на що були зорієнтовані їхні професійні цінності. Оскільки у науковій та художній літературі, особливо в перші два періоди, поняття «викладач іноземної мови» як окремої кваліфікації не існувало, то для збирального аналізу враховувалися і вимоги до викладачів узагалі, і до тих, хто викладав іноземну мову зокрема.

Отже, у період XVII–XVIII ст., що відомий значними зрушеннями педагогічної думки (період Просвітництва), виникають, перші державні школи, Академії наук, інститути, учительські семінарії та училища, а також створюється перший прародич сучасного Міністерства освіти (Комісія про заснування училищ) [8, с. 149].

Проникнення західної культури та освіти за рахунок розвитку друкарства дало можливість перейняти новітні іноземні педагогічні ідеї. Рядки про тогочасних педагогів підкреслено в працях Яна Амоса Коменського: вчитель мав бути чесним, діяльним, наполегливим, живим взір-

цем доброчесності, відданим справі, який пробуджує інтерес учнів до знань, прищеплює прагнення до освіченості та працелюбності [9].

Перші спроби на державному рівні узгодити рекомендації з лінгвометодичної підготовки викладачів були зроблені у XVIII ст. реформою Петра I. Методичні рекомендації відобразили складений у той час колективний досвід виховання і навчання молоді за підручниками: «Буквар» Федора Полікарпова; «Перше учіння отрокам» Феофана Прокоповича [11, с. 33]. У своїх філософських роздумах В. Татищев закликав ставитися до підопічних як до своїх дітей, навчати їх не тільки грамоти, але й формувати особистісні якості, що будуть при нагоді впродовж життя [8].

Важливі та значні спроби узагальнення тодішньої світської освіти були сформульовані М. Ломоносовим у праці «Про проект регламенту московської гімназії», що у подальшому був узагальнений у колективній праці професорів Московського університету «Спосіб учіння», яка й стала прототипом сучасної методики. Вважалося, що освічений педагог мав здійснювати педагогічну діяльність, стати для тих, кого навчали, взірцем доброчесності, непопачності характерів, а під час навчання педагог має бути поблажливий та ласкавий, не відбити бажання в учнів учитися [8]. На думку Т. Донської, створення цієї дисципліни стало початком викладання методики як професійно важливої дисципліни, що стала обов'язковою під час підготовки викладацьких кадрів [7, с. 35]. Хоча всі окреслені наукові праці присвячені методиці викладання рідної мови, та вони стануть у подальшому орієнтиром для необхідності розробки окремих галузевих методик.

В Україну Просвітницька епоха прийшла з Північної Європи. Реформи спочатку поширилися на Річ Посполиту, а звідти й на іншу територію України. Як зазначено раніше, завдяки книгодруку збільшився попит на іноземні мови в Україні. Іван Федоров услід за Франциском Скориною (1517–1519) перекладає низку богословських книг з латини та грецької й засновує (1573 р.) у Львові друкарню, де друкує слов'янську «Азбуку» та нове видання «Апостола» [4].

Друкарство сприяло появі значної кількості освічених людей, що призвело до поширення науки та освіти територією України. У XVI ст. розпочалося заснування в містах та селах народних шкіл, а у 1576 р. на Волині засновано перший заклад вищої освіти – Острозька колегія, де вперше починається викладання іноземних мов, що поступово поширюється на гімназії та університети України [10, с. 1]. Керівник, київський воєвода Костянтин Острозький, запрошує іноземних учених викладати низку дисциплін, зокрема й іноземні мови [13].

Упродовж XVIII ст. у європейських державах розпочалася реорганізація та формалізація структури освіти, на кшталт тієї, що була оприлюднена в галицькій провінції монархії Австрії Габсбургів (1774 р.). Освітній процес регламентувався «Загальними правилами» (Allgemeine Schulordnung) у межах трирівневої системи освіти, яка

складалася з початкової школи (для дітей селян та ремісників), середньої школи (для дітей міщан) та «нормальних шкіл» для підготовки вчителів [12, с. 15].

Головним культурним та освітнім центром після закриття Острозької колегії (1636 р.) стала Києво-Могилянська колегія (згодом Київська академія) (1701 р.). Особливу роль було відведено вивченню латини на основі опрацювання філософських творів Античності, Середньовіччя, Просвітництва. Один із визначних вихованців Києво-Могилянської академії Г. Сковорода став для України творчим та науковим взірцем, який сприяв розвитку української філософської думки [6]. Споглядаючи за педагогічним взірцем, Г. Сковорода бачив його людиною чуйною, гуманною та чесною, яка мала позитивно впливати на своїх підопічних [14]. У роздумах І. Песталоцці вчитель мав бути сповнений любові та мудрості, йому повинно бути притаманне вміння володіти собою та помічати в кожній окремій дитині унікальність [9].

Вплив європейської реформації освіти торкнувся і тогочасної Росії. За наказом Катерини II (1782 р.) було окреслено план народних училищ, на базі яких відбувалася підготовка вчителів та підручників для виховання нації. Така ж традиція була перейнята й Україною (1763–1764). Самуїл Миславський запропонував «інструкцію», що містила Положення про викладання іноземних мов у київських закладах освіти. Згідно з інструкцією для вивчення мови було виділено два роки (перший рік на вивчення граматики; другий – синтаксис), визначено підручники, за якими здійснювали підготовку, рівень володіння мовою та запропоновано можливість спілкування з носіями мови [14].

Мовна підготовка в Києво-Могилянській академії полягала у викладанні кількох мов: *латинська мова* була за рукою освіченої людини, нею користувалися в будь-якій ситуації (побут, державна / військова установа); *грецька мова* давала можливість долучитися до скарбниці світової культури; *польською мовою* володіли майже всі студенти в Україні, нею користувалися при викладанні дисциплін [15, с. 81–85].

За розробками Симона Тодорського, з 1738 року починають вивчати нові європейські мови (німецьку, французьку) та старовірєвську (для дослідження джерел християнства) [там само, с. 81]. Популярність нових мов була визначена зростанням попиту на випускників, яких одразу запрошували працювати викладачами. Отже, знання латини хоча й було паспортом освіченості, але її значення поступово зменшувалося. Рік за роком перевага надавалася вивченню нових мов – німецької та французької (їх обирали 45 % студентів), іспанської, італійської.

Головна складність, наприклад, для відкриття класу з німецької, знову полягала у відсутності викладачів; для викладання французької мови (з 1753 р.) запрошувалися носії мови. Дослідженням Н. Синичкіної визначено низку труднощів у викладанні нових мов [11]. По-перше, це коштовні зобов'язання, що були значно вищі для інозем-

них викладачів. По-друге, володіння тільки іноземною мовою ускладнювало викладачам-іноземцям можливість пояснити студентам правила тощо. Тому для вирішення цих питань, з одного боку, до Слуцька було направлено двох талановитих студентів філософії вивчити німецьку та французьку мови для подальшого викладання в Академії. З іншого, – установа намагалася залишати викладачами вихованців Київської Академії, що стало на той час уже успішною традицією [там само]. Серед випускників Київського колегіуму були Г. Сковорода, Ф. Прокопович, А. Сатановський, які у своїй подальшій діяльності активно перекладали та викладали, усіляко заохочуючи нове мислення у своїх підопічних [10, с. 2].

На думку Г. Антонюк, мовознавча концепція Києво-Могилянської академії постійно підтримувала піднесення престижу багатомовності. У стінах закладу іноземною мовою викладалися такі навчальні курси: «Логіка»/«*Philosophia rationalis*»; «Фізика або натурфілософія»/«*Physics seu philosophia naturalis*»; «Метафізика» [1, с. 219].

Успішність вивчення іноземної мови в Україні відкривала широкі можливості: або продовжити навчання в європейських університетах, або стати викладачем іноземних мов у кількох університетах. Педагоги, викладаючи мови, використовували різноманітні активні методи самостійної роботи: творчі роботи на певну тему, складання анотацій, підготовка промов, підготовка рефератів, участь у дискусіях, проводилися колоквиуми та диспути; наприкінці року готували публічні диспути із запрошенням іноземців із Західної Європи, Балкан, Росії, Близького Сходу [2, с. 344].

Європейські педагоги головною метою навчання вбачали формування інтелектуальних умінь, уявлень, понять і теоретичних знань (Й. Герbart), під зразковим педагогом розуміли не тільки досконале володіння своєю дисципліною, але й любов до дітей та своєї професії, прагнення постійно стежити за новими педагогічними, психологічними та методичними тенденціями (А. Дістерверг) [5, с. 11].

Висновки з даного дослідження. Узагальнюючи аналіз наукової та художньої літератури з питання становлення лінгвометодичної підготовки вчителів іноземних мов у період Просвітництва, зауважуємо, що педагог того періоду є взірцем моральності; любові до професії, до вихованців; досконало володіє дисципліною, яку викладає; має потяг до самоосвіти та самовдосконалення. Такий педагогічний діяч орієнтувався навчити не тільки читати та перекладати тексти іноземною мовою, він прагнув зробити наставника активним учасником іншомовної комунікації; підготувати деяких студентів до майбутньої педагогічної діяльності. Викладач того часу – це гуманіст, просвітник, який ставить у центр своєї освітньої діяльності особистість учня.

Перспективи подальших розвідок. Дослідження не претендує на завершеність, у перспективі вбачається аналіз інших історичних періодів для визначення динаміки становлення лінгвометодичної підготовки майбутніх викладачів іноземних мов.

 Список використаних джерел

1. Антонюк Г. Освіта у Києво-Могилянській академії та формування нової педагогічної культури України в період XVII–XVIII ст. *Педагогіка і психологія професійної освіти. Сер. Історія професійної освіти*. 2012. № 5. С. 112–121.
2. Антонюк Г. Про викладання іноземних мов у Києво-Могилянській академії (XVII–XVIII ст.). *Наукові записки. Сер. Філологічні науки*. 2009. Вип. 81 (2), С. 341–345.
3. Безлюдна В. В. Теорія і практика професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов у вищих педагогічних навчальних закладах України (1948–2016): дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01, 13.00.04 / Уманський держ. пед. ун-т ім. Т. Г. Тичини, Рівненський держ. гуманіт. ун-т. Рівне, 2017. 520 с.
4. Висоцький О. Ю. Історія української культури: навч. посіб. Дніпропетровськ: НМетАУ, 2009. 130 с.
5. Воронцова В. Г. О гуманистической сущности учительского звания. *Монолози обучители: монография*. / науч. ред. В. Ю. Кричевский; сост. Е. В. Люликова. Санкт-Петербург: СПбАППО, 2003. С. 5–20
6. Греченко В. А., Чорний І. В., Кушнерук В. А., Режко В. А. Історія світової та української культури: підруч. для вищ. закл. освіти. Київ: Літера, 2000. 464 с.
7. Донская Т. К. Краткие очерки по истории методики русского языка. Санкт-Петербург: Сударыня, 2003. 144 с.
8. Дружинский А. Н. История образования и педагогической мысли: учеб. пособ. для студ. высш. учеб. завед. Москва, 2004. 136 с.
9. Коменский Я. А. Локк Д. Руссо Ж.-Ж. Песталоцци И. Г. Педагогическое наследие / сост. В. М. Кларин, А. Н. Дружинский. Москва: Педагогика, 1989. 416 с.
10. Кришко А. Особливості розвитку мовної освіти в Україні у XIX–поч. XX ст. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*: зб. наук. пр. УДПУ ім. Павла Тичини. Умань: ПП Жовтий О. О., 2012. № 42. С. 246–245.
11. Синичкина Н. Е. Формирование лингвометодической компетенции будущего учителя родного русского языка в современном вузе: дисс. ... д-ра пед. наук: 13.00.08 / Новгород. гос. ун-т им. Ярослава Мудрого. Великий Новгород, 2010. 365 с.
12. Мозгова І. І. Іноземні мови в Острозькій колегії, братських школах і Києво-Могилянській академії (кін. XVI–поч. XIX ст.). Суми, СумДПУ ім. А. С. Макаренка: Препринт. 2004. 56 с.
13. Історія України: навч. посіб. Вид. 2-ге, доп. / Панібудьласка В. Ф., Деревінський В. Ф. Макогон В. П. та ін. Київ: КНУБА, 2008. 133 с.
14. Серебренников В. Киевская академия с половины XVIII в. до преобразования её в 1819 г. Киев, 1897. 151 с.
15. Хижняк З. І. Києво-Могилянська академія. Київ: Вища шк., 1981. 236 с.

Дата надходження до редакції
авторського оригіналу: 11.08.2018 р.

Кокнова Т. А. Историко-педагогическое становление лингвометодической подготовки будущих преподавателей иностранных языков в период Просвещения.

А Проанализирован историко-педагогический генез становления лингвометодической подготовки будущих преподавателей иностранных языков в эпоху Просвещения. Определено, что преподаватель иностранных языков был образцом нравственности; проявлял любовь к профессии, к воспитанникам; в совершенстве владел дисциплиной, которую преподавал; тяготел к самообразованию и самосовершенствованию. Педагогический деятель эпохи Просвещения ориентировался научить не только читать и переводить тексты на иностранном языке, он стремился сделать наставника активным участником иноязычной коммуникации.

Ключевые слова: компетентность; лингвометодическая компетентность; лингвометодическая подготовка; подготовка будущих специалистов; преподаватель иностранного языка; эпоха Просвещения

Koknova Tetiana. Historical and Pedagogical Formation of the Linguistic and methodical training of Future teachers of Foreign Languages During the Age of Enlightenment.

S The paper analyzes the historical and pedagogical genesis of the linguistic and methodical training of future teachers of foreign languages during the Age of Enlightenment. It was revealed that the teacher of foreign languages was a model of morality; showed love for the profession and students; the perfect master of the discipline that h\she taught; aspired towards self-education and self-improvement. The pedagogical worker was oriented to teach not only to read and translate texts in foreign language, but, what is more, h\she aspired to make the mentor an active participant in foreign-language communication.

Key words: competence; linguistic and methodical competence; linguistic and methodical training; training former specialists; foreign language teacher, the Age of Enlightenment

ПРОБЛЕМА НАВЧАННЯ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ-СЛОВЕСНИКІВ КОМПАРАТИВНОМУ ЖАНРОВОМУ АНАЛІЗУ ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ

А Досліджена проблема навчання майбутніх учителів-словесників компаративному жанровому аналізу художнього твору. Розкрито і доведена доцільність застосування у фаховій підготовці студентів-філологів компаративного жанрового аналізу художнього твору. Описані засади, на яких базується компаративний жанровий аналіз художнього твору та запропонована структура аналізу художнього тексту компаративним жанровим шляхом.

Ключові слова: аналіз художнього твору; жанровий аналіз; шляхи аналізу художнього твору; родово-жанрова специфіка художньої літератури

Актуальність проблеми. Державна національна програма «Освіта. Україна XXI століття», «Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки» актуалізують питання фахової підготовки майбутнього вчителя, що, відповідно до цього, передбачає зміщення акцентів вектора методичної підготовки вчителів-філологів у вищій школі. Науково-методична громада України перебуває у пошуках нових продуктивних підходів, які б сприяли підготовці високоосвіченого та високопрофесійного вчителя-словесника. Влучним і важливим видається твердження Л. В. Мацевко-Бекерської про те, що «сама фахова компетентність учителя чи викладача літератури повинна стати засобом плекання особистості, різцем, що має шліфувати найкращі людські чесноти й усувати найменші вади» [3].

Пріоритетним питанням у системі філологічної освіти є формування фахових компетенцій, що пов'язані з володінням уміннями і навичками аналізу художніх творів. Опанування компаративним жанровим аналізом художньої літератури, на нашу думку, дозволяє у майбутній професійній діяльності студентам-філологам формувати гуманістичний світогляд учнів, толерантне ставлення до літературних творів різних народів; спрямувати учнів на розуміння творчого характеру взаємовпливу різних культур; допомагати досягнути національну самобутність української літератури.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. У науково-методичних студіях ХХ–ХХІ століття актуалізується питання вивчення шляхів аналізу художнього тексту в шкільній і вишівській практиці. Мова йде, насамперед, про дослідження Н. І. Гричаник, О. О. Ісаєвої, О. М. Ніколенко, Л. В. Мацевко-Бекерської, Л. Ф. Мірошніченко, Б. Б. Шалагінова, Ф. М. Штейнбука та ін. (на прикладі вивчення зарубіжної літератури); Н. Й. Волошиної, В. П. Марка, А. Л. Ситченко, Є. А. Пасічник, Г. Л. Токмань та ін. (на прикладі роботи з творами української літератури). Ці вчені-методисти висвітлюють загальні аспекти аналізу художнього твору. Огляд їхніх науково-методичних праць дозволяє окреслити такі складові проблеми аналізу художнього твору: 1) проблемно-тематичний, подієвий, пообразний, комбінований, композиційний, структурно-стилістичний аналізи проводити з урахуванням жанрової своєрідності твору; 2) застерігають від шаблонного підходу до аналізу художнього твору, натомість рекомендують обирати результативну стратегію аналізу художнього твору, яка по винна викликати зацікав-

леність учня; 3) переважно не диференціюють форми, прийоми, види навчальної діяльності при аналізі різних жанрів.

Як бачимо, аналіз сучасного теоретико-методичного дискурсу засвідчує, що більшість науково-методичних напрацювань стосуються загальнометодичних проблем шкільного і вишівського аналізу художнього твору. Помітні зрушення у питанні вивчення художнього твору в жанровому аспекті відбулися останніми роками завдяки Н. В. Романишиної, Л. В. Скорини, М. Е. Шульгун.

У навчальному посібнику Л. В. Скорини «Аналіз художнього твору» (2013) чільне місце відведено розділу «Аналіз родової, видової та жанрової форми твору». Автор рекомендує роботу з аналізом жанру художнього тексту проводити за трьома етапами: 1) визначити літературний рід; 2) у межах визначеного роду визначити його жанр, співвіднести твір із традиційними жанровими різновидами; при наявності авторської дефініції – перевірити її точність; 3) визначити жанрову своєрідність твору (жанрову традиційність чи новаторство); якщо твір не співвідносний із існуючими жанровими формами – уточнити й описати його жанрові форми [5, с. 399]. Також Л. В. Скорина радить із метою спрощення жанрового аналізу лірики застосовувати «систему домінант, які характеризують певний ліричний різновид. Наприклад, основна увага зосереджена на сфері роздумів: якщо є мотиви елегічного (іноді баладного) змісту – це думка» [там само, с. 387–388].

Вагомою є стаття Л. В. Скорини «Формування умінь і навичок аналізу малої прози у вищих закладах (на матеріалі оповідання Валер'яна Підмогильного «Гайдамака»)» (2015), яка містить практичні рекомендації, адресовані викладачам і студентам, щодо аналізу-інтерпретації малої прози. Автором запропоновано орієнтований алгоритм аналізу-інтерпретації, що складається з 11 кроків. Фаховий інтерес у нас викликає власне 9 крок – аналіз жанрової форми, який передбачає розкриття специфіки жанру оповідання. Дослідницею окреслені формальні структурні елементи оповідання (одноподієвість, одна головна настроєва домінанта, один головний герой, мінімальна кількість другорядних та епізодичних персонажів) [7].

Новий етап у вивченні жанрової природи художнього тексту настав і з публікацією монографії Н. В. Романишиної «Українська художня мала проза: теоретико-методичні аспекти вивчення» (2013) [4]. Дослідницею обґрунтовано і репрезентовано методичну систему вивчення художніх творів

малої форми жанровим шляхом аналізу, визначено особливості вивчення жанрово-видових форм художньої малої прози, окреслено методичні орієнтири формування генологічної компетентності майбутніх учителів української літератури і проаналізовано з урахуванням сучасних жанрових теорій оповідання, новели, художній нарис тощо. Визначальна особливість жанрового аналізу, на думку Н. В. Романишиної, полягає у впливі на «активність реципієнта», оскільки, як правомірно вона підкреслює, що «жанр – низка втілених автором естетичних прийомів, з якими частково знайомий читач; читання художнього твору певного жанру ґрунтується на спадкоємності сприйняття» [4, с. 49]. Наприклад, автор рекомендує проводити жанровий аналіз творів малої прози за такими етапами: визначити родову основу твору; охарактеризувати загальновидові ознаки; уявити конкретно-жанрову специфіку; окреслити індивідуально-авторську модифікацію; вписати художній твір аналізованого жанру в генологічну свідомість творців і споживачів культури [там само, с. 52].

На наш погляд, однією з цінностей цього дослідження є вивчення питання пошуку спільностей і відмінностей у жанрових утвореннях за типологічним принципом. Погоджуємось із твердженням методиста, що «якщо навчити студентів використовувати метод типології, аналізуючи твори малих жанрів українських письменників певного історико-літературного періоду, вони зможуть визначити спільні та диференційні структурні й функціональні ознаки в оповіданнях, новелах, нарисах ..., їхніх жанрових модифікаціях, розширяючи уявлення про стійкі (константність), повторювані (репродуктивність) та еволюційно змінні (лабільність) атрибути жанру» [5, с. 65].

Отже, Н. В. Романишина вперше у вітчизняній методиці літератури описала основні напрямки вивчення художніх текстів малої прози шляхом жанрового аналізу. Застосування цих методичних матеріалів, по-перше, сприяє збагаченню науково-методичного інструментарію, по-друге, є надзвичайно важливим для формування професійної компетентності майбутніх учителів-словесників, по-третє, створює простір для подальших науково-методичних розвідок.

Цікавими є практичні рекомендації М. Е. Шульгун, що представлені у статті «Жанрова динаміка: методика вивчення (на матеріалі роману Д. Данилова «Опис міста»)» (2016). Автором запропоновано етапи аналізу художнього твору з урахуванням специфіки його жанру та розроблено алгоритм навчальних дій. На прикладі роману Д. Данилова «Опис міста» М. Е. Шульгун доводить, що «авторові вдалося в межах досліджуваного жанру не тільки успадкувати наявні традиції, але й оновити даний жанр» [7]. Цілком погоджуємось із цим твердженням, що «жанровий аналіз художнього тексту є важливим і необхідним інструментом розвитку предметної складової професійної компетентності майбутнього вчителя словесності; він формує вміння об'єктивного осмислення особливостей жанрової форми, її поетики (способу побудови); вчить розуміти через структуру твору певну авторську естетичну концепцію дійсності» [7].

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми. Водночас вивчення художнього твору в аспекті

компаративного жанрового аналізу практично не розглядалось ученими-методистами. Саме тому є потреба у розробленні методичної системи для студентів-філологів педагогічних закладів вищої освіти, яка б розкривала у зіставленні з іншими художніми творами в різних національних літературах їхню жанрову своєрідність і неповторність і виявляла самотність національних художніх творів. Такий стан означеної проблеми зумовлює актуальність і мету наукової розвідки.

Мета статті – дати визначення компаративного жанрового аналізу художнього твору, описати засади, на яких базується компаративний жанровий аналіз художнього твору, запропонувати структуру аналізу художнього тексту компаративним жанровим шляхом.

Викладення основного матеріалу. Використовуючи результати сучасних науково-методичних досліджень, спробуємо дати визначення компаративного жанрового аналізу художнього твору.

Компаративний жанровий аналіз – це умовний поділ цілісного художнього твору на структурні елементи, розгляд кожного складника відокремлено та у взаємозв'язках, знаходження загальних усталених типологічних ознак і виявлення оригінальних авторських національних рис, із метою пізнання іншої літератури (культури) й осягнення (утвердження) самотності національної літератури.

Огляд методичних праць як практичного, так і наукового характеру з проблеми жанрового аналізу художнього твору в шкільній і вишівській практиці доводить, що технологія компаративного жанрового аналізу у курсі викладання зарубіжної літератури має ґрунтуватись на такому:

- осмисленні жанру як історично сформованого і неперервно змінного типу літературного твору;

- вмінні та навичках зіставляти загальні усталені типологічні ознаки і виявляти оригінальні авторські національні жанрові риси.

Запропонований нами компаративний жанровий аналіз художнього твору базується на таких засадах:

- художній текст визначається не лише наперед заданою структурою, але й віддзеркалює авторський наратив, літературну свідомість нації та епохи, залежить від естетичної інтерпретації письменника;

- вивчення жанру художнього тексту передбачає деталізований аналіз поетики твору;

- аналіз тексту виявляє універсальні та національні жанрові ознаки;

- художній твір є носієм індивідуально авторської варіації (моделі) жанру;

- жанр художнього твору проектує читацьке сприйняття;

- художній твір – це засіб пізнання іншого;

- художній твір розглядається як носій системи цінностей національної культури;

- порівняння жанрів у різних літературах визначає національну самотність літератури.

В основу компаративного жанрового аналізу художнього твору покладено такі підходи:

- порівняльний – дозволяє розкрити закономірності літературного процесу, з'ясувати типологічні схожості та

відмінності між подібними літературними явищами в національних літературах, допомагає кращому сприйняттю індивідуальності творчої манери письменника, що розкривається у зіставленні та порівнянні; сприяє осягненню духовної єдності й національної неповторності різних літератур у культурно-історичному розвитку;

– герменевтичний – вирішує питання розуміння тексту, оскільки передбачає розуміння художнього тексту як структури; стимулює інтерес до читання;

– емоційно-ціннісний – дозволяє збагнути природу художніх цінностей, усвідомити розбіжності у системі культурних цінностей, визнати і сприйняти інший культурний код;

– імагологічний (етноімагологічний за В. В. Будним [1]) – дає можливість зрозуміти репрезентації Я та Інший; відкрити Іншу націю, Інший народ і представлення його образу в національній літературі;

– культурно-семантичний – забезпечує вивчення культури, традицій, звичаїв тощо через мовленнєву організацію художнього тексту.

Також рекомендуємо при вивченні жанрової природи художнього твору виокремлювати такі аспекти:

– жанр – ключове теоретико-літературне поняття у курсі літератури;

– категорія жанру повинна бути не допоміжним, а стрижневим елементом аналізу художнього твору;

– жанр – певний «маркер» художнього твору, який спрямовує читацькі сподівання;

– визначення жанрових ознак художнього твору – це початок глибинного цілісного аналізу художнього твору;

– жанр і творча індивідуальність письменника; жанр і «модель світу»;

– у старших класах жанр доцільно вписувати у систему літературних стилів і напрямів.

Запропонована структура компаративного жанрового аналізу художнього твору, на нашу думку, дозволяє сформувати у студентів вміння розпізнавати та визначати домінуючі структурні елементи жанрів, зіставляти їх із іншими жанровими моделями, увиразнювати авторську концепцію жанру, усвідомити самобутність національної літератури і водночас єдність світового літературного процесу. Головне завдання викладача – пояснити студентам, що жанр є одним із важливих механізмів історико-літературного процесу. Осмислення функцій жанру, розуміння жанру як фундаментального художнього закону, наявність умінь вивчати художній твір з огляду його жанрової специфіки дозволяє студентам у майбутній професійній діяльності сформувати в учнів, по-перше, жанрову грамотність, по-друге, утверджувати науковий підхід до викладання шкільного курсу літератури, по-третє, сприятиме розвитку здатності до діалогу.

Отже, покажемо структуру компаративного жанрового аналізу художнього твору, поданого схематично на рис. 1:

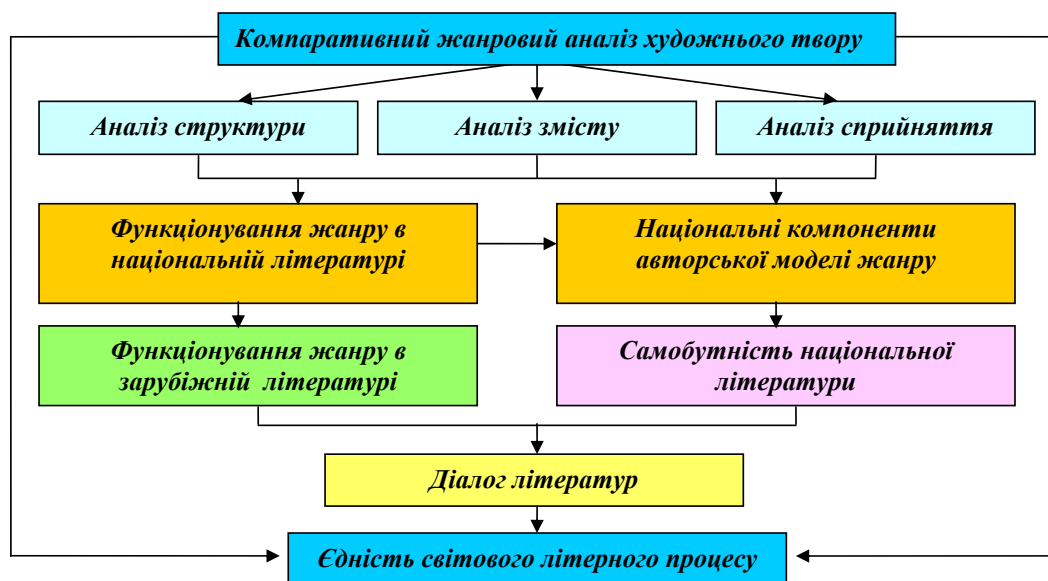

Рис. 1. Структура компаративного жанрового аналізу художнього твору

Осмилюючи головні принципи аналізу художнього твору в аспекті жанру, акцентуємо увагу студентів-філологів на тому, що під час жанрового аналізу в жодному випадку не можна заглиблюватися у класифікаторство. Визначення типологічних ознак жанру – це лише перший етап, який слугує підмурівком для глибших роздумів студентів, зокрема осягнення національних компонентів жанрової моделі, розуміння багатства української літератури, яка є органічною складовою світової літератури. Вважаємо, що застосування

компаративного жанрового аналізу у професійній підготовці майбутнього вчителя-словесника сприяє й також розумінню національної самоідентифікації при вивченні зарубіжної літератури. У цьому контексті важливим є твердження Ж. В. Клименко, що «предмет «Зарубіжна література» відкриває широкі можливості у формуванні національної ідентичності учнів. Насамперед це виявляється в увиразненні цінностей українства..., тим самим він сприяє розвитку почуття національної гордості» [2, с. 48].

Навчальна робота студентів-філологів над вивченням жанрової природи художнього твору в компаративному аспекті передбачає бути системною (рис. 2):

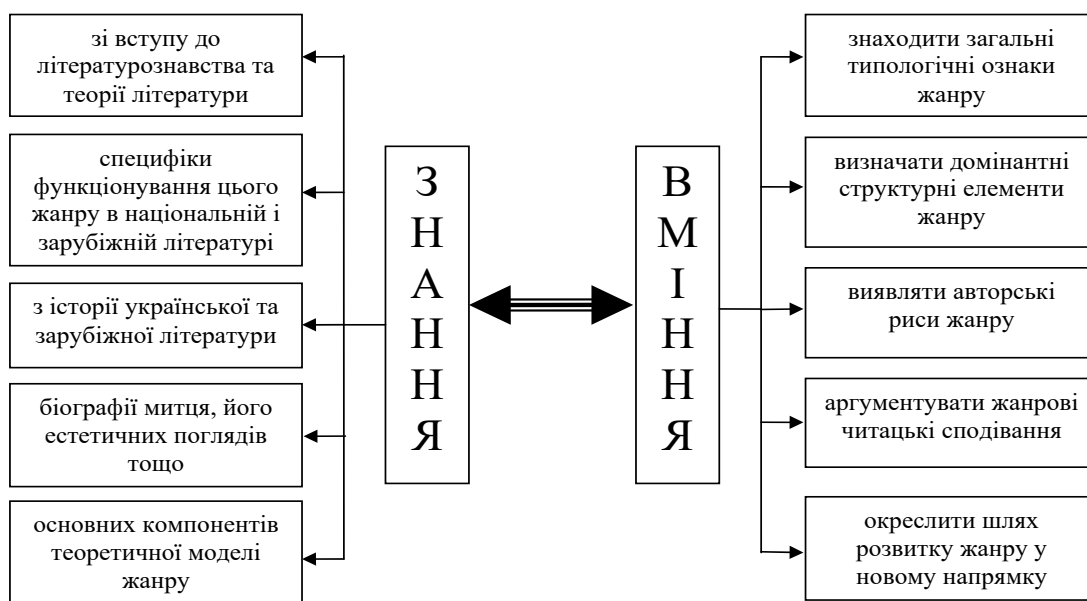

Рис. 2. Система роботи студентів-філологів над вивченням жанрової природи художнього твору в компаративному аспекті

Висновки. Отже, запропонований підхід аналізу художнього твору з урахуванням жанрової специфіки закладає надійні основи у студентів-словесників уміння виявляти й усвідомлювати правила, закономірності, моделі розвитку літературно-художніх явищ; а також розвиває в учнів творче мислення, дає можливість вільно орієнтуватися в розмаїтті жанрів художньої літератури. Доцільність використання компаративного жанрового аналізу у фаховій підготовці майбутніх учителів-словесників мотивуємо поглибленим пізнанням національної літератури, осягненням самобутності рідної літератури, вихованням толерантного сприйняття Іншого, розширенням горизонту власних дослідницьких можливостей.

Перспективи подальших розвідок убачаємо в розробленні алгоритмів, схем компаративного аналізу різних жанрів і застосування їх у навчальній діяльності студентів-словесників.

Список використаних джерел

1. Будний В. В. Розгадка чарів Цірцеї: національні образи та стереотипи в освітлені літературної етноімагології. Слово і час. 2007. № 3. С. 52–63.
2. Клименко Ж. В. Шкільний курс «Зарубіжна література» як чинник формування української ідентичності учнів. Актуальні проблеми професійної підготовки студентів-філологів до роботи в сучасному освітньому просторі: [зб. стат.]. Івано-Франківськ: Симфонія форте, 2017. Вип. 1. С. 37–49.
3. Мацевко-Бекерська Л. В. Світова література як навчальний предмет: методологічні аспекти культурологічного дискурсу. Мова і культура. 2011. Вип. 14. Т. 4. С. 439–446. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mik_2011_14_4_71.
4. Романишина Н. В. Українська художня мала проза: теоретико-методичні аспекти вивчення: монографія. Рівне: ТзОВ «Принт Хауз», 2013. 576 с.
5. Скорина Л. В. Аналіз художнього твору: навч. посіб. для студ. гуманіт. спец. (філологія, літературна творчість, журналістика). Тернопіль: Навч. кн. – Богдан, 2013. 424 с.
6. Скорина Л. В. Специфіка аналізу епічного твору: теорія і практика [Текст]: (на матеріалі оповідання Валер'яна Підмогильного «Ваня»). Дивослово (Українська мова й література в навчальних закладах). 2017. № 5. С. 45–50.
7. Шульгун М. Е. Жанрова динаміка: методика вивчення (на матеріалі роману Д. Данилова «Опис міста»). Economics, management, law: socio-economical aspects of development: Collection of scientific articles. Volum 2. Psychology. Pedagogy and Education. Edizioni Magi – Roma, Italy. 2016. P. 262-265. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/10720>.

Дата надходження до редакції авторського оригіналу: 16.08.2018 р.

Грицак Н. Р. Проблема обучения будущих учителей-словесников компаративному жанровому анализу художественного произведения.

Рассмотрена проблема обучения будущих учителей-словесников компаративному жанровому анализу художественного произведения. Доказана целесообразность применения в профессиональной подготовке студентов-филологов компаративного жанрового анализа художественного произведения. Описаны принципы, являющиеся базовыми для компаративного жанрового анализа художественного текста и предложена структура анализа художественного текста компаративным жанровым путём.

Ключевые слова: анализ художественного произведения; жанровый анализ; пути анализа художественного произведения; родово-жанровая специфика художественной литературы

Hrytsak Natalia. Fictional Work Comparative Genre Analysis as a Problem of Teaching Future Teachers-philologists.

The paper deals with the problem of teaching future teachers-philologists of fictional work comparative genre analysis. The expediency of the usage of the fiction comparative genre analysis in teaching students-philologists is demonstrated and proved. Principles which are the base of fictional work comparative genre analysis have been described, and the structure of fiction analysis by means of the comparative genre approach has been propounded in this paper.

Key words: fiction analysis; genre analysis; ways of fiction analysis; genus and genre specific of fiction

УДК 372.83

Станіченко О. Ф.

ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ПОЗИЦІЇ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ НА УРОКАХ ПРАВОЗНАВСТВА В ПЕДАГОГІЧНОМУ КОЛЕДЖІ ЗА ДОПОМОГОЮ ІНТЕРАКТИВНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ

А Сучасне суспільство вимагає від освітян готувати «нових громадян», які вміють приймати рішення, досить продуктивно пристосовуються до обставин, змінюються дуже швидко, вміють відстоювати власну громадянську позицію, будуть справжніми патріотами своєї країни. Нині є потреба у вихованні особистості, яка матиме такі риси як активність, самостійність, творчість, здатність пристосовуватися до умов сьогодення. Всі ці якості можна сформувати за допомогою нового підходу до процесу навчання. Дана стаття присвячена проблемі формування громадянської позиції майбутніх учителів на уроках правознавства в педагогічному коледжі за допомогою інтерактивних методів навчання. Автор пропонує ефективні шляхи та умови вирішення зазначеної проблеми у процесі вивчення курсу «Правознавство».

Ключові слова: громадянська позиція; правознавство; інтерактивні методи навчання

Актуальність проблеми. Крім вирішення проблем соціально-економічних, політичних, нинішній час вимагає від громадян сформованої особистості з активною громадянською позицією. Процес формування особистості передбачає підготовку її до активної участі у житті, до реалізації її здібностей, можливостей, до високоморальної поведінки. Виховувати у молодій людини високі моральні ідеали, почуття любові до своєї Батьківщини покликане громадянським вихованням. Сучасні випускники вищої школи мають бути забезпечені якісною багаторівневою підготовкою професіоналів. Одним із головних завдань закладу вищої освіти – створення необхідних педагогічних умов для забезпечення студентів тими знаннями, якостями, вміннями, навичками, що необхідні для життя в сучасному суспільстві та для успішної діяльності на користь Батьківщини, а також створення умов для його морального та емоційного розвитку, громадянського самовизначення та набуття навичок громадянської діяльності. Тобто вища школа повинна створити умови для формування громадянської позиції студента. У цьому процесі важливу роль відіграє особистість викладача закладу вищої освіти.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Проблемою формування активної громадянської позиції займалися філософи, соціологи, педагоги, юристи. Із різних сторін і поглиблено з точки зору педагогіки питання активної громадянської позиції вивчали такі науковці: Н. Дерев'янку,

М. Задерихіна, В. Іванчук, П. Ігнатенко, Б. Кобзар, В. Поплужний та ін. О. Кафарська, Н. Нікітіна, А. Сігова розглядали формування громадянської позиції в освітньому процесі; Н. Корпач – у молодіжних організаціях; М. Бабкіна – у процесі позакласної роботи. М. Шимановський вивчав вплив суспільних дисциплін на формування громадянської позиції.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Не дивлячись на те, що методи інтерактивного навчання часто привертають увагу дослідників, але деякі аспекти залишаються вивченими мало. Тому проблема використання інтерактивних методів навчання на уроках правознавства у педагогічному коледжі потребує подальшого вивчення.

Мета статті – вивчити проблему формування громадянської позиції майбутніх учителів на уроках правознавства в педагогічному коледжі за допомогою інтерактивних методів навчання; визначити ефективні шляхи та умови вирішення зазначеної проблеми у процесі вивчення курсу «Правознавство».

Викладення основного матеріалу. Освітні стандарти сьогодення налаштовують педагогів не лише подавати студентам теоретичний матеріал, а й вчити практично застосовувати його щоденно. Щоб втілити в життя такий тандем, рекомендуємо при організації освітнього процесу на уроках правознавства в педагогічному коледжі використовувати інтерактивну модель навчання.

В. Сухомлинський говорив: «Виховати громадянина означає виховати справжню людину. Ідеал громадянина включає наступні якості: соціальний оптимізм, уміння дорожити святинями як особистими цінностями та святинями свідомості та серця, розуміння сенсу життя; гармонійна єдність загальної та особистісної гідності; почуття обов'язку як стрижень етичної культури; усвідомлена громадянська позиція, що глибоко переживається. Бути справжньою людиною та громадянином – означає жити правильно, любити дітей, високо оберігати свою гідність – патріота, громадянина, трудівника» [6].

Із досліджень Г. Москалика: «Освіта за своєю суттю залишається консервативною структурою. Та які б оновлення не впроваджувалися, які б позитивні зміни не пропонувалися, ба, навіть косметичні, в освіті у своїй більшості чиниться опір нововведенням. Головними особами, що саботують нове є і педагоги, і керівники закладів, і батьки, і самі учні. Постає цілком закономірне питання: освіті не потрібні зміни? Зміни потрібні. Але прощатися з напрацьованим, часто «зручним» становищем не хочуть педагоги. Педагоги у своїй більшості не сприймають оновлення у бік вимог до себе. Це природні почуття людини. Бо врешті-решт і педагог – це, насамперед, людина» [3].

Справжні педагоги повинні завжди йти в ногу з часом, не боятися у своїй роботі використовувати нове, цікаве. Навчаючи майбутніх педагогів, маємо виховувати в них бажання бути «новими» педагогами. Ми повинні вкласти до їхньої свідомості розуміння, що сучасний учитель має бути різностороннім, різноплановим, готовим до використання нових технологій.

Науковцями доведено, що існує зв'язок між вихованістю студентів і вихованістю педагога. Знаючи це, можна стверджувати, що для успішного формування певних рис у студентів, викладач стовідсотково повинен володіти ними сам. Отже, від його професіоналізму, соціальної зрілості, здатності вирішувати завдання політичного, морального, громадянського виховання, професіоналізму залежить результативність усього процесу формування професійної позиції майбутніх учителів. На нашу думку, викладач не може бути обмежений будь-якими рамками, він повинен жити тим, що відбувається навколо, у суспільстві, знати та поважати його історію. Його обов'язок – проявляти власну громадянську позицію у своїй професійній діяльності, надихати студентів на любов і повагу до власної Батьківщини.

Нині наша держава переживає значні зміни, що стосуються всіх сфер життя. І тому зараз гостро стоїть питання необхідності формування громадянської позиції майбутнього педагога як важливої складової його професійного становлення, що стає першочерговим завданням викладачів закладів вищої освіти.

Науковець М. Павленко стверджує, що провідне місце серед професійних обов'язків шкільного педагога займає формування патріотизму та громадянськості в учнівської молоді. А успішність реалізації цього завдання значною мірою залежить саме від прояву вчителя у своїй професійній

діяльності громадянської позиції, що підтверджує необхідність її цілеспрямованого формування у студентів вищих педагогічних навчальних закладів [5].

М. Павленко поняття «громадянська позиція» розуміє як складну інтегративну категорію, що відображає особливий характер сприйняття особистістю навколишнього світу, її ставлення до держави й суспільства, позиціонування себе в ньому та внутрішнє бажання, готовність і здатність діяти на благо своєї Батьківщини на основі сформованої системи громадянських знань, умінь, навичок і громадянського світогляду. Тому можна сказати, що сформованість в особистості громадянської позиції дає змогу виявити рівень успішності всього процесу громадянського виховання й сприймати цю людину як громадянина та патріота своєї держави [4].

Н. Власова виділяє такі напрямки формування громадянської позиції: 1) мотиваційно-орієнтаційний: формування потреби участі в громадянській і політичній діяльності, інтересу до політичних, правових і суспільних проблем, установок і орієнтацій на суспільне благо; 2) соціально-діяльнісний: набуття досвіду громадської діяльності, формування вміння збирати, аналізувати й оцінювати суспільно-політичну інформацію, умінь соціальної взаємодії, навичок участі в дискусіях, публічних виступах, ділового спілкування, соціологічного дослідження, спрямованого на забезпечення розвитку позитивного відношення до держави, права, громадянського суспільства, до себе як громадянина; 3) рефлексивно-оцінний: розвиток здатності осмислювати і оцінювати особисту громадянську позицію [1].

На нашу думку, уроки правознавства в педагогічному коледжі значною мірою сприяють формуванню в молодого покоління власної громадянської позиції.

В умовах традиційних форм і методів навчання студентів, отримуючи інформацію від лектора, вони втрачають уміння здобувати інформацію самостійно і застосовувати чи використовувати свої знання. Але на даний час світова позиція до «продукту» вищої школи така: це людина, яка вміє самовдосконалюватися, готова до життя, до роботи в колективі, сформована особистість зі своєю індивідуальністю. Цього можливо досягти, використовуючи у своїй роботі особистісно зорієнтоване навчання. Його метою є формування людини як неповторної особистості, творця самої себе і своїх обставин. Найефективніше цьому сприяють саме інтерактивні методи навчання.

Сучасні умови вимагають від викладачів не лише надавати студентам навчальну інформацію, а й учити їх практично застосовувати у повсякденному житті. Реалізувати такі завдання можливо за допомогою інтерактивної моделі навчання. Слово «інтерактив» прийшло до нас з англійської від слова «interact», де «inter» – «взаємний» і «act» – «діяти». Таким чином, інтерактивний – здатний до взаємодії, діалогу. Інтерактивне навчання – це спеціальна форма організації пізнавальної діяльності, яка має конкретну, передбачувану мету: створити комфортні умови навчання, за яких кожен студент відчуває свою успішність, інтелектуальну спроможність.

О. Новак, Н. Білик розкривають основні психолого-педагогічні засади організації інтерактивного навчання дорослих, описують інтерактивні вправи, що можуть бути використані на різних етапах навчального заняття, а також представляють приклади використання інтерактивних методів навчання в системі підвищення кваліфікації педагогічних працівників, розкривають методичні особливості, надають коментарі до організації та проведення конкретних інтерактивних вправ [2].

Отже, інтерактивними методами навчання можемо назвати технології навчання, що дають можливість студентам взаємно, разом і спільно, рухливо, жваво та енергійно ви-

конувати пізнавальну діяльність у процесі навчання. Суть інтерактивного навчання полягає в тому, що освітній процес відбувається при активній взаємодії всіх студентів у процесі взаємонавчання та спільного навчання, де вони розуміють, що вони роблять і для чого.

Інтерактивне навчання відбувається за допомогою різних методів. Співпраця студентів і викладачів будується на основі суб'єкт-суб'єктних стосунків.

До методів інтерактивного навчання відносять: інтерактивні технології кооперативного навчання, технології колективно-групового навчання, технології ситуативного моделювання та технології опрацювання дискусійних питань (рис. 1):

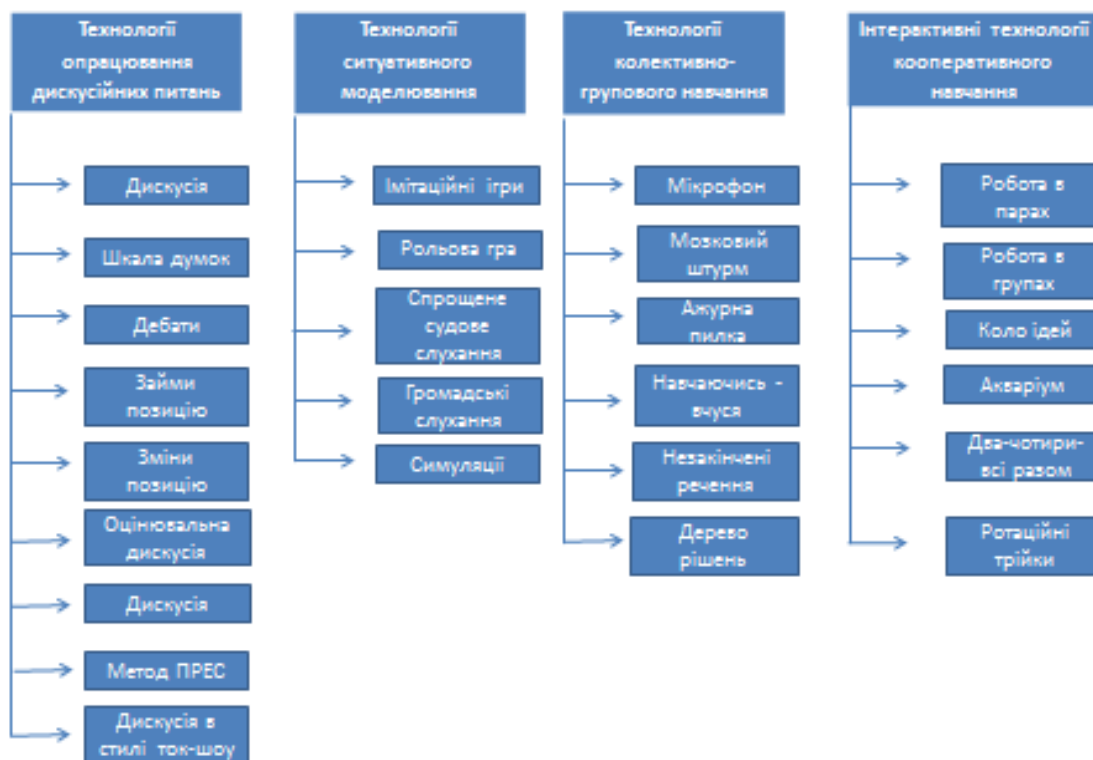

Рис. 1. Методи інтерактивного навчання (власне опрацювання)

Детально зупинимося на технологіях ситуативного моделювання та опрацювання дискусійних питань, так як вважаємо їх застосування на уроках правознавства у вищій школі найдоцільнішими та найефективнішими.

До технологій ситуативного моделювання відносять: симуляції, імітації, спрощене судове слухання, громадські слухання, розігрування ситуації за ролями (рольові ігри). Розглянемо кожен вид окремо.

«Симуляції» – це створені викладачем ситуації, під час яких студенти копіюють у спрощеному вигляді процедури, пов'язані з діяльністю суспільних інститутів, які існують у справжньому житті. Симуляція дає студентам змогу глибоко вжитися в проблему, зрозуміти її із середини.

Як організовується робота: обирається тема для симуляції та основне питання, яке вирішуватимуть студенти. Планується сценарій симуляції, обмірковується розподіл ролей, участь у грі всієї групи так, щоб продемонструвати не акторські здібності, а вміння безособове відтворення обраного процесу. Дається студентам достатньо інформації,

чіткі інструкції, щоб вони могли переконливо виконувати свої ролі та одночасно вчитися. Перед симуляцією робиться стислий вступ. Заздалегідь потрібно обдумати запитання для підбиття підсумків.

«Імітації» – це процедури з виконанням певних простих відомих дій, які відтворюють, імітують будь-які явища навколишньої дійсності. Імітаційні ігри розвивають уяву та навички критичного мислення, сприяють практичному застосуванню вміння розв'язувати проблеми.

Як організовується робота: обирається явище, тема для імітації. Планується все, що необхідно для імітації, обдумується участь у ній всієї групи. Студентам дається достатньо інформації, щоб вони могли впевнено виконувати всі передбачені процедури та одночасно вчитися. Перед імітацією потрібно зробити стислий вступ. Попередньо обмірковується запитання для підбиття підсумків [7, с. 43–44].

«Розігрування ситуації за ролями (рольова гра)». Метою розігрування ситуації в ролях є визначення особистого ставлення до конкретної життєвої ситуації, набуття досвіду

поведінки в подібній ситуації методом гри, виконання ролі, близької до реальної життєвої ситуації. Вона допомагає навчитися через досвід та почуття.

Рольова гра імітує реальність шляхом «проживання ситуації у ролі», яка дісталася студентів, та дає можливість діяти «як насправді». Студенти мають право поводитись і розігравати свою роль, моделюючи свою реальну поведінку, якщо це ситуації, в яких вони вже побували.

Як організовується робота: формулюється проблема, яку ілюструватиме рольова гра. Разом зі студентами визначається кількісний склад учасників рольової гри і спостерігачів. Студентам дається достатньо інформації, щоб вони могли переконливо виконувати свої ролі й одночасно вчитися. Обдумується, як проходитиме рольова гра. Студентам дається час на обмірковування ситуації, своїх ролей. Забезпечується активна участь усієї групи в рольовій грі. Студентам дається можливість провести рольову гру й імітувати історичні та сучасні ситуації. Здійснюється ретельний та поглиблений аналіз набутого досвіду.

«Спрошене судове слухання». Ця технологія дає студентам змогу отримати спрощене уявлення про процедуру ухвалення судового рішення, брати участь у вправі, пов'язаній з аналізом, критичним мисленням, ухваленням рішень.

Як організовується робота: обирається ситуація (судова справа, випадок, дилема) для вивчення. Готується додаткова інформація або обмірковується посилання на неї. Обдумуються найвірогідніші варіанти розв'язання ситуації. Готується план проведення судового слухання (його регламент записується на дошці). Здійснюється аналіз ситуації за схемою. Студенти ознайомлюються із процедурою слухання. Група студентів ділиться на три однакові групи: судді, обвинувачуючі й обвинувачувані.

«Громадські слухання». Моделювання громадського слухання за допомогою імітаційної гри допомагає студентам зрозуміти мету і порядок слухань, а також ролі та обов'язки членів державних органів, комітетів, комісій. Студенти набувають практичного досвіду у відзначенні й поясненні ідей, інтересів і цінностей, пов'язаних із предметом слухання.

Застосування технологій опрацювання дискусійних питань формує у студентів уміння говорити, закріплюються навички правильно та логічно висловлювати власну думку, відстоювати свою позицію, вести дискусію.

До технологій опрацювання дискусійних питань відносять: метод ПРЕС, займи позицію, зміни позицію, неперервна шкала думок, дискусія, оцінювальна дискусія, дебати, дискусія в стилі телевізійного ток-шоу.

«Метод ПРЕС». Із цієї технології варто почати роботу над навчанням студентів дискутувати. Її використовують під час обговорення дискусійних питань та під час вправ, у яких потрібно зайняти й чітко аргументувати визначену позицію з обговорюваної проблеми. Метод навчає студентів виробляти й формулювати аргументи, висловлювати думки з дискусійного питання у виразній та стислій формі, переконувати інших.

Як організовується робота: роздаються матеріали, в яких зазначено чотири етапи методу ПРЕС. Висловлюється своя думка, пояснюється, у чому полягає позиція. Пояснюється причина появи цієї думки, тобто на чому ґрунтуються докази. Наводяться приклади, додаткові аргументи на підтримку позиції, називаються факти, які демонструють докази. Узагальнюється думка. Пояснюється механізм етапів ПРЕС-методу і дається відповідь на можливі запитання студентів. Наводиться приклад до кожного з етапів. Пропонується бажаним спробувати застосувати цей метод до будь-якої проблеми на їхній вибір. Перевіряється, чи розуміють студенти механізм застосування методу. Етапи можна адаптувати, пропонуючи студентам наводити кілька варіантів своїх думок або прикладів. Коли формула буде зрозуміла всім студентам, пропонується їм спробувати самим. Застосовується метод ПРЕС на всіх заняттях, де необхідна аргументація студентами своєї думки.

«Займи позицію». Ця технологія допоможе з'ясувати, які позиції та думки можуть існувати щодо спірного питання. Кожному надають можливість висловитися, продемонструвати різні думки щодо теми, обґрунтувати свою позицію, знайти та висловити найпереконливіші аргументи, порівняти їх із аргументами інших. Цей метод корисний на початку роботи з дискусійними питаннями та проблемами.

Як організовується робота: пропонується студентам дискусійне питання, і вони повинні визначити свою позицію щодо нього. Розміщуються плакати в протилежних кутках кімнати. На одному з них написано «згодний (згодна)», на другому – «не згодний (не згодна)», на третьому «не знаю, не маю конкретної позиції». Необхідно зобразити правила виконання вправи та обговорити їх. Обирається кілька учасників і пропонується їм обґрунтувати свою позицію або запропонувати всім, хто поділяє один і той самий погляд, обговорити його і виробити спільні аргументи на його захист. Після викладу різних поглядів потрібно запитати, чи не змінив хтось із учасників своєї думки і чи не хоче перейти до іншої мікрогрупи (до іншого плаката). Пропонується студентам обґрунтувати причини свого переходу, назвати найпереконливіші аргументи своєї та протилежної сторони.

«Зміни позицію». Така технологія подібна до технології «Займи позицію». Вона також дає можливість обговорити дискусійні питання за участю всіх студентів. Метод допомагає стати на бік іншої людини, розвивати навички аргументації, активного слухання тощо.

Як організовується робота: заздалегідь необхідно підготуватися до обговорення. Ставиться перед групою дискусійне питання. Студентів необхідно об'єднати у пари, а потім – у четвірки (наприклад, перша і друга парта, третя і четверта). Дається завдання розподілити позицію з проблем («так» чи «ні») між парами. Одна пара в четвірці має обґрунтувати одну позицію, друга – протилежну. Пояснюється, що в четвірках кожна пара має представити своїм партнерам свій погляд. Кожен студент повинен відповідати. Чітко оголошується хронометраж: скільки часу відведемо на підготовку і на саму презентацію.

Дається досить часу на підготовку аргументів, а також завдання парам помінятися позиціями та знову повторити все спочатку. Вся четвірка вільно може обговорити тему. Студенти вже повинні висловлювати особисту думку. У результаті обговорення четвірка має або дійти згоди, або висновку про те, що їй бракує інформації. Заздалегідь визначаються часові рамки цієї вільної дискусії. Підсумки дискусії підбиваються з усією групою.

«Неперервна шкала думок». Ця технологія є однією з форм обговорення дискусійних питань, метою якої є розвиток у студентів навичок прийняття особистого рішення та вдосконалення вміння аргументувати свою думку.

Як організовується робота: обирається дискусійна проблема, яка має передбачати наявність обґрунтованих, діаметрально протилежних позицій. Виконується характеристика полярних поглядів, кожен із яких треба розглядати досить детально, ґрунтовно. Розміщуються у протилежних кінцях аудиторії плакати з альтернативними думками. Студентам дається час обміркувати та аргументувати свою позицію. Пропонується оприлюднити свою позицію, зайняти місце в ланцюгу залежно від своїх поглядів, а також пояснити, чому вони обрали саме це місце. Студенти можуть пояснювати причину, але не аргументувати. Оцінюючи протилежні погляди студенти можуть змінити свою позицію й знову зайняти своє місце в ланцюзі. Обговорюються наслідки різних позицій.

«Дискусія» – це широке публічне обговорення якогось спірного питання. Вона є важливим засобом пізнавальної діяльності, сприяє розвитку критичного мислення студентів, дає можливість визначити свою позицію, формує навички аргументації та обстоювання своєї думки, поглиблює знання з обговорюваної проблеми.

Як організовується робота: обирається тема для дискусії, пропонується учасникам заздалегідь, напередодні дискусії, план. Готується матеріал, який студенти повинні будуть прочитати вдома. Складається список запитань. У групі створюється атмосфера довіри та взаємоповаги. Повторюються зі студентами основні правила участі в дискусії. Потрібно активно використовувати жести та міміку, які допомагають підтримувати дискусію, не перериваючи її; уважно слухати студентів, стежити за обговоренням, настроєм, не давати відхилитися від теми. Обговорення не повинно перетворитись на гарячу суперечку, але й залишатися емоційним. Ставляться конкретні запитання, щоб збудити обговорення, й абстрактні, щоб остудити запал. Виділяється досить часу для заключної частини та пропонується студентам самим підбити підсумки.

«Дискусія в стилі телевізійного ток-шоу». Це технологія структурованої дискусії, в якій беруть участь всі студенти. Дає змогу контролювати перебіг дискусії, оцінювати участь кожного студента. Її метою є отримання студентами навичок публічного виступу та дискутування, висловлення й захисту особистої позиції, формування громадянської та особистої активності.

Як організовується робота: підготовчий етап – повідомляється попередньо тема дискусії її учасникам (бажано, у формі

дискусійного питання). Запрошуються від 2 до 5 експертів. Пропонується студентам придумати запитання до експертів та визначитись зі своєю позицією щодо поставленого запитання. Експерти попередньо готують додаткову довідкову інформацію з теми дискусії. Визначається назва ток-шоу та обирається ведучий. Аудиторія організовується за типом студії (студенти сідають півколом біля експертів). Перебіг дискусії – називається тема та представляється учасникам ведучий та експерти. Повідомляються правила ток-шоу (всі учасники дискусії мають говорити стисло і конкретно; слово для виступу надається лише ведучим; ведучий може зупинити виступаючого, який перевищив ліміт часу; виступ експертів (по 1–2 хв. кожен); студенти ставлять запитання експертам або роблять повідомлення (не більше хвилини). Експерти ставлять один одному запитання. Підбиваються підсумки дискусії за змістом і за формою її проведення.

«Оцінювальна дискусія». Ця технологія – один з найскладніших способів обговорення дискусійних проблем. Оцінювальну дискусію можна використовувати лише тоді, коли студенти навчилися працювати в групах та засвоїли технології розв'язання проблем. Метою такого виду дискусії є не стільки прояснення позиції сторін, скільки вдосконалення навичок дискутування.

Як організовується робота: студенти об'єднуються у групи по 8–10 осіб у кожній. Одна з груп розташовується в центрі аудиторії, решта студентів разом із викладачем розміщується довкола них. Вони є спостерігачами, а також мають оцінювати дискусію. За кожним із них викладач «закріплює» одного з учасників дискусії, якого вони будуть оцінювати. За тривалістю дискусія може бути від 8 до 20 хв., залежно від теми. У своїй роботі учасники користуються планом, аби не ухилитись від обраної теми. Перехід в обговоренні від одного пункту плану до іншого має бути переконливим та аргументованим. У процесі дискусії викладач та спостерігачі записують у спеціально підготовлену таблицю з прізвищами учасників заохочувальні бали (їх дають за чітке дотримання теми, правил дискутування, за цікаву і вчасно подану інформацію, за вдале залучення до участі в дискусії інших членів групи). Окремим учасникам можуть бути записані й штрафні бали (їх нараховують за перебивання виступу свого товариша, за відхилення від теми обговорення, за намагання говорити лише самому і не слухати інших тощо). У процесі підготовки викладач заготовляє на кожну групу аркуш оцінювання роботи її учасників. Кожен із спостерігачів отримує аркуш індивідуального оцінювання свого учасника дискусії. У них записують вид діяльності, за який можна давати заохочувальні та штрафні бали. Після закінчення дискусії викладач підбиває підсумки, аналізує діяльність кожного з учасників, оголошує суму набраних ними балів. Для закріплення отриманих під час дискусії знань викладач на завершення може дати групі письмове завдання за варіантами.

«Дебати» – складний спосіб обговорення дискусійних проблем. У дебатах поділ на протилежні табори набуває найбільшої гостроти, оскільки студентам необхідно довго

готуватися й публічно обґрунтовувати правильність своєї позиції. Кожна група має переконати опонентів і схилити їх до думки змінити свою позицію. Однак можна поставити й інше завдання – спільно розв'язати поставлену проблему. У такому разі студенти повинні будуть, висловивши свою позицію, уважно вислухати опонентів, щоб знайти точки дотику. Важливо, щоб учасники дебатів не переносили емоції одне на одного, а спілкувалися спокійно.

Як організовується робота: повідомляється студентам тема дебатів. Студенти об'єднуються у групи. Нагадуються правила ведення дискусії. Визначається час і порядок проведення дебатів. При підготовці група повинна розподілити ролі, подумати, як краще використати відведений для виступів час, підготувати запитання для інших груп. Для оцінювання виступів учасників дебатів запрошуються судді. Викладач повинен стежити за чітким дотриманням регламенту. Якщо ставилося завдання знайти спільне рішення, то після закінчення дискусії проводиться голосування. Підбиваються підсумки. Надається слово суддям.

Застосування технологій опрацювання дискусійних питань формує у студентів вміння критично мислити, дає можливість визначити власну позицію, формує навички відстоювати свою думку, поглиблює знання з обговорюваної проблеми [там само, 45–60].

Висновки і перспективи подальших розвідок. Отже, вважаємо, що формування громадянської позиції відбуватиметься ефективніше, використовуючи нетрадиційні методи роботи на уроках правознавства в педагогічному коледжі. Ми віддали б провідну роль саме інтерактивним методам навчання. Вивчаючи у вищій школі курс «Правознавство», студенти вчать використовувати правові знання на практиці, у житті. Застосовуючи на уроках інтерактивні методи навчання, формуємо у студентів демократичні цінності: суверенність народу, особисту й громадянська гідність людини, свобода, справедливість, верховенство закону, самоорганізація та самоврядування, солідарність. Створюючи ігрові ситуації на уроках «Правознавства», у студентів активізується освітній процес, вони вчать твор-

чо мислити та підходити до ситуацій з різних боків, враховуючи норми права. Ігрова форма роботи дає можливість краще засвоювати терміни, визначення, поняття. Студенти покращують інтерес до вивчення предмета, цікавляться додатковою літературою. Завдяки цим формам роботи на уроках правознавства ефективніше формується громадянська позиція майбутніх учителів. Формування громадянської позиції майбутніх вчителів є важливим складником їхнього професійного становлення, так як сучасне суспільство потребує покоління свідомих і активних громадян.

Рекомендуємо для застосування в практичній роботі інтерактивні методи навчання при проведенні уроків «Правознавства» в педагогічному коледжі при вивченні нового матеріалу, засвоєнні нових знань, при проведенні семінарських занять.

Сучасний етап використання інтерактивного навчання потребує подальшого дослідження, так як, на нашу думку, його можливості використовуються на недостатньому рівні, для підвищення ефективності формування громадянської позиції майбутніх учителів на уроках «Правознавства» в педагогічному коледжі.

Список використаних джерел

1. Власова Н. Ф. Аналіз сучасної практики формування громадянської позиції молоді в зарубіжній і українській освіті. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету*. Сер: Педагогічні науки. 2016. № 1. С. 28–36.
2. Інтерактивне навчання в системі підвищення кваліфікації вчителів: навч.-метод. посіб. / упоряд.: О. О. Новак, Н. І. Білик. Полтава: ТОВ «АСМ», 2008. 192 с.
3. Москалик Г. Ф. Освіта майбутнього: погляд філософа. *Гілея: наук. вісник*. 2016. № 105. С. 295–297.
4. Павленко М. А. Структура та зміст громадянської позиції майбутніх учителів. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2015. № 41. С. 237–242.
5. Павленко М. А. Формування громадянської позиції майбутніх вчителів у процесі професійної підготовки. 2016. URL: <http://dspace.univer.kharkov.ua/handle/123456789/11778>
6. Сухомлинський В. О. Як виховати справжню Людину. Вибрані твори.: у 5 т. Київ: Рад. шк., 1976. Т. 2. С. 147–416.
7. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: наук.-метод. посіб. / О. І. Пометун, Л. В. Пироженко. За ред. О. І. Пометун. Київ: Вид-во А.С.К., 2004. 192 с.

Дата надходження до редакції авторського оригіналу: 25.07.2018

Станиченко О. Ф. Формирование гражданской позиции будущих учителей на уроках правоведения в педагогическом колледже с помощью интерактивных методов обучения.

А Современное общество требует от педагогов готовить «новых граждан», умеющих принимать решение, достаточно продуктивно приспосабливающихся к изменяющимся обстоятельствам, очень быстро, умеющих отстаивать собственную гражданскую позицию, будут настоящими патриотами своей страны. Сейчас есть потребность в воспитании личности, имеющей такие черты как активность, самостоятельность, творчество, способность приспосабливаться к условиям современности. Все эти качества возможно сформировать с помощью нового подхода к процессу обучения. Данная статья посвящена проблеме формирования гражданской позиции будущих учителей на уроках правоведения в педагогическом колледже с помощью интерактивных методов обучения. Автор предлагает эффективные пути и условия решения указанной проблемы в процессе изучения курса «Правоведение».

Ключевые слова: : гражданская позиция; правоведение; интерактивные методы обучения

Stanichenko Oksana. Formation of Civil Position of Future Teachers at the Jurisprudence Lessons in a Pedagogical College by Means of Interactive Teaching Methods.

S Modern society requires from teachers to prepare «new citizens» to make decisions, to adapt quite productively to changing circumstances, to defend their own civil position, to be real patriots of their country. Today we have to form an individual who will have such features as activity, independence, creativity, the ability to adapt to the present world. All these features can be formed by means of a new method of teaching process. This paper is dedicated to the problem of formation of a civil position of future teachers at the jurisprudence lessons in a pedagogical college by means of interactive teaching methods. The author offers effective ways and solutions to the described issue in the process of teaching and learning «Jurisprudence» course.

Key words: civil position; jurisprudence; interactive teaching methods

ХОРОВЕ АМАТОРСТВО В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

А Аналізується один із феноменів української музичної культури ХХ–початку ХХІ ст. – хорове аматорське мистецтво. Окреслюються основні тенденції розвитку хорового аматорства в Україні та його художньо-виконавські напрями (народно-хоровий, академічний хоровий, театралізоване хорове виконавство тощо).

Ключові слова: хор; аматорство; народний хор; академічний хор; традиційний гуртовий спів

Актуальність проблеми. У 1950–1980-ті роки аматорське хорове мистецтво отримало в Україні, як і в цілому в тодішньому СРСР, широкого розповсюдження, адже аматорська творча діяльність на той час стала одним із основних «...засобів самореалізації та соціального самоствердження особистості ... в контексті художньо-дозвілєвої діяльності» [5, с. 7]. Нині у контексті сучасних реалій України та зарубіжжя цей вид художньої аматорської творчості не втратив своєї актуальності й займає неабияке місце і свою вагому нішу у вітчизняній художній культурі.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Як слушно зауважує О. Сіненко, «проблеми розвитку хорового мистецтва досліджено в різних аспектах», зокрема: в науково-мистецькому (Л. Бутенко, А. Лащенко та ін.), організаційному (Г. Дмитрієвський, А. Мархлевський, К. Пігров, П. Чесноков та ін.), в аспекті стилю керівництва і творчої взаємодії в хоровому колективі, а також специфіки підготовки до керівництва хоровим колективом (А. Козир, Т. Смирнова, Л. Остапенко та ін.), науковцями також окреслені методичні засади хорової аматорської діяльності (Р. Гудяліс, А. Карпун, П. Левандо, Н. Нарожна та ін.) [там само, с. 3]. Однак вважаємо тему хорового аматорського мистецтва в сучасній Україні ще не до кінця розкритою та дослідженою.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. На сучасному етапі розвитку хорового аматорського мистецтва в Україні історично сформувалися такі його різновиди (використовуємо типологію С. Попова) [4, с. 7]: «масовий спів», «хори первинних форм роботи», так звані «хори вищого типу» і «хорові масиви» (тут і далі переклад з рос. мови авт. – Л. О., А. І.) Художньо-виконавський рівень різних аматорських хорів не є однаковим, що визначається цілою низкою умов, у яких працює той чи інший хоровий колектив: неабияке значення має склад хору, стаж його роботи, кваліфікація керівника, матеріаль-

на база тощо. Художньо-виконавська діяльність аматорських хорів у сучасній Україні є надзвичайно барвистою картиною: поряд із хорами, репертуар яких складається переважно із масових двоголосних пісень, працюють колективи, які успішно виконують важкі багатоголосні хорові твори, при чому часто без супроводу (що для аматорів, зазвичай, є складним завданням).

Мета статті – окреслити особливості та основні функції, що виконують у соціально-культурному житті українського народу названі вище види хорового аматорства.

Викладення основного матеріалу. *Масовий спів* – найпоширеніший тип колективного самодіяльного (аматорського) вокального мистецтва, який є найдоступнішим засобом масового (колективного, суспільного) прояву людьми своїх почуттів і задоволення музично-естетичних потреб. У масовому співі може брати участь будь-яка кількість людей, відтак, характерною ознакою цього виду хорового аматорства є відсутність постійного складу виконавців. До того ж масовий спів може здійснюватися самими учасниками без кваліфікованого керівництва (роль керівника в такому випадку виконує так званий «лідер» – найбільш музично підготовлений (природно обдарований) член співочого колективу; це може бути баяніст, а може бути один із учасників аматорського хору з певним співацьким досвідом).

С. Попов визначає, як приклади «масового співу», його проведення «... у парках культури, в обідні перерви на фабриках і заводах, на вечорах відпочинку тощо» [там само, с. 8] і додає: «Однією із відмінних рис масового співу як самостійного виду хорової самодіяльності є не завжди точне виконання мелодій пісень». Першою причиною, що пояснює цей факт, автор визначає різний ступінь розвитку музикальності в учасників такого вокального колективу, що не дає змоги багатьом його учасникам одразу запам'ятовувати мелодії пісень і точно їх відтворювати голосом.

Думаємо, друга причина, сформульована автором, є вагомішою; зокрема, С. Попов зауважує: «... серед співаків знаходяться люди, що звикли імпровізувати в процесі співу. Такі учасники масового співу привносять зміни в основний наспів, створюють додаткові голоси до нього» [там само, с. 8].

Вважаємо, що друга теза є визначальною, адже тут наведено один із головних принципів традиційного багатоголосного співу – його варіативність, що обумовлюється, у першу чергу, усністю та імпровізаційністю передаванні музичної традиції. Зрозуміло, що «гуртовий (колективний) спів є найпопулярнішою формою народнопісенного виконавства традиційного й сучасного» [2, с. 11]. Тому дозволимо собі вступити у полеміку із метром радянського хорового мистецтва С. Поповим і конкретизувати його визначення першого типу хорового аматорства як «традиційний гуртовий спів... Його репрезентують гурти від 5-ти осіб до 15-ти. Вони поділяються на однорідні та змішані. Склад виконавців не регламентується за кількісними показниками, а за якісними. Пріоритет у організації виконання мають заспівувачі й виводчиці, ті, які добре володіють матеріалом і навичками співу» [там само, с. 11–12]. Разом із І. Павленком додамо: «Український гуртовий спів на різних стадіях його розвитку Леопольд Яценко називає *хоровим* (певно тому, що його специфіка пов'язана з колективним характером виконання та багатоголоссям)» [там само, с. 12].

Хор первинних форм роботи. Важливою відмінною рисою будь-якого аматорського хору є те, що в основі його роботи знаходиться організаційна необхідність, яка проявляється у постійному складі учасників і систематичності занять цього колективу. До того ж відзначимо, що основною функцією так званого «масового співу» (або традиційного гуртового співу) є задоволення потреб лише учасників вокально-хорового процесу. Перед аматорським хором стоять ширші завдання: окрім задоволення художніх смаків учасників колективу, це є завдання музично-культурного обслуговування широкого кола слухачів шляхом публічних виступів у концертах. «Прийоми звуковидобування, способи звуковедення, манера промовляння слів, інтонація, співвідношення голосів за силою – все це організовано в єдину систему в результаті повної злагодженості дій усіх учасників хору. Само звучання хору при цьому стає одним із засобів емоційного впливу на слухача та є основою художнього виконання творів» [4, с. 9]. Додамо також, що «для продуктивної соціалізації» учасників «особливого значення набуває організація художньо-творчої діяльності в аматорських хорових колективах в умовах дозвілля. Такий колектив є мікросоціумом, у якому розвивається ... аматор шляхом участі в художньо-творчій діяльності» [5, с. 9].

Хори «первинних форм роботи» складають основну масу вітчизняних аматорських хорових колективів і, як самостійний вид хорової самодіяльності, мають свої особливості. До цієї групи відносяться колективи – початківці, а

також ті, діяльність яких у силу різних причин (відсутність кваліфікованого керівника, вокальна неповноцінність складу або його «текучка» тощо) відбувається нерегулярно, із значними перервами. Хори такого типу створювалися у 1950–1980-ті роки при культурно-просвітницьких установах, які обслуговували відносно невелике коло населення та де неможливим було здійснити фаховий відбір учасників цього колективу (хори при цехах заводів, хори – «ланки» тощо). Прийом до такого хору відбувався за принципом масового охоплення, тобто приймалися всі бажаючі, до яких не застосовувалося якихось спеціальних вимог. Як показала практика, хори первинних форм роботи у більшості випадків були малочисленими за складом, у них рідко зберігалось правильне співвідношення між чоловічими та жіночими голосами, учасники таких хорів, зазвичай, не мали високого музично-слухового розвитку, що обумовлювало відносно невеликі художньо-виконавські можливості хору: такий колектив був не в змозі виконувати багатоголосні твори, йому були доступним лише виконання дво-триголосих перекладів (або народних творів) з окремими елементами чотириголосся.

Однак вважаємо за необхідне наголосити, що незважаючи на всі названі вище певні недоліки цього різновиду аматорського хорового мистецтва, участь у таких хорах надавала їхнім учасникам «специфічних ознак соціалізації засобами культурно-дозвілєвої діяльності як процесу й результату засвоєння та відтворення індивідом соціального досвіду на основі двох основних компонентів – навчання (освіти) і виховання (цілеспрямованого формування особистості в діяльності та спілкуванні). У зв'язку з цим участь в аматорському хорі спрямована на засвоєння» його учасниками «естетичних і моральних цінностей, набуття музичних знань, співацьких умінь і навичок». Отже, для хористів «хорове аматорство є альтернативною рекреацією (поряд з дискотеками, нічними клубами тощо) на основі духовних цінностей» [там само, с. 9].

Хори «вищого типу» – так С. Попов називає колективи, поява яких стала результатом природнього масового розвитку вітчизняного аматорського хорового мистецтва [4, с. 10–11]. Основними кадрами для таких хорів були співаки-аматори, в яких з'явилося стремління до глибших і професійних форм хорового виконавства. Хорові колективи такого типу створювалися при будинках культури, палацах мистецтв, при великих заводах, фабриках, лікарнях та інших видах виробництва, а також при хорових товариствах, – тобто при тих культурно-просвітницьких закладах і організаціях, що своєю діяльністю обслуговували відносно широке коло населення. Прийом до хору «вищого» або «підвищеного» типу проводився за принципом якісного відбору, претенденти мали відповідати цілій низці вимог: необхідними умовами були наявність гарного голосу з повнішим діапазоном, розвинутий музичний слух, досвід співу в хорі, знання основ музичної грамоти тощо. Також урахувалася можливість злиття голосів у ансамблі хорової партії та співвідношення звучності хо-

рових партій між собою. Такий хор мав широкий виконавський діапазон, йому доступна була хорова література різних стилістичних напрямків. Основу його репертуару складали твори для багатоголосного виконання. Серйозні творчі завдання, що стояли перед хорами вищого типу, обумовили наявність у них керівника – головного диригента або хормейстера високої кваліфікації, а можливість ведення занять по групах, на які, за необхідності детальнішої роботи над твором, могла ділитися кожна хорова партія, спричинила наявність у таких аматорських колективах хормейстерів – помічників.

Безперечно, «створення хору підвищеного типу – важка справа, яка є можливою лише при умові значної уваги ці сторони суспільних організацій і справжньої їхньої зацікавленості в цьому» [там само, с. 11]. Відсутність цієї зацікавленості і, в першу чергу, можливості матеріальної підтримки творчої діяльності хорових колективів призвела до того жакливого стану існування цього жанру аматорського мистецтва, у якому зараз він і знаходиться: у фактичному занепаді, при відсутності творчих баз для репетиційної роботи та надзвичайно обмеженому колі демонстрування свого мистецтва (незначна кількість існуючих фестивалів хорової самодіяльності цю ситуацію не рятує).

Хорові масиви – це один різновид аматорської хорової культури, що визначає С. Попов [там само, с. 11]. Такі хори ще часто називають об'єднаними, їх численність може коливатися від кількох сотень до кількох тисяч учасників, вони можуть складатися із десятків самодостатніх хорових колективів. Такі хори раніше часто відкривали і завершували урочисті концерти, що супроводжували державні заходи (свята, партійні заходи тощо). Зрозуміло, що масовий хор є епізодичним явищем, зазвичай він створюється для одного виступу з метою виконання кількох творів.

У практиці нечасто доводиться спостерігати об'єднані хори, у яких усі елементи хорової звучності знаходилися б у правильному співвідношенні: у більшості випадків у хорових масивах немає необхідного співвідношення між жіночими та чоловічими голосами, зазвичай, у них переважають жіночі голоси, відповідно ансамбль урівноваженого звучання між хоровими партіями не створюється. Репертуар великого об'єданого хору, як правило, складається з нескладних хорових творів, виступи здебільшого супроводжуються оркестром (зазвичай, теж зведеним), хорове виконання такого колективу не вирізняється гнучкістю, адже головною перевагою його є сила і міць звучання.

Виступи масових хорів завжди привертають увагу, мають і сьогодні велике значення у музичному житті, спрямовуючи зацікавленість хоровим мистецтвом широких мас населення України та європейської спільноти (наведемо приклад надзвичайно популярного різновиду такого виду хорового аматорського мистецтва у прибалтійських країнах – так звані «Співочі поля» у Литві, Латвії, Естонії тощо).

Отже, ми визначили різновиди колективів, що й нині презентують таке явище, як хорове аматорське мистецтво.

Вважаємо за необхідне визначити його художньо-виконавські напрямки, кожен із яких має свої особливості, що відображається в репертуарі й художньо-виразних засобах виконавства. Виконавський напрямок визначає також зміст репетиційної роботи (занять) і всю методику роботи з колективом (хором) його керівника.

1. *Народне хорове виконавство (народний хор)*. «Початок ХХ ст. характеризуються поширенням аматорських музичних осередків у всіх регіонах України. У цей час народний спів починає активний шлях до професіоналізації, збільшується кількість аматорських хорових колективів у сільській місцевості та у великих містах. Важливо, що аматорські гурти починають функціонувати не тільки заради задоволення естетичних потреб. У їхній діяльності вже простежується бажання досягти вищого мистецького рівня – вдосконалюється техніка виконавства, репертуар, організуються публічні виступи, а також гастрольна діяльність; налагоджується зв'язок із центральними музичними осередками» [3, с. 303].

Відтак, основним репертуаром хорів цього напрямку є народна пісня, а також композиторські твори, що є наближеними за голосоведінням і ладово-гармонічній фактурі до народнопісенної творчості. Для кращих колективів – представників цього напрямку характерною рисою виконавства є імпровізаційність – одна із основних ознак традиційного гуртового співу: найталановитіші й найдосвідченіші учасники хору у процесі хорового співу створюють додаткові мелодії до основної, що надає виконавській манері таких колективів безпосередності, щирості та життєздатності. Зауважимо також, що наявність імпровізаційності обумовлює й те, що в народних хорах виконавство часто поєднується з колективною творчістю під час роботи над новими піснями.

Характерною рисою народних хорів також є своєрідна вокальна основа виконавства: спів у таких хорах спирається на натуральну манеру звуковидобування, що надає звучанню хору особливого тембрового зафарбування. Ця манера звуковидобування в свою чергу визначає теситурні можливості народних хорів: жіночі голоси співають у відносно низьких регістрах, що є природними для натуральної манери співу; чоловічі голоси тяжіють до верхніх регістрів, обмежуючись звуками, що не вимагають так званого «прикриття». Додамо також, що в останні роки під впливом професійного народно-хорового мистецтва у народних хорах спостерігається тенденція до оволодіння та використання у репетиційній і концертній практиці округленого, прикритого звуку з головним резонуванням (часто до складу народних хорів вводять академічні сопрано), що, з одного боку, значно розширює діапазон голосів і збільшує виконавські можливості колективів, із іншого, – віддаляє їх від власне народної традиції гуртового пісенного виконавства: «у цілому технологія хорового звучання цих колективів наближена до академічного вокального стилю, що характеризується гнучким вирівнюванням (поєднанням) співацьких регістрів, використан-

ням академічного співу, що, безумовно, відмежовує їх від традиційного народного виконавства у бік професіоналізації, а саме – стилізації звучання» [2, с. 19].

Ще однією жанровою особливістю народних хорів є їхня вокальна структура, яка не має характерного розділення на чотири стійкі партії та вирізняється надзвичайним різноманіттям, що залежить від місцевих співацьких традицій. Характерною рисою вокальної структури мішаних народних хорів є переважаюча роль жіночих голосів, до речі, саме вони є основними у питанні належності хору до народнопісенної чи академічної хорової культури, адже яскравими носіями саме народної виконавської традиції з опорою на грудний резонатор є жіночі голоси.

2. *Академічні хори*. Такі хори (С. Попов їх називає «хори загального типу» [4, с. 13]) характеризуються широкими репертуарними можливостями. Для них є доступними як класичні твори українських і зарубіжних авторів, так і творчість сучасних композиторів, а також пісні різних народів світу у хорових обробках. Академічні хори мають значний виконавський діапазон і вирізняються з-поміж інших певною вокальною культурою, що базується на використанні верхніх резонаторів і згладжуванні регістрів. Така вокальна основа дає колективу можливість виконання творів, різноманітних за теситурою в хорових партіях. До особливостей академічних хорів віднесемо також їхню вокальну структуру, що базується на чіткому розподіленні колективу на вокальні партії, кожна з яких виконує у загальному виконанні свої особливі функції. Для хорів академічного спрямування характерним є обов'язкове відтворення партитури твору, що власне і втілюється у звучанні хору. Імпровізаційності тут немає місця. До того ж велике значення у роботі академічного хору має диригент, його роль при виступах хору в концертах є головною, інколи – визначальною.

У практиці існують різні форми академічного хорового виконавства. Найбільш розповсюдженими є виступи у супроводі фортепіано, значно рідше зустрічається виконання без супроводу, однак зауважимо, що саме ця форма виконання є найхарактернішою для академічного напрямку хорового мистецтва, що пояснюється тим, що виконання без супроводу є можливим лише у випадку, коли хор володіє великою вокальною культурою та високим рівнем музично-слухового розвитку.

3. *Ансамблі пісні (ансамблі пісні і танцю)*. Цей різновид хорового мистецтва поєднує в собі вокально-інструментальне виконавство, основу репертуару колективів цього напрямку складають авторські і народні пісні. Характерною особливістю є наявність супроводу (оркестр у складі різних музичних інструментів), найчастіше це інструментальні групи, що складаються із баянів та інших народних інструментів. Унікальним різновидом такого типу хорового виконавства в Україні є ансамблі, в яких хоровий спів супроводжується грою на українському народному інструменті – бандурі (так звані капели бандуристів). Оркестровий супровід виконує функцію підтримки хору в

ладово-тональному відношенні; однак, якщо воно побудовано на вмілому використанні різноманітних тембрів музичних інструментів, супровід додає виконанню цікавого колористичного зафарблення. Оркестрова група складається зазвичай із музикантів, що не беруть участі у хоровому співі. Однак зустрічаються і такі колективи, в яких оркестровий супровід ведуть самі співаки, найчастіше це буває у капелах бандуристів.

Зауважимо ще на деяких особливостях ансамблів пісні як одного із жанрових різновидів хорового мистецтва. У виступах таких колективів великого значення набувають співаки – солісти, участь яких збільшує виконавські можливості хору. Додамо також, що змішане вокально-інструментальне виконання нерідко поєднується із танцем; у таких випадках творчі колективи називають ансамблями пісні й танцю: цей жанр виник на основі стремління до синтетичного об'єднання різноманітних елементів художньої творчості. Отже, в таких колективах «широко використовується синтез мистецтв: хоровий і сольний спів, хореографія, малі театральні форми, розвинутий інструментарій тощо» [2, с. 19].

4. *Театралізоване хорове виконавство*. Цей напрямок знаходить своє втілення під час виконання пісень, що супроводжуються певною сценічною дією співаків – виконавців. Із практичного досвіду відомо, що найблагодатнішим матеріалом для театралізованих виступів хору є сюжетні та ігрові пісні; інколи з таких пісень складаються цілі інсценування за певною тематикою, наприклад: «Ніч на Івана Купала», «Українська коляда», «Українське весілля» тощо. До театралізованого хорового виконавства відносяться також виступи вокально-хорових колективів в оперних виставах. Історія українського хорового мистецтва знає випадки, коли театралізовані дійства створювалися і ставилися для певних хорів, як, наприклад, фольк-опера «Цвіт папороті» Є. Станковича, написана спеціально для складу Українського народного хору імені Г. Верьовки.

Характерною особливістю театралізованого хорового виконавства є те, що перед учасниками хору стоять одночасно два різні завдання: поруч із співом учасники колективу виконують сценічні задачі. Додамо також, що театралізоване виконавство зазвичай супроводжується ансамблями народних інструментів або симфонічним оркестром (у випадках, коли виконується опера). Отже, жанр театралізованого хорового виконавства охоплює великі колективи, «де синтезуються різні види мистецтв, широко вживається театралізація з програмною драматургією», «зокрема, вони репрезентують фрагменти театралізованих вистав із використанням сценаріїв народних обрядодій (новорічних і різдвяних свят; весільних, весняних, троїцьких, купальських обрядів; нашаруванням новітніх засобів виразності у контексті обробок і аранжування народних пісень, використання синтезу партесного співу, інструментального супроводу, фрагментів декламації (вставок, зв'язок), включення елементів хореографії, інколи мізансцен (за потребою)» [2, с. 19].

5. *Симфонічно-хорове виконавство*. Основним репертуаром колективів цього спрямування є ораторії й кантати, розраховані на виконання хору (зазвичай академічного) із симфонічним оркестром. Симфонічний оркестр не обмежується лише акомпанементом хору, перед ним стоять особливі художньо-виконавські задачі: хор і оркестр доповнюють один одного у створенні художніх образів твору, що виконується. Зрозуміло, що колективи такого виконавського спрямування у хоровому аматорстві зустрічаються нечасто, що пояснюється тим, що створення такого колективу передбачає наявність значної кількості співаків, які володіють повним діапазоном свого голосу і вміють більш-менш вільно співати по нотах, а також наявність достатньої кількості музикантів, що вміють грати на інструментах симфонічного оркестру. Співпадіння вказаних вимог, необхідних для створення симфонічно-хорового колективу, зустрічається рідко. Тому аматорські колективи симфонічно-хорового виконавства зустрічаються лише у великих містах, цей жанр набув свого найбільшого розвитку у професійному хоровому мистецтві.

Висновки. «... від скажених паплюжень будь-якого творчого задуму в 50–60-х роках до «відлиги», коли настає час – 60–70-ті роки, до виявлення максимального злету творчості, у 70–80-ті роки...», – так, на думку Н. Кречко розвивався полістилізм хорового академічного і симфонічно-хорового мистецтва у ХХ сторіччі [1, с. 69]. Українське хорове аматорське мистецтво в усіх його проявах (ака-

демічне, народне, вокально-інструментальне тощо) також набуло пику свого розвитку у 70–80-ті рр. ХХ ст. Отже, хорове аматорське мистецтво розглядаємо «як багатограний соціокультурний феномен», функціональний аналіз якого дозволяє «визначити гуманізуючу, адаптаційну, рекреаційну, виховну, морально-регулятивну, комунікативну, культуротворчу функції, а також специфічні ознаки (естетично-емоційні, інтелектуальні (когнітивні), комунікативні, соціально-орієнтовані), що сприяють цілеспрямованому духовно-творчому розвитку особистості учасника аматорського хорового колективу» [5, с. 15].

📖 Список використаних джерел

1. Кречко Н. М. Полістилізм у хоровій культурі 70–80-х рр. ХХ ст. *Проблеми соціальної роботи: філософія, психологія, соціологія*: наук. фахове видання. Чернігів, Чернігівський нац. технолог. ун-т. 2016. № 1 (7). С. 63–69.
2. Павленко І. Я. Хрестоматія з українського народнописанного виконавства (з методичними поясненнями і коментарями): навч. посіб. Київ, 2013. 286 с.
3. Пиж'янова Н. Аналіз методичних прийомів Порфирія Демуцького у роботі з народним хоровим колективом. *Хорове мистецтво України та його подвигники: матеріали VI Міжн. наук.-практ. інтернет-конфер. (м. Дрогобич, 19–20 жовтня 2017 року)* / Редкол.: І. Л. Бермес, В. В. Полюга. Дрогобич: Ред.-вид. відділ ДДПУ ім. І. Франка, 2017. С. 302–309. URL: <http://ddpu.drohobych.net/konf-horovemystectvo/>.
4. Попов С. В. Организационные и методические основы работы самодеятельного хора: учеб. пособ. для музык. училищ. Москва: Музгиз, 1961. 124 с.
5. Сіненко О. О. Педагогічні засади організації діяльності студентського аматорського хорового колективу: автореф. на здоб. наук. ступ. канд. пед. наук: спец. 13.00.05. Київ, КНУКМ, 2008. 19 с.

Дата надходження до редакції
авторського оригіналу: 10.08.2018

Остапенко Л. В., Іваниш А. А. Хоровое аматорство в современной Украине.

Ⓐ *Анализируется один из феноменов отечественной музыкальной культуры ХХ – первой четверти ХХІ века – хоровое аматорское искусство. Определяются основные тенденции развития хорового аматорства в Украине и его художественно-исполнительские направления (народно-хоровое, академическое хоровое, театрализованное хоровое искусство и другие).*

Ключевые слова: хор; аматорство; народный хор; академический хор; традиционное пение

Ostapenko Larysa, Ivanysh Andriy. Choral Amateurism in Modern Ukraine.

Ⓐ *The paper analyzes one of the phenomena of the national musical culture of the ХХ – the first quarter of the ХХІ-st century – choral amateur art. The main tendencies of choral amateur development in Ukraine and its artistic-performing directions (folk-choir, academic choral, etc.) are outlined.*

Key words: choir; amateur; folk choir; academic choir; traditional singing

РОЗВИТОК ВОКАЛЬНОЇ УНІВЕРСАЛЬНОСТІ В РАМКАХ ПРОЕКТУ «INTERKULTUR»

А *Висвітлені вектори розвитку вокальної універсальності у контексті сучасної музичної освіти та викликів, які вона ставить. Центральне місце у розвідці займає проект «Interkultur». Його провідна ідея – поєднати досвід різних країн, діячів, світоглядів і культур, а також надбання як сольного, так і хорового виконавства, як народного, так і академічного й естрадного. Означена проблематика має перспективи для подальшого дослідження, позаяк може надати шляхи та пропозиції розв'язання деяких кризових ситуацій, породжених сучасними культурними реаліями.*

Ключові слова: синтез мистецтв; вокальна універсальність; хорове виконавство; хорові ігри; естрадне виконавство; «Interkultur»

Актуальність проблеми. Естрадне виконавство від-рзняється від академічного низкою аспектів: манерою виконання музичних творів, способами вокалізації, фонації, а також широким використанням технічних засобів підсилення звуку. Але естрадний вокал можна визнати соціокультурним феноменом. Співаки спеціальностей «Академічний вокал» і «Народний вокал» працюють у рамках регламентованих норм і певного канону, але сенс естрадного виконавства полягає у пошуку оригінального звучання, впізнаваної манери та поведінки на сцені, а також образу вокаліста. Сучасна культурна ситуація вимагає поєднання надбань як академічного, народного, так і естрадного вокалу. Особливо ця риса синтетичності та універсальності проявляється у проектах, що передбачають змагальність, а тому демонструють наявність проблем, у тому числі у музичній освіті, або ж навпаки – шляхів їхнього вирішення. Особливо актуальними постають проект «Interkultur», а також програма «Всесвітні хорові ігри» у рамках даного проекту.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Подолання фрагментарності та відокремленості підходів у викладанні дисциплін для вокалістів останнім часом привертає увагу багатьох дослідників і педагогів. Системний взаємозв'язок різних аспектів виховання виконавської майстерності передбачає отримання не лише навичок, знань і вмінь відповідно до обраної спеціальності, але й оволодіння базою суміжних полів. Цим обумовлюється тенденція розвитку вокальної універсальності, для висвітлення якої важливими постають праці І. С. Аврамкової, яка розробляє тему актуальних завдань професійної музичної освіти на сучасному етапі, а також Б. В. Асаф'єва. І. С. Аврамкова намічає причини кризи у сучасній музичній освіті та пропонує відповідно до цього шляхи її подолання. Чи не найбільш виражено вокальна універсальність проявляється у хоровому виконавстві. Цій темі присвячують свої роботи, зокрема, В. Л. Живов, який пише про теорію, методiku та практику хорового виконавства, а також О. В. Свешніков, якому належать дослідження з майстерності хорового мистецтва. Методологія управління аматорським хоровим колективом як тема наукової розвідки цікавить також В. Ф. Чабаного. Сучасні методики розвитку вокальної майстерності учнів і студентів – тема наукових статей Н. А. Самолдіної,

яка наголошує на тому, що сучасні реалії вимагають від вокаліста, навіть якщо він навчається на спеціальності «Академічний вокал», опанування своєрідністю ритму, гармонії та мелодики естрадного вокалу.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Відтак, вокальна універсальність і поєднання різних методик у викладанні вокалу є центральною темою багатьох досліджень, але сучасні культурні реалії вимагають акцентування на синтезі виконавських аспектів, а також на змагальності різних видів мистецтва, у процесі чого розкриваються нові вимоги до музичного виконавства. Зокрема, це стосується появи таких програм, як «Всесвітні хорові ігри», що проходять у рамках проекту «Interkultur», що об'єднує вокалістів академічної та естрадної спрямованості.

Мета статті – висвітлення основних векторів розвитку вокальної універсальності та зв'язку цього процесу з вимогами сучасної музичної освіти. Методологічні засади педагогічних процесів виховання виконавської майстерності вокалістів передбачають опанування не лише навичками спеціальності, але й основними елементами суміжних дисциплін і напрямів. Особлива увага приділяється Міжнародному проекту «Interkultur».

Викладення основного матеріалу. Естрада у сучасному соціокультурному просторі вийшла за межі сприйняття її як меншовартісного різновиду музичного виконавства. Вона володіє якостями, що привертають усе більше шанувальників: емоційна виразність, експресивність, пов'язаність ритму та пластики, сценічна образність, простота та доступність для сприйняття. Також, окрім власної специфіки у мелодиці, ритміці та гармонії, естрадна музика створила власні правила аранжування. Відтак, вимоги до виконавців естради невпинно зростають.

Особливістю естрадного вокалу є те, що він сприймається та ідентифікується як проміжна ланка, що поєднує академічний і народний вокал. Естрада сприяє синтезу технічних компонентів цих різновидів вокалу, хоча й породжує нарівні з цим власні прийоми та підходи до виконання музичного твору. Відмінність полягає, перш за все, у завданнях, які стоять перед співаками. Якщо співаки спеціальностей академічного та народного вокалу мають дотримуватися комплексу регламентованих норм, традицій, канонів, то

естрадні вокалісти часто кидають собі виклик у формі важких для виконання музичних фраз, що потребують швидких змін дихання. Музика тут починає адаптуватися під текст, тоді як в академічному та народному вокалі – навпаки. Естрадні виконавці мають на меті створення унікальної та впізнаваної манери, напрацювання власного стилю. «Займаючись естрадним співом, майбутній вокаліст не тільки опановує мистецтво вокалу, специфічні прийоми, характерні для різних жанрів сучасної популярної музики, сольного виконання під акомпанемент фортепіано, але й вчиться працювати в команді...», – зазначає Н. А. Самолдіна [4, с. 3].

Ця універсальність, що породжується у даних умовах, особливо проявляється, з одного боку, у дійсно командній роботі та співпраці музичних діячів різних країн, а з іншого – у змагальності, конкуренції, яка є неодмінним аспектом, що супроводжує таке співробітництво та зумовлює його якісну результативність. Наприклад, Міжнародний проект «Interkultur», за задумом його творця Гюнтера Тіча, мав стати своєрідний «містком зустрічей» для всіх, хто має ентузіазм до хорового співу. Відтак, у програмах та конкурсах, які провадив «Interkultur», об'єднувалися колективи – академічні, народні й естрадні [7].

Хорова культура є одним із найдавніших видів художньої діяльності. У різних країнах її розвиток проходив по-різному, але завжди містив у собі єдність хорової творчості, хорового виконавства та хорової педагогіки. Ці три взаємопов'язані компоненти визначають поняття «хорова культура народу». При цьому не можна забувати, що хорова культура – це не щось відокремлене, а частина загальної музичної культури, і хорове виконавство (незважаючи на властиві йому особливості) – це лише один із видів музичного виконавства, що підкоряється його загальним канонам. Відповідно до цього, хорове мистецтво живе за законами, властивими будь-якому іншому різновиду музично-виконавського мистецтва. Ідеться про формування виконавського задуму твору, тобто суб'єктивно-об'єктивну інтерпретацію (трактування) авторського тексту та її реалізацію як на етапі репетиційної роботи з хором, так і на стадії концертного виконання. Отже, виконавське мистецтво – це вторинна, відносно самостійна художньо-творча діяльність, яка полягає у процесі матеріалізації та конкретизації продукту первинної художньої діяльності [5].

Поряд із вторинністю та відносною самостійністю творчої діяльності необхідна також наявність творчого посередника між творцем художніх цінностей і суб'єктом (публікою), який ці цінності сприймає. Іншою важливою рисою виконавства є те, що у більшості випадків виконання є безпосереднім актом творчості, який відбувається перед слухачами, глядачами зараз, у даний момент. До того ж публічний виступ артиста об'єднує в собі творчий процес і продукт цього процесу одночасно.

Структура музичного виконавства розкривається В. Л. Живовим, він стверджує, що музично-виконавський процес включає два компоненти: осягнення суті твору (сприйняття) і його передача (відтворення). Друга скла-

дова, безсумнівно, залежить від першої. Можна збагнути сутність твору, але не зуміти висловити її, оскільки для творчого художнього відтворення потрібні не тільки глибина почуттів, інтуїція, аналітичні дані, але й специфічні виконавські здібності: темперамент, натхнення, артистизм, воля, технічна майстерність. Якщо технічні аспекти спершу були прерогативою академічного співу, а емоційна частина – естрадного, то нині ці характеристики стали універсальнішими: відтепер, їх важко приписати якомусь одному різновиду вокалу. Багатьох людей відрізняє глибоке розуміння музики при відсутності необхідних виконавських даних, і навпаки, бувають випадки технічно досконалого, але нецікавого, формального виконання, що свідчить про недостатнє розуміння виконавцем змісту твору. Повертаючись до структури музичного виконавства, треба зазначити важливу думку: «Суттю ж його є творча художня інтерпретація музичного твору, що виявляється в озвучуванні, проголошенні, інтонуванні музичного тексту для слухачів за допомогою специфічних виконавських музично-виражальних засобів: найтонших інтонаційних нюансів, алогічних, динамічних, тембрових і темпових відхилень, різноманітних способів звуковидобування й артикуляції» [3].

Хоровий спів – істинно народне мистецтво. Це положення було обґрунтоване академіком Б. В. Асаф'євим. Він стверджував, що «у своїх витоках ... музична культура була виключно інтонаційно-пісенною та протяжною...» [2, с. 217]. Саме з цих позицій учений вивів концепцію хору як модель людського колективу, що створює гармонійні відносини між окремим співаком і хором, а також між хоровим диригентом і колективом. Цей вид виконавського мистецтва має довгу історію. Однак сучасна культурна ситуація починає характеризуватися розривом між академічним, народним та естрадним виконавством, що долається шляхом підвищення ступеня вокальної універсальності. Сьогодні нетлінні зразки хорового мистецтва композиторів-класиків і сучасних авторів стали недоступні людям як для виконання, так і для сприйняття. Тому можна підкреслити, що виховна функція цього найдемократичнішого жанру музичного мистецтва – хорового виконавства – закладами культури реалізується недостатньо. Розважальна естрада, підкріплена масовим виробництвом варіантів утилітарної музики, справляє негативний вплив на музичні пріоритети публіки. Фахівців турбує, наприклад, інтонація у виконанні творів без музичного супроводу, а хорові колективи часто виконують репертуар, який не відповідає рівню їхньої підготовленості. Хорові диригенти нерідко допускають серйозні помилки у складанні репертуару для хору, не враховуючи його педагогічних, виховних і концертних функцій.

Журі фестивалів звертають особливу увагу керівників хорів на необхідність підвищення вокально-хорової культури колективів і сценічної мови співаків-аматорів. Диригентам часто вказують на методичні помилки у формуванні репертуару, що мають вирішальне значення у підвищенні вокально-хорової культури хору та в успішній концерт-

ній діяльності. При підбитті підсумків фестивалів народної творчості серйозно обговорюються співоча культура хорових колективів, репертуар, художнє трактування творів, а також їхня інтонація. Особлива увага звертається на артистизм учасників хору, солістів і диригента. Не остання роль відводиться методології, а також управлінню діяльності таких колективів.

Змістова сутність феномену «методологія» складна і багатогранна, тому що несе в собі теоретичний і практичний сенс. У теоретичному плані методологія музичної діяльності спирається на систему знань предмета навчання в усьому його різноманітті. У практичному ж сенсі методологія передбачає оволодіння професійно орієнтованою системою навчання й обґрунтування методів діяльності у конкретному виді музичного мистецтва. Методологічний процес управління, відповідно, аматорським хоровим колективом як форма системного підходу до навчання й виховання об'єкта педагогічного впливу, обов'язково передбачає внутрішню організацію й регулювання процесу пізнання об'єктом музичної лексики хорових творів та усвідомлення їхнього образно-художнього змісту. Функцію такого управління у міжнародному масштабі здійснює проект «Interkultur», що існує з 1998 року та у рамках якого кожного року проходить 14 хорових конкурсів і фестивалів по всьому світу. Членами та учасниками проекту є відомі діячі культури, економіки та політики, хорові колективи, оркестри, асоціації та культурні організації.

Аматорському хоровому колективу як стабільній дозвілєвій групі властивий функціональний взаємозв'язок і взаємозалежність співаків, що його утворюють. Кожен співак хору пов'язаний з іншими співаками певними обов'язками, зумовленими необхідністю колективної взаємодії. Отже, основою організації хорового колективу є спільність інтересів співаків та їхня колективна взаємодія на добровільних засадах. Те, що конкурси та фестивалі у рамках «Interkultur» сприяють залученню не лише професіоналів, але й аматорів, також підсилює процеси розвитку вокальної універсальності.

Функціональна залежність співаків забезпечується комплексом організаційних передумов, що носять як об'єктивний, так і суб'єктивний характер. Першою об'єктивною передумовою діяльності хору треба вважати потребу суспільства у професійній та аматорській формах хорового мистецтва. В умовах сучасного суспільства така потреба одночасно відображає й можливість її реалізації. Залучення широких мас до культури і мистецтва є невід'ємною частиною клубних і державних установ. Іншою об'єктивною передумовою діяльності хору є колективний масовий характер хорового виконавства. Колективна основа хорового виконавства впливає зі специфічних особливостей хорового співу, що має багатоголосну природу. Нарешті, третьою організаційною передумовою діяльності хорового колективу треба вважати демократичну основу хорового виконавства, а особливо непрофесійного.

Таким чином, методологія управління хором – це шлях пізнання змістовної сутності цього феномена, а також пошук різноманітних музично-педагогічних і психологічних методів впливу на хоровий колектив як на об'єкт навчання й виховання. Методологічний підхід до управління, зокрема, аматорським хоровим колективом допомагає зрозуміти, що хорова культура в цілому представляє три види музичної діяльності:

1. Творчість композиторів.
2. Виконавство.
3. Освіта.

Важливо зазначити, що ці три компоненти є спільними як для академічного, так і для народного чи естрадного вокалу. Універсальність починає розповсюджуватися не лише на взаємопроникнення технік, прийомів, підходів до оволодіння співочою майстерністю, але й на репертуар. Цю думку розвиває й В. Ф. Чабанний: «Педагогічна функція репертуару полягає в тому, щоб сприяти поступовому розвитку вокально-хорової техніки і на цій основі розвивати виконавську майстерність співаків. Особливу важливість набуває принцип безперервності, систематичності, послідовності поступового ускладнення технічного й художнього зростання індивідуума» [6, с. 164].

Освітній компонент при цьому грає вагомий роль. Функції музичних закладів освіти, безумовно, різні: консерваторії готують виконавців різних спеціальностей, а також професійних музикознавців, вищі заклади освіти культури і мистецтв, а також музичні факультети педагогічних університетів та інші аналогічні їм структури готують фахівців культурно-просвітницького профілю, зорієнтованих на діяльність у системі масового музичного виховання й освіти. Спільна риса для сучасної музичної освіти – це відсутність системного підходу та ігнорування викликів сьогодення, консервація традицій, низький рівень проникнення новацій в освітній процес. Як пише І. С. Аврамкова, «актуальним завданням є подолання мозаїчності компонентно-диференційованого підходу, орієнтація на розгляд позитивних і негативних аспектів викладання музики в їхньому системному взаємозв'язку та взаємозумовленості» [1, с. 218].

Ця проблема долається при залученні до даного процесу досвіду проектів, подібних до «Interkultur». Він, зокрема, включає низку комерційних і некомерційних заходів, основна мета яких розповсюдження музичної культури на міжнародному рівні. Дифузний і синтетичний характер проекту обумовлює злиття надбань академічного, народного та естрадного вокалу. Одним із таких заходів є міжнародний хоровий фестиваль «Всесвітні хорові ігри», який проходить двічі на рік у різних локаціях. Ідея створення «Всесвітніх хорових ігор» пов'язана з олімпійським ідеалом і полягає в тому, щоб звести разом окремих людей і народи, «об'єднані любов'ю до пісні, в мирному і чесному змаганні» [7]. Ця ідея покликана надихнути людей до пізнання сили єднання за допомогою спільного співу. А це, у свою чергу, в рівній мірі несе виклик для особистості і

спільноти, незалежно від рівня художньої майстерності. В основі ідеї «Всесвітніх хорових ігор» лежить, таким чином, особистий досвід хорових виконавців усього світу, які беруть і транслюють гуманістичні ідеали разом з піснею.

Зрозуміло, що у виконавських конкурсах є як негативні, так і позитивні аспекти. На думку деяких дослідників, «конкурсomanія» веде, у більшості випадків, до локалізації освітнього процесу, до зменшення його розвивально-го потенціалу, до моноспрямованості навчання, що часто є предметом критики фахівців. Ними також звертається увага на інше негативне явище, породжене конкурсними реаліями: так зване педагогічне «натаскування». Нові види діяльності часто вимагають від людини набуття нових професійно-особистісних якостей, а не лише вдосконалення наявних навичок. Але манера оволодіння новими вміннями у кожного індивідуальна. «Натаскування» долається тим фактом, що «Interkultur» об'єднує не лише професіоналів, але й аматорів, необхідність чого була вже обґрунтована вище.

Висновки з даного дослідження. Вокальна універсальність породжується вимогами сучасного соціокультурного процесу, що торкнулися й сфери музичного виконавства. Технічні прийоми та методики, підходи до оволодіння майстерністю через дифузний і синтетичний характер сучасної музичної освіти (що все-таки зберігає левову частку вакуумності), а також таких проектів у даному полі, як «Interkultur», вже не належить виключно до професійного чи аматорського, сольного чи хорового виконавства, академічного, народного чи естрадного вокалу. Вони об'єднуються в програмах, конкурсах та фестивалях

і враховують усі вищенаведені аспекти (наприклад, конкурс «Всесвітні хорові ігри»). Тенденція до універсалізації пов'язана з глобалізаційними процесами, що відрізняють стан сучасної культури.

Перспективи подальших розвідок. Проект «Interkultur» є недостатньо дослідженим, а тому він як виразник сучасних процесів, які відбуваються на міжнародному рівні у сфері музичного виконавства, є актуальним для подальшого вивчення. Через те, що цей проект акумулює практики не лише хорового та сольного, народного, естрадного та академічного виконавства, але й досвід різних діячів, культур і світоглядів, він може бути джерелом конструювання нових методик і підходів до музичної освіти.

Список використаних джерел

1. Аврамкова И. С. Актуальные задачи профессионального музыкального образования на современном этапе. *Вестник Тамбовского университета*. Тамбов, 2012. № 2 (106). С. 217–223.
2. Асафьев Б. В. Музыкальная форма как процесс. М.: Музыка, Ленинградское отделение, 1971. 373 с.
3. Живов В. Хоровое исполнительство. Теория. Методика. Практика. URL: https://bookz.ru/authors/vladimir-jivov/horovoe-_249/1-horovoe-_249.html.
4. Самолдина Н. А. Современные методы развития вокального мастерства учащихся. *Концепт*. 2015. Спецвыпуск № 20. URL: <http://e-koncept.ru/2015/75329.htm>.
5. Свешников А. В. Хоровое пение – искусство истинно народное. Москва: Молодая гвардия, 1962. 30 с.
6. Чабанный В. Ф. Методология управления любительским хоровым коллективом. *Вестник Санкт-Петербургского государственного института культуры*. Санкт-Петербург, 2012. №2 (11). С. 160–169.
7. INTERKULTUR. URL: <https://www.interkultur.com/ru/about/>.

Дата надходження до редакції авторського оригіналу: 19.08.2018

Попова А. Б., Кречко Н. М. Развитие вокальной универсальности в рамках проекта «Interkultur».

А Освещены векторы развития вокальной универсальности в контексте современного музыкального образования и вызовов, которые она ставит. Центральное место в исследовании занимает проект «Interkultur». Его основная идея – совместить опыт различных стран, деятелей, мировоззрений и культур, а также наследие как сольного, так и хорового исполнительства, как народного, так и академического и эстрадного. Данная проблематика имеет перспективы для дальнейшего исследования, поскольку может предложить пути выхода из некоторых кризисных ситуаций, порождённых современными культурными реалиями.

Ключевые слова: синтез искусств; вокальная универсальность; хоровое исполнительство; хоровые игры; эстрадное исполнительство; «Interkultur»

Popova Alla, Krechko Natalia. Development of Vocal Universality under the Project «Interkultur».

S The main goal of this work is to highlight the vectors of vocal universality development in the context of contemporary music education and the challenges it poses. Main attention in this research is paid to the project «Interkultur». Its main idea is to combine the experience of different countries, figures, worldviews, and cultures, as well as the achievements of both solo and choral performance, both folk, academic, and variety. The problem of this paper has prospects for further research, as it can provide ways and suggestions for solving some of the crises created by modern cultural realities.

Key words: synthesis of arts; vocal universality; choral performance; choral games; variety performances; «Interkultur»

МЕТОДИ РОЗВИТКУ ВИКОНАВСЬКОЇ ВИРАЗНОСТІ СПІВАКА СПЕЦІАЛЬНОСТІ «АКАДЕМІЧНИЙ ВОКАЛ»

А Академічний вокал та спеціальності, пов'язані з ним, незважаючи на свою консервативність, піддаються впливу сучасних реалій та вимог. З'являються нові методики розвитку виконавської виразності співаків-класиків. Головна ідея більшості методик – сполучення розвитку вокальної майстерності та загального сценічного (у тому числі пластичного) артистизму. Експресивність, яка постає у цьому процесі, поєднує академічний та естрадний вокал. Із часом стає все складніше провести суцільну роздільну лінію між різними стилями та жанрами вокалу. Кожен із них починає ставити вимогу виховання індивідуальної манери співу та створення унікального сценічного образу.

Ключові слова: академічний вокал; виконавська виразність; музичне виконавство; музична педагогіка; педагогічні методи

Актуальність проблеми. Процеси глобалізації, зростання популярності масової культури (а особливо так званої мід-культури), тенденції уніфікації та гомогенізації сприяють тому, що на перші щаблі виходить сучасна поп-музика, або ж естрада. Це співпадає з пришвидшеним темпом життя та динамікою сучасного світу. Але класика завжди залишається на своїх позиціях. Незважаючи на те, що аудиторія шанувальників академічної музики значно звузилася, вона зберігає свої позиції метра. Звісно, вищезазначені тенденції та віяння змушують і академічний вокал іти на компроміси щодо своєї консервативності, але разом із тим його основи зберігаються незмінними. Саме момент компромісу виводить на перший план появу нових методик розвитку виконавської виразності співаків спеціальності «Академічний вокал», чому й присвячується дана стаття.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Академічний вокал має довгу традицію не лише існування (прийнято вважати, що цей стиль виконавства бере початок ще у XVI ст.), але й дослідження. Для того, щоб опанувати майстерністю академічного співу, необхідно оволодіти низкою навичок і вмінь, які є спільною базою для тих, хто бажає навчитися співати. В. В. Карманова, зокрема, впевнена в тому, що співати може кожен. Вона наводить аргументи, що всі люди з народження володіють музичним слухом і справа полягає лише в правильному розвитку вроджених задатків особи. Великого значення сучасним методам навчання вокалу надає і О.-Л. Монд. Хоча не всі дослідники погоджуються з правильністю ідентифікації академічного вокалу як основи для навчання майбутніх виконавців. Наприклад, Є. В. Кузнєцова вважає, що існують істотні методологічні відмінності у підготовці академічних та естрадних вокалістів. На думку дослідниці, не можна нав'язувати всім співакам однакові методи та підходи, тому що естрада має свою специфіку, і академічна основа може заважати розвитку індивідуальної манери вокаліста-естрадника. Виконавський стиль у вокалі як інтегральна характеристика тілесного Я та динамічних якостей особистості – це основна ідея роботи О. В. Шатської. Власне, на думці, що

кожен виконавець, незалежно від жанру та стилю має виробити власну манеру, черпаючи натхнення у тому числі й у фольклорі, наголошує також А. Ф. Файзрахманов. Вокальна майстерність та акцентуація необхідності розведення естрадного та академічного вокалу виводиться у працях Н. А. Самолдіної. Проблемі принципів вокальної освіти присвячує свої дослідження Є. В. Григор'єв.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Переважна більшість досліджень у полі даної проблематики не піддає сумніву те, що академічний вокал є загальною базою для співаків будь-якої спеціальності. Він зазвичай розглядається як аналог загальної середньої освіти, що здобувається для того, щоб потім на цю основу «помістити» знання спеціальності. Але у даній статті провадиться думка, що академічний вокал має не лише значення такої бази, але й є тонкою ланкою музичної освіти, специфіку якої мають опанувати та розвивати, враховуючи всі складності та нюанси, співаки даної спеціальності (і лише вони) з самого початку. У цьому дослідженні провідною виступає ідея, що естрадним вокалістам не обов'язково володіти основами академічного вокалу. Можна констатувати, що у даному випадку він постає як своєрідне «мистецтво заради мистецтва», але без негативних конотацій.

Мета статті – висвітлення та аналіз основних і найактуальніших віянь у полі методології та методики оволодіння співаками спеціальності «Академічний вокал» тонкощами виконавської виразності.

Викладення основного матеріалу. Суспільно-корисне значення музики, як і будь-якого іншого виду виконавського мистецтва, визначається її внутрішнім змістом. Саме у гармонійному поєднанні змісту та звукової форми спів набуває художньо-емоційної та навіть ідеологічної значущості, а тому музика є одним із суспільно-значущих видів людської діяльності.

Навчання музиці, а особливо академічному вокалу, який передбачає безліч правил і струнку систему норм, має свою етапність. На першому етапі навчання корисно застосовувати так звану «тверду атаку звуку» [1, с. 205], що

забезпечує правильні силові координації між голосовими зв'язками та тиском повітря, що допомагає звукоутворенню. Відчуття при звукоутворенні у студента відіграють велику роль, тому треба звертати на них увагу і рекомендувати фіксувати це відчуття. З усіх компонентів саме звуковідтворення у більшій мірі піддається контролю. Розвиток діапазону для всіх голосів – теж дуже важливий етап навчання. При цьому велике значення мають навички та якості, вже придбані за час навчання: еластичність резонаторного апарату та добре розвинений подих. Розвиток кантени також вимагає хорошого дихання, а також «високого позиційного та польотного звуку» [1, с. 206], чіткої та гарної дикції.

На перших етапах навчання увага студентів зазвичай звертається на подолання труднощів вокально-технічного порядку. Логічно, що без необхідних навичок правильного голосоутворення, вміння керувати диханням, рівності голосу, володіння необхідним діапазоном тощо важко говорити про творчий підхід до трактування твору. Але саме на ранніх етапах роботи студентів необхідно підштовхувати до напрацювання власного підходу, так само, як і до роботи над художньою стороною творів. Власне, «академічні та народні співаки завжди працюють у рамках певного канону або регламентованого звуку ... відхилятися від норми не прийнято» [5, с. 2].

А. Ф. Файзрахманов вважає, що саме школа академічного вокалу дозволяє надихнутися й отримати всі необхідні навички для того, щоб працювати у стилі, наприклад, фольклору. У своїх спогадах про шлях від класики до фольклору, він, зокрема, пише наступне: «Правильна постановка голосу, що базується на традиційній вокальній школі (дихання, опора, голосові регістри), дозволяє виконавцю донести до слухача всю красу мелізматики – мелодійних прикрас. Вони імпровізаційні, індивідуальні та залежать від особистого художнього відчуття твору, що виконується. МелізMATика залежить від природної обдарованості, схильності вокаліста чути і вміння передавати вокалом ту чи іншу мелодійну прикрасу» [6, с. 53].

Іншої думки дотримується О. П. Кузнєцова. Вона пише, що на пострадянському просторі підготовка вокалістів будь-яких стилів базується виключно на принципах академічної вокальної школи, у той час як у інших країнах існує чітка стильова диференціація методів підготовки співаків. У зв'язку з цим актуальним постає завдання: виявлення принципових відмінностей у вимогах до підготовки виконавців, що впливають із розмаїття стильових особливостей музичних стилів. Такий стан справ склався історично, коли було виділено певний «полегшений» стиль співу і виникли «естрадно-джазові» відділення й факультети для підготовки співаків, які бажали виконувати щось інше, ніж класику і народну музику. Небажання чітко розділити стилі, на її погляд, істотно ускладнює розвиток вітчизняної вокальної освіти. «Багато в чому через відсутність чіткого поділу стилів при викладанні вокалу існує поширена думка про те, що для можливості виступати в

будь-якому вокальному жанрі досить отримати навички класичного співу» [3, с. 119].

Це відповідає дійсності тільки у тому випадку, якщо під «естрадою» розуміти полегшене відтворення нескладного у вокальному сенсі музичного матеріалу. Однак для виконання простих пісень часто навіть не потрібно опанувати всі академічні навички, що й демонструють співаки-самоучки, які не мають практично жодної музичної освіти. На жаль, треба констатувати, що стандартизація вокальної техніки за академічними принципами може негативно позначитися на розвитку жанрової індивідуальності, настільки затребуваної шанувальниками різних музичних стилів. Це пов'язано з тим, що на академічній сцені існують досить строгі, усталені традиції, порушувати які не прийнято, а в сучасній музиці найбільше цінується тільки одна «традиція» – унікальність, завдяки якій співак стає затребуваним. Навіть незважаючи на те, що з академічної точки зору він співає погано. Величезна кількість музичних стилів сучасності, що важко піддається систематизації, свідчить про попит «споживачів» музики на такого роду різноманітність. Звідси випливає: у тому, що на пострадянському просторі узагальнено зветься «естрадою», час універсалів давно пройшов, і стильове навчання співаків необхідно починати вже з перших кроків.

Фундаментальна основа багатьох сучасних стилів не може бути зведена до типової академічної вокальної техніки. Тому естрадний виконавець уже з перших кроків має визначитися з конкретним жанром і стилем. Звідси випливає, що викладач естрадного співу не повинен догматично дотримуватися принципу превалювання класики, оскільки навчання – це двосторонній процес, де педагог і студент повинні прислухатися один до одного.

Нині розроблено кілька принципово різних методик виховання голосу [4, с. 83]. Перша методика – академічна, спрямована на виховання класичного голосу, «бельканто»; розвивалася століттями. Тому багато вокальних педагогів відчувають до неї велику повагу. До того ж більшість викладачів музичних училищ і профільних закладів вищої освіти самі навчалися в академічному стилі. Важливо й те, що поширенню інших методик перешкоджає відсутність тривалої історії їхнього застосування, оскільки багато музичних напрямів за радянських часів були під негласною забороною з політичних або ж інших причин. Через це більшість вокальних педагогів не намагаються шукати нових форм викладання, вважаючи, що академічний базис достатній для подальшого самостійного розвитку співака в обраному ним напрямі.

Друга, принципово інша за суттю методика – це спів у мовній позиції американського вокального педагога Сета Ріггза [3, с. 120]. Її принципи входять до безлічі інших західних методик навчання вокалу, що відрізняються лише вправами та стилем подання.

Нарешті, третя принципово інша методика – «закрита». Її провідний метод називається Estill Voice Training [3, с. 120]. Відповідно, це методика формування голосу, ти-

пового для американських поп-зірок і артистів мюзиклів. Підходи, що в ній використовуються, складають ноу-хау даної музичної школи, публікації про її / їх зміст відсутні, й отримати відповідні навички можуть тільки ті, хто пройшов дороге навчання в акредитованих фахівців. Це схоже на японські школи класичного танцю, які теж не поспішають розкривати свої таємниці.

Основною методологічною причиною відмови від точного дотримання академічних принципів при підготовці естрадних вокалістів є факт тісного зв'язку сучасного вокалу будь-якого стилю з електронними технологіями сучасної музики. В академічній традиції співак повинен наповнити голосом великий театральний зал на тлі оркестру, що акомпанує йому. Яким би сильним не був голос співака, він розрахований на акустичний ефект залу, спеціально побудованого таким чином, щоб забезпечувати «польотність» й «округлість» голосу. При цьому оркестрові інструменти також є акустичними і не потребують штучного посилення.

На противагу цьому естрадні виконавці зазвичай виступають у залах із зовсім іншою акустикою. Часто їм навіть не потрібен сильний голос, оскільки проблема гучності вирішується звукопідсилювальною апаратурою.

Діапазон голосу оперного співака заздалегідь встановлений і підведений під стандарт (сопрано, тенор тощо). Тому вокаліст не має права транспонувати свою партію. В естрадному співі таке транспонування цілком допустиме, тобто один і той же твір можуть виконувати співаки з абсолютно різним голосовим діапазоном, зміщуючи початкові частоти твору в потрібний їм бік. Це означає, що вони є істотно вільнішими у виборі музичного матеріалу, ніж співаки академічного напрямку.

Заради необхідності отримання гармонійно багатого й сильного звуку академічний спів часто приносить у жертву вимову тексту, тобто дикцію. Для естрадного вокалу це неприпустимо. Тут вимова є найважливішим виразним засобом, що забезпечує передачу емоцій через текст пісні.

В. В. Карманова вважає, що співати може кожен і музичний слух є у кожної людини. Однак дослідниця також зауважує, що «в наше століття повсюдного поширення караоке багато людей абсолютно впевнені в тому, що співають досить добре, але, на жаль, це не завжди збігається з реальністю. Справа зовсім не в тому, що у людини немає ні слуху, ні голосу – просто багато хто не вміє користуватися тим, що дала їм природа й об'єктивно не можуть оцінити свої можливості» [2, с. 54]. А щоб освоїти всі ази майстерності, на думку дослідниці, студентам потрібно спілкуватися з уже відомими виконавцями, чия манера сформувалася у процесі тренувань, освоєння регламентованих норм, а також у напрацьованому індивідуальному стилі та підході до виконання творів.

На перший план нині виходять новаторські методики, які враховують фізіологічні особливості учнів чи студен-

тів. Наприклад, методологія особистісно зорієнтованого навчання вокалу, на відміну від класичних академічних методик, заснована не тільки на наслідуванні. Цей метод найефективніший під час навчання учнів із правопівкульним динамічним стереотипом мислення, за якого наслідування, як дзеркальне відображення, формується відразу.

Дітей з лівопівкульних динамічним стереотипом неможливо вести тільки на наслідуванні: вони хочуть розуміти, що від них вимагається, тому в основі стратегії їхнього навчання повинен лежати алгоритм із докладним покроковим поясненням: для них треба вказувати, що саме й для чого саме треба робити, і тільки після фрагментарного відпрацювання такої стратегії вибудовується інтегральна концепція цілого твору.

Окрім методології навчання відповідно до динамічного стереотипу мислення (з опорою на наслідування або алгоритмізацію), процеси розуміння й сприйняття також диференціюються відповідно до шляхів пірамідної та екстрапірамідної іннервації кори великих півкуль. Зокрема, дослідниками цієї проблематики було виявлено, що поєднання переважаючої екстрапірамідної активності з лівопівкульним стереотипом або ж пірамідної з правопівкульним стереотипом є несприятливим у сенсі навчання вокалу, особливо у поєднанні з інтровертною спрямованістю сприйняття і темпераментом за типом сильного нестійкого холерика або слабкого меланхоліка. У цих двох випадках нестійкість динамічних процесів різко посилюється [7, с. 122].

Відтак, академічний вокал має низку особливостей, які обумовлюються специфікою даного виду співу. Він не передбачає використання апаратури підсилення звуку, а тому виконавець має досконало контролювати свій голос і розвивати його діапазон. Співак має оволодіти низкою нюансів музичної, вокальної та артистичної виразності.

Висновки з даного дослідження. Таким чином, сучасний стан культури передбачає постійні та швидкі трансформації в усіх галузях. Навіть традиційні та консервативні сфери, як, наприклад, академічний вокал піддаються змінам і змушені йти на компроміси. Зокрема, співаки спеціальності «Академічний вокал», як виклик на загальнокультурні процеси, зголошуються на заповнення методик із естрадного та народного вокалу. Естрадний вокал у тому числі позбувся стереотипів легкості та простоти у своєму оволодінні, а тому такі підходи, як комплексність, системність, виховання пластичної образності стали популярними й серед вокалістів класичного спрямування.

Перспективи подальших розвідок. Однією з найактуальніших методик розвитку виконавської виразності співака академічного вокалу є системний і комплексний підходи, за яких не відбувається розрив між опануванням вокальної майстерності та загальним артистизмом виконавця. Ця ідея є перспективною для подальшого аналізу.

 Список використаних джерел

1. Григорьев Е. В. О некоторых принципах организации вокального обучения. *Наука. Искусство. Культура*. Белгород, 2013. № 2. С. 205–208.
2. Карманова В. В. Вокальное исполнительство: петь может каждый. *Гуманитарные ведомости ТГПУ им. Л. Н. Толстого*. Тула, 2013. № 1–2 (4–5). С. 54–57.
3. Кузнецова Е. П. Методологические различия требований к подготовке академических и эстрадных вокалистов. *Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики*. Тамбов: Грамота, 2017. № 9 (83). С. 118–121. URL: <http://www.gramota.net/materials/3/2017/9/30.html>.
4. Мوند О.-Л. Л. Анализ современных методик обучения вокалу. *Искусство и образование*, 2009. № 5. С. 81–90.
5. Самолдина Н. А. Современные методы развития вокального мастерства учащихся. *Концепт*. Киров: АНО ДПО «МЦИТО», 2015. Спецвыпуск № 20. URL: <http://e-koncept.ru/2015/75329.htm>.
6. Файзрахманов А. Ф. От классического вокала к фольклору и обратно. *Вестник Казанского государственного университета культуры и искусств*. Казань, 2014. № 1 (31). С. 50–54.
7. Шатская О. В. Исполнительский стиль в вокале как интегральная характеристика телесного Я и динамических свойств личности. *Известия Самарского научного центра Российской академии наук*. Самара, 2015. № 1. С. 119–122.

Дата надходження до редакції
авторського оригіналу: 14.08.2018

Закрасняная Ж. Н., Мельниченко И. В. Методы развития исполнительской выразительности певца специальности «академический вокал».

А Академический вокал и специальности, связанные с ним, несмотря на свою консервативность, тоже подвергаются воздействию современных реалий и требований. Несмотря на это, появляются новые методики развития исполнительской выразительности певцов-классиков. Главная идея большинства методик – сочетание развития вокального мастерства и общего сценического (в том числе пластического) артистизма. Экспрессивность, которая возникает в этом процессе, является тем, что объединяет академический и эстрадный вокал. Вообще же, со временем становится все сложнее провести сплошную разделительную линию между различными стилями и жанрами вокала. Каждый из них начинает ставить требование воспитания индивидуальной манеры пения и создания уникального сценического образа.

Ключевые слова: академический вокал; исполнительская выразительность; музыкальное исполнительство; музыкальная педагогика; педагогические методы.

Zakrasniana Zhanna, Melnychenko Iryna. Methods of Performing Expressiveness Development of the Specialty «Academic Vocal».

S Academic vocals and specialties associated with it, despite their conservatism, are also exposed to current realities and requirements. In view of this, there are new methods of developing the expressive vocabulary of classical singers. The main idea of most techniques is the combination of the development of vocal mastery and the general stage (including plastic) artistry. Expressiveness rise in this process combines academic and pop vocal. In general, it becomes increasingly difficult to hold a solid separation line between different styles and genres of vocals. Each of them begins to demand the upbringing of the individual manner of singing and the creation of a unique scenic image.

Key words: academic vocals; expressiveness; musical performance; musical pedagogy; pedagogical methods

ПРОБЛЕМИ ДОТРИМАННЯ АНСАМБЛЕВОСТІ ПРИ ВИКОНАННІ ТВОРІВ А САРЕЛЛА

А Розглянута ансамблевість як один із основних елементів звучності хорового й естрадного колективу. Порядок роботи над нею виявляє не лише ступінь професійності самого колективу, але й його керівника. Особливо актуальними проблеми ансамблевої співучості виявляються при виконанні музичних творів а сапелла. Спів без підтримки акомпанементу бере участь у розвитку активного музичного слуху (інтонаційного, гармонійного, внутрішнього та вокального). У цьому процесі проявляється значущість і роль хорознавства, а також наявність методичних рекомендацій щодо роботи з хором і з колективом естрадних співаків.

Ключові слова: вокал; а сапелла; ансамблевість; естрадне виконавство; музичне виконавство; робота з хором; багатоголосся

Актуальність проблеми. Історія співу за відсутності акомпанементу має істотну протяжність. Ця традиція була пов'язана з виконанням творів народного мистецтва, а пізніше стала невід'ємним атрибутом церковних богослужінь. Але з часом спів а сапелла набув нових форм і став інструментом розвитку виконавської майстерності учасників хорових колективів. У сучасній культурі акапельний спів є частиною таких музичних напрямів, як госпел (сучасний, міський, модерний), рок, джаз, поп-музика, фолк тощо. Таким чином, актуальність звернення до даної теми обумовлена важливістю співу а сапелла в удосконаленні ансамблевої, яка, у свою чергу, відіграє важливу роль у становленні цілісності музичного колективу (це однаково справедливо як для хору, так і для групи естрадних виконавців).

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Вокальному мистецтву та голосу як визнаному найдавнішому музичному інструменту присвячена низка праць різної спрямованості. Спів різниться за своїми характеристиками, оскільки може бути як сольним, хоровим, так і ансамблевим (груповим), а також як із акомпанементом, так і без нього. Останній різновид, починаючи з XVI ст., отримав назву співу а сапелла. Історією виникнення та розвитку цього виду вокалу займається в тому числі В. М. Касян. Власне, акапельне виконавство є предметом дослідницьких праць, наприклад, О. М. Батовської, яка вивчає, зокрема, проблеми строю в сучасній хоровій музиці а сапелла. На її думку, «наріжний камінь» співу – це ансамблевість, або ж стрій, який виявляється важливим у процесі координації музичного чуття, слуху та правильного у сенсі техніки відтворення. Цій же проблемі присвятили одну зі своїх статей С. В. Даньшина та А. А. Тішина (у співавторстві). Той факт, що нині утворюється значна кількість хорових колективів – як професійних, так і аматорських – зумовлює підвищену увагу до проблем багатоголосся та загального хорознавства. Є. В. Шуневич розглядає специфіку вокально-хорової роботи у камерному хорі на прикладі ансамблю «Легенда». Даній проблематиці присвячені праці Ю. М. Кузнєцова, Е. В. Димченко, які займаються практичним хорознавством, а також питанням хорового аранжування. Тема багатоголосся, теорії його формування та керування хором є головними у дослідженні І. М. Жорданії.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. У цій праці провадиться ідея пов'язаності таких елементів, як багатоголосся, його давня природа, що, можливо, має філософсько-антропологічне тлумачення, спів а сапелла, музичний ансамбль, а також ансамблевість. Наголошується, що ці компоненти існують у нерозривному зв'язку та впливають один на одного в процесі, де кожен елемент обумовлює інший. Зокрема, особлива увага приділяється хоровому строю, робота над яким носить творчий характер і вибудовується диригентом. Хорознавство та методичні рекомендації щодо занять з хором або ж із естрадним колективом залежать від інтонування співаків у ансамблі, а стрій пов'язаний із наявністю певного рівня загальної та вокальної музичної культури самої групи вокалістів.

Мета статті – виявлення проблем ансамблевої та їхня характеристика у музичному виконавстві без інструментального супроводу, тобто а сапелла. Серед головних завдань статті, зокрема, є виявлення специфіки музичного виконавства творів у хорі та в естрадному колективі та визначення її зв'язку зі складнощами, які виникають при координації роботи ансамблю та вокальних зусиль його учасників.

Викладення основного матеріалу. Багатоголосні та одноголосні (або поліфонічні та монофонічні) співочі традиції представлені на нашій планеті приблизно рівномірно. Це не означає, що хорова поліфонія й монофонія однаково представлені на кожному континенті та в окремих регіонах. Тут має значення, швидше, важливість ансамблевого співу як явища, що впливає на культурогенез. «У хоровий спів повинні бути включені всі члени суспільства. Ця особливість вельми характерна для традиційних багатоголосних культур, де учасниками колективного співу є всі члени спільноти й де, відповідно, немає формальних слухачів взагалі» [3, с. 197]. Для багатьох представників багатоголосних культур тільки слухання чийогось співу не природно, оскільки необхідна ще й участь.

Що стосується теоретичної сторони цього питання, то тут не можна оминати поняття хорознавства. Це частина музикознавства, наука, що досліджує специфічні закономірності та закони хорового мистецтва й колективного виконавства, його особливості, що відрізняють його

від інших видів музики, – це особливий тембр хорового унісону. Дана проблематика є актуальною не лише для хору – народного чи академічного, але й для естрадного колективу.

Колектив співаків, організований за законами ансамблю й ладу, виконує хоровий твір. Голоси співаків характеризуються вільним інтонуванням і багатими тембральними можливостями.

У хоровому мистецтві виконавцем є і диригент, і хор. Тому в теорії хорознавства два поняття завжди йдуть поруч: по-перше, вокально-хорова установка (готовність співака ансамблю до специфічної художньої діяльності), а по-друге – диригентська установка (готовність керівника хору до того ж виду діяльності). Праця з естрадним колективом має свою специфіку: тут ансамблевість може породжуватися та скеровуватися самими виконавцями, без участі диригента. Робота ж із хором – це процес формування комплексу таких установок співаків у симультанний образ твору, а виконання – «розгортання» його в часі. Перш за все, хорове мистецтво класифікується як вид музичного мистецтва, а тому воно зберігає такі властивості музики: темпоральну, ладо-гармонійну та звуковисотну організацію. Також цей вид мистецтва використовує весь комплекс музичної семантики виразних засобів. Вищенаведені фактори актуальні також для естрадного колективу.

Ансамблеве виконавство – це творчий процес відтворення музичного твору виконавськими засобами художньої інтерпретації. Специфічні якості такого виконання, що створюють особливий тембр, що відрізняє його від інших видів музичного мистецтва, називають елементами ансамблевого звучання (звучності) [6, с. 21].

Співаки колективу повинні виконувати свої партії правильно, не фальшивлячи, а також приділяти увагу «чистому інтонуванню» [5, с. 126]. Уміння кожного вокаліста співати чисто забезпечує чисте інтонування всього ансамблю. Така здатність співаків гарантує лад колективу, в удосконаленні якого особливу роль відіграє акапельний спів. Принципове значення має також процес вибудовування унісону, тобто синхронізація спектральних складових.

Ансамбль, таким чином, є всеосяжним елементом колективного музичного виконання та основним поняттям хорознавства. Саме поняття ансамблю можна трактувати як спільне, в усіх відношеннях узгоджене виконання твору, що вимагає неподільності та врівноваженості всіх елементів вокально-хорового виконання.

Повертаючись до проблеми ансамблевої, відзначимо, що стрій можна ідентифікувати як вокальне інтонування у процесі, відповідно до, хорового або ж іншого виду групового співу. Необхідність акцентувати увагу на даному елементі обумовлена нетемперованою природою процесу співу. Диригент кожного разу повинен «налаштувати» хор, задаючи тон. Відрізняють мелодійний і гармонійний лад.

Варто зазначити, що О. М. Батовська підкреслює: «Хоровий лад нерозривно пов'язаний із такими елементами хорової техніки, як ансамбль, дикція, вироблення гнучкого нюансування; інтонування залежить від теситурних умов, метро-ритмічної організації музики. Тому між усіма цими критеріями необхідно відчувати і знаходити зв'язок, який забезпечить високохудожнє розкриття образу, закладеного у виконуваному творі» [1, с. 144]. Як вважає дослідниця, для того, щоб виконувати сучасну хорову музику *a capella*, необхідно приділити особливе значення фізіологічній перебудові організму виконавців, де особливу роль відіграє саме слухова перебудова. У цьому процесі бере участь координація слухового «чуття» та відповідних м'язових відчуттів. Що стосується співу *a capella*, застосовуваного у якості методики для кращої координації вокальних зусиль співаків естрадного колективу, то тут є своя особливість: на відміну від хору, де інтенція йде, перш за все, від диригента, тут спрямованість залежить від внутрішньої узгодженості самих вокалістів групи.

Важливу думку щодо специфіки саме хорового виконавства формулює також Є. В. Шуневич: «Манера співу у хорі дещо відрізняється від сольної, має певні специфічні особливості, пов'язані з тим, що кожна хорова партія має звучати як один голос, тобто ансамблювати, незалежно від сили звуку, індивідуального забарвлення голосу, специфічних окремих недоліків певного хориста» [7, с. 127].

Що стосується самого акапельного співу, то в процесі еволюції він зазнав істотних змін. Виконання музичних творів *a capella* традиційно асоціюється з музичним супроводом церковних богослужінь, але у сучасній культурі акапельний спів є частиною багатьох видів музичного мистецтва. Спочатку спів *a capella* зародився у надрах народних пісенних традицій, а з часом отримав розвиток у церковній музиці. На походження акапельного виконавства вказує етимологія самого поняття «*capella*», яке набуло значення каплиці, яка входить до складу іншої споруди або побудованої окремо. Проте зазначимо, що переклад «*capella*» як каплиця (рос. «часовня») не завжди можна вважати коректним, оскільки каплиця – це християнська культова споруда без вітаря, у той час як «*capella*» часто має вітар, тобто є повноцінною церквою» [4, с. 68]. Нині можна виокремити експериментальні напрями у музиці, що використовують спів *a capella*. Він вважається високопрофесійним і витонченим видом мистецтва. Таким чином, *a capella* можна визначити як багатоголосий хоровий спів без супроводу музичних інструментів. Існує, зокрема, низка естрадних колективів, які зосереджують свою творчість саме на розвитку техніки співу *a capella*. Відповідно, виступи таких ансамблів проходять без участі диригента.

Перша якість ансамблевого виконання, на яку слухач, перш за все, звертає увагу, – це стрункість, чистота співу. Втім, виконання буде незадовільним і в тому випадку, якщо колектив співає не в ритмі, не в темпі, без дотримання відтінків, із поганою дикцією. Повноцінним виконання є тільки тоді, коли всі якості, всі елементи ансамблевого

звучання доведені до можливої досконалості. Так званий точний спів, власне як і процес конструювання чистої інтонації, є для співаків складною слуховою працею, яка потребує не лише терпіння, але й уваги до звукового відтворення. Ансамблевість у колективі залежить не тільки від точного інтонування окремих ступенів та інтервалів, а й від багатьох інших умов, кожна з яких може справити рішучий вплив на якість ладу.

Відзначимо принаймні деякі з цих умов:

1. Стрункість і злитість співу легше досягаються при виконанні твору, викладеного в середній теситурі. Позитивно впливають на лад також правильна постановка голосу, правильне дихання й звукоутворення, вміння прислухатися до співу інших і до супроводу, при однакових тембрах голосів. Вищезазначене треба врахувати при комплектуванні хору, а також при розподілі місць у хоровому колективі під час занять. Необхідно пам'ятати, що голоси, які сильно вібрують, руйнують стрункість ансамблю.

2. Вироблення чіткої інтонації, однакової постановки голосу та, відповідно, однакового звукоутворення – одне з найважливіших завдань вокального виховання музичного колективу.

3. Позитивний або негативний вплив на лад може справити настрій вокалістів під час співу, а також увага, інтерес до занять, стан співочого апарату тощо.

4. Велике значення в роботі з колективом виконавців мають покази керівника, якщо вони дійсно є зразком для співаків як із боку ладу, якості звуку, так і в передачі художнього образу. Тільки хороші покази можуть викликати інтерес у вокалістів і бажання заспівати добре.

Деякі керівники з успіхом застосовують прийом тихого співу однієї, двох або трьох партій закритим ротом, у той час як інші партії (або одна з них), слабші й нестійкі, співають повним звуком зі словами. Це привчає хорові партії слухати один одного. Також продуктивно проспівувати важкі місця (дисонанси, скачки, хроматизми, складні гармонійні побудови тощо) у повільному темпі.

С. В. Даньшина та А. А. Тишина пишуть: «Щоб домогтися стрункого звучання творів, що виконуються із супроводом, дуже корисно розучувати ці твори спочатку без акомпанементу» [2, с. 159]. У подальшій роботі рекомендується частіше повертатися до такого співу, так як він загострює слух виконавців і допомагає їм слухати один одного та координувати власні зусилля.

Щоб розвинути активний музичний слух (інтонаційний, гармонійний, внутрішній, вокальний) необхідно привчати виконавців співати без підтримки акомпанементу. Керівник колективу повинен проаналізувати причини поганого ладу та знайти засоби для його виправлення. Процес роботи над строем має бути для співаків хору творчим, усвідомленим, ініціативним і регулярно підкріплюваним теоретичними знаннями.

Вокальне виховання музичного колективу, так само як і виховання музичного слуху співаків, є найважливішим фактором хорового ладу. Хорознавство на рівні з методи-

кою роботи з хором наголошують на взаємопов'язаності інтонування співаків хору та ладу з творчим процесом, який залежить від наявності певного рівня загальної та вокальної музичної культури в колективі.

Хороший лад у музичному ансамблі – це наслідок постійної участі з боку диригента, правильного вокального розвитку співаків, створення атмосфери підвищеної слухової перевірки – не тільки інтонації, а й усіх засобів музичної виразності. Багатство й сила виконавського мистецтва, безумовно, залежать від обдарованості диригента-виконавця і керованого ним колективу, але саме професійно і технічно вивчений твір є потужним фундаментом для створення художнього образу.

Таким чином, із вищесказаного витікають важливі особливості ансамблевого виконавства, які варто враховувати при вирішенні проблем координації дій колективу як хорового, так і естрадного. По-перше, це людський фактор, який, можливо, становить найбільшу проблему, в тому числі для впорядкування хорового строю. Колектив можна порівняти з живим організмом, органами якого є наділені суб'єктивними якостями та емоціями люди. По-друге, хор завжди пов'язаний зі словом, із готовим текстом, а тому має синтетичний характер. По-третє, специфіку ансамблю складає основний інструмент, із яким він працює, а саме людський голос, який потребує обережного ставлення та покрокової стратегії у розвитку. Нарешті, по-четверте, хоровий ансамбль передбачає наявність та участь диригента, який виступає творчим посередником між автором виконуваного колективом твору та співаками, що безпосередньо доносять цей твір до слухачів.

Однією з головних задач, що стоять перед керівником ансамблю (якщо такий існує), є узгодження та координація індивідуальних художніх устремлень і мотивацій учасників ансамблю. Диригент спрямовує зусилля всіх співаків до спільної мети, у єдине русло.

Але окремої уваги у контексті даної проблематики заслуговує питання людського голосу. Як і будь-який інший музичний інструмент, голос теж потребує налаштування. Зазвичай розрізняють співочі голоси професійні (або поставлені) та так звані «побутові», тобто непоставлені. У інших класифікаціях є також «відкриті», «прикриті», «рухливі» та «тяжкі» голоси. Даний «інструмент» характеризується, з-поміж іншого, діапазоном, силою, тембром, рівнем виразності вібрато тощо.

Для того, щоб удосконалити голос та зробити його придатним до роботи у колективі, необхідна довга, кропітка поетапна педагогічна робота. Головна складність праці з голосом полягає в тому, що управління співочим процесом і контроль за ним здійснюються виключно за допомогою якісної оцінки звучання, оскільки сам співак не може оцінити «роботу» свого власного музичного «інструменту», тобто голосу. У цьому процесі теж виявляється актуальність співу *a capella*. Хормейстер має не лише гарно знати всі тонкощі роботи з голосом вокаліста, але й сам володіти своїм голосом та бути у співочій формі для

того, щоб постійно вдосконалювати власну виконавську майстерність.

Підсумовуючи, варто зазначити, що колектив – це складне явище, оскільки він складається з різних, індивідуально неповторних людей. Для того, щоб ця група людей перетворилася саме на колектив, необхідна вокальна організація виконавської діяльності, інтонаційна, динамічна і темброва єдність, а також удосконалення потрібних художньо-технічних навичок.

Висновки з даного дослідження. Відтак, успішність вирішення проблеми ансамблевості виявляє продуктивність зусиль і ступінь професіоналізму як самого колективу, так і його керівника або ж диригента. Це обумовлює підвищену увагу до даної проблематики серед дослідників і практиків. Наголошується, що процес роботи над удосконаленням ансамблевості та подолання проблем, пов'язаних із недостатньо технічним строем, має носити творчий характер. Надання такого характеру є однією із задач керівника хору. Спів без супроводу, тобто *a capella*, є необхідним для розвитку активного музичного слуху, який може бути інтонаційним, вокальним, гармонійним чи внутрішнім. Виховання музичного слуху є одним із найважливіших факторів удосконалення ансамблевості.

Синенко О. А., Остапенко Л. В. Проблемы соблюдения ансамблевости при исполнении произведений а capella.

А Ансамблевость является одним из основных элементов звучности как хорового, так и эстрадного музыкального коллектива. Порядок работы над ней выражает не только степень профессионализма самого коллектива, но и его руководителя. Особенно актуальными проблемы ансамблевости оказываются при исполнении музыкальных произведений а capella. Пение без поддержки аккомпанемента участвует в развитии активного музыкального слуха (соответственно, интонационного, гармонического, внутреннего и вокального). В этом процессе проявляется значимость и роль хороведения, а также наличия методических рекомендаций по работе с хором и с коллективом эстрадных певцов.

Ключевые слова: вокал; а capella; ансамблевость; эстрадное исполнительство; музыкальное исполнительство; работа с хором; многоголосие

Synenko Oksana, Ostapenko Lilia. Problems of Observing Ensemble in Performing Musical Works A Capella.

С The ensemble is one of the main elements of the soundness of both the choir and variety groups. The order of work on the system reveals not only the degree of professionalism of the collective, but also conductor. Particularly relevant problems of choral order are revealed when performing musical compositions a capella. Singing without the support of the accompaniment is involved in the development of active musical hearing (respectively, intonation, harmonic, internal and vocal). In this process, the significance and role of baccalaureate, as well as the availability of methodical recommendations for work with the choir, is manifested.

Key words: vocal; a capella; order; ensemble; variety performances; musical performances; work with chorus; polyphony

Перспективи подальших розвідок. Необхідно констатувати, що попри існування значного за своїм обсягом корпусу праць, присвячених проблемам ансамблевості, а також координації вокальних зусиль учасників колективу, методичних робіт щодо сучасної акапельної музики, все ж не вистачає. Ця лакуна може бути заповнена у процесі подальших досліджень у рамках даної теми.

Список використаних джерел

1. Батовська О. М. Проблеми строю в сучасній хоровій музиці а capella. *Міжнародний вісник: Культурологія. Філологія. Музикознавство*. Київ: Міленіум, 2016. №2. С. 142–146.
2. Данышина С. В., Тишина А. А. Особенности работы над строем в хоровых произведениях. *Наука. Искусство. Культура*. Белгород, 2017. Вып. 4 (16). С. 157–161.
3. Жордания И. М. К теории формирования вокального многоголосия. *Вестник Адыгейского государственного университета*. Адыгейск, 2008. Вып. 10. С. 196–201.
4. Касян В. М. Спів а capella: історія виникнення. *Вісник КНУКіМ*. Серія: Мистецтвознавство. Київ, 2013. Вип. 28. С. 67–72.
5. Кузнецов Ю. М. Практическое хороведение. Москва: Спутник+, 2009. 362 с.
6. Методические рекомендации по изучению дисциплины «Хороведение и хоровая аранжировка» / Сост. Е. В. Дымченко. Тирасполь, 2014. 62 с.
7. Шуневич Є. Специфіка вокально-хорової роботи у камерному хорі «Легенда». *Молодь і ринок*. Дрогобич, 2012. № 9 (92). С. 126–128.

Дата надходження до редакції авторського оригіналу: 18.08.2018

Відомості про авторів

1. **Аванесян Геннадій Миколайович**, завідувач кафедри правознавства ВНЗ Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі»
2. **Войткевич Ніна Іванівна**, старший викладач кафедри іноземних мов ВДНЗ України «Буковинський державний медичний університет», Чернівці
3. **Гавриленко Наталія Іванівна**, заступник директора з виховної роботи, викладач-методист соціально-економічних дисциплін Полтавського коледжу харчових технологій Національного університету харчових технологій
4. **Галаур Світлана Петрівна**, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка
5. **Грицак Наталія Русланівна**, докторант кафедри методики викладання світової літератури Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, м. Київ
6. **Закрасняна Жанна Миколаївна**, старший викладач кафедри музичного мистецтва Київського національного університету культури і мистецтв
7. **Іваниш Андрій Андрійович**, доцент кафедри фольклористики, бандури та інструментального мистецтва Київського національного університету культури і мистецтв, заслужений артист України
8. **Кокнова Тетяна Анатоліївна**, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри романо-германської філології ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»
9. **Кравець Руслан Богданович**, кандидат технічних наук, доцент кафедри соціальних комунікацій та інформаційної діяльності Національного університету «Львівська політехніка»
10. **Кречко Наталія Михайлівна**, доцент, завідувач кафедри академічного хорового та інструментального мистецтва Київського національного університету культури і мистецтв, заслужена артистка України
11. **Міровська Маріола**, кандидат гуманітарних наук у галузі педагогіки, керівник закладу соціальної роботи і громадського здоров'я; Інститут педагогіки, педагогічний факультет, Університет імені Яна Длугоша в Ченстохові (Республіка Польща)
12. **Мельниченко Ірина Володимирівна**, концертмейстер кафедри музичного мистецтва Київського національного університету культури і мистецтв
13. **Нестуля Світлана Іванівна**, кандидат історичних наук, доцент кафедри управління персоналом та економіки праці, директор навчально-наукового інституту лідерства ВНЗ Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі»
14. **Остапенко Лариса Вікторівна**, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри академічного хорового мистецтва, заступник декана факультету музичного мистецтва Київського національного університету культури і мистецтв
15. **Остапенко Лілія Володимирівна**, викладач кафедри музичного мистецтва ПВНЗ «Київський університет культури»
16. **Педченко Світлана Олександрівна**, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка
17. **Попова Алла Борисівна**, доцент, завідувач кафедри музичного мистецтва ПВНЗ «Київський університет культури», народна артистка України
18. **Радько Петро Григорович**, доктор історичних наук, професор, професор кафедри філософії Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка
19. **Серов Юрій Олегович**, кандидат технічних наук, доцент кафедри соціальних комунікацій та інформаційної діяльності Національного університету «Львівська політехніка»
20. **Сінельнікова Валентина Володимирівна**, кандидат історичних наук, доцент кафедри бандури та фольклору, заступник декана факультету музичного мистецтва Київського національного університету культури і мистецтв
21. **Сінельніков Іван Григорович**, доцент, професор кафедри бандури та фольклору факультету музичного мистецтва Київського національного університету культури і мистецтв, заслужений працівник культури України
22. **Сіненко Оксана Олександрівна**, кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри музичного мистецтва ПВНЗ «Київський університет культури»
23. **Станіченко Оксана Федорівна**, викладач Кременчуцького педагогічного коледжу імені А. С. Макаренка, заступник начальника з виховної роботи Кременчуцького ліцею з посиленою військово-фізичною підготовкою Полтавської обласної ради
24. **Стрельніков Віктор Юрійович**, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри філософії і економіки освіти Полтавського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти ім. М. В. Остроградського
25. **Тонне Олена Шимонівна**, методист методичного відділу КЗ «Запорізький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти» Запорізької обласної ради
26. **Федушко Соломія Степанівна**, кандидат технічних наук, доцент кафедри соціальних комунікацій та інформаційної діяльності Національного університету «Львівська політехніка»
27. **Швед Оксана Романівна**, асистент кафедри соціальних комунікацій та інформаційної діяльності Національного університету «Львівська політехніка»
28. **Шевчук Світлана Степанівна**, старший викладач кафедри методики професійної освіти та соціально-гуманітарних дисциплін Білоцерківського інституту неперервної професійної освіти ДВНЗ «Університет менеджменту освіти» НАПН України